

SKRIFTER

UTGIVNA AV

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

I

FINLAND

CLXX

main

STUDIER
I
NORDISK FILOLOGI

UTGIVNA GENOM

HUGO PIPPING

FJORTONDE BANDET

INDIANA UNIVERSITY
LIBRARY

HELSINGFORS 1923

REF

482194

PD 1503

. S9

v. 14

YTI23VNU

YNA901

HELSINGFORS 1923
MERCATORS TRYCKERI AKTIEBOLAG

INNEHÅLL.

1. *Elias Wessén*: Minnen av forntida gudsdyrkan i Mellan-Sveriges ortnamn.
2. *Erik Brate*: Sinfjotle.
3. *C. W. v. Sydow*: Beowulf och Bjarke.
4. *Arnold Nordling*: Fortisbetoningens orsaker och läge i svenska sammansättningar.
Föredrag vid Svenska filolog- och historikermötet s. 1.
Tabeller ” 16.
Material ” 23.
Efterskrift. Genmäle till prof. Emil Olson ” 47.
Bihang. Utlåtande ... av prof. *Hugo Pipping*.... ” 64.
5. *G. A. Hedberg*: Ett försök till förklaring av ordstävet
'kaka söker maka'.

11-24-47

Minnen av forntida gudsdyrkan i Mellan-Sveriges ortnamn.

(Föredrag vid Svenska filolog- och historikermötet i Helsingfors
17—19 aug. 1922.)

Av ELIAS WESSÉN.

1.

I Adams av Bremen berömda skildring av uppsvearnas förnämsta helgedom vid Gamla Uppsala omtalas också, vilka gudar det var, som där voro föremål för dyrkan (IV, kap. 26, 27). Tre gudabilder funnos uti templet: i mitten stod Tor, vilken såsom den mäktigaste innehade hedersplatsen, och på ömse sidor om honom Wodan, d. v. s. Oden, och Fricco, varmed utan tvivel avses den gud, som av islänningarna kallades för *svíagoð* — svearnas specielle gud —, nämligen Frö¹. Rörande dessa gudomligheters väsen och innebörd har Adam även en del viktiga upplysningar: „Thor, inquiunt, præsidet i aere, qui tonitrus et fulmina, ventos ymbresque, serena et fruges gubernat. Alter Wodan, id est furor, bella gerit, hominique ministrat virtutem contra inimicos. Tertius est Fricco, pacem voluptatemque largiens mortalibus. Cuius etiam simulacrum fingunt cum ingenti priapo. Wodanem vero sculpunt armatum, sicut nostri Martem solent. Thor autem cum sceptro Iovem simulare videtur. — — — Si pestis et famis imminet, Thor ydolo lybatur, si bellum, Wodani, si nuptiæ celebrandæ sunt, Fricconi.“

¹ Härom närmare förf. i ett snart utkommande arbete om Uppsala avgudahus.

Dessa tre voro sålunda de ivrigast dyrkade gudarna vid hednatidens slut i detta Nordens största avgudahus.

Men vända vi oss till en annan källa för den svenska hedendomen, nämligen ortnamnen, lämnas oss en helt annan bild av förhållandena i denna bygd, som i gammal tid utgjorde det svenska rikets kärna. Vi möta inga som helst spår av vare sig Oden eller Frö „svíagoð“. Av de tre huvudgudar, som omtalas av Adam, har endast Tor lämnat ett minne efter sig uti det från ett par medeltidsurkunder kända namnet *Thorshugle*, som behandlats av E. Brate i ANF 29 s. 103 f.¹ Däremot framträder på ett mycket bestämt sätt en annan gud, nämligen Ull. Möjligen kan han, som Magnus Olsen föreslagit (*Hedenske Kultrinder I*, s. 192), sättas i samband med „det evigt grönskande trädet“ i Uppsala, varom tilläggen till Adam av Bremen tala (skol. 138), om detta verkligen, såsom Fr. Löffler menat (*Sv. Landsm.* 1911 s. 617 f.), varit en idegran. Det synes nämligen sannolikt, att idegranen varit ett åt Ull helgat träd. I varje fall äro säkra minnen av Ulls dyrkan bevarade uti tvenne märkliga ortnamn, som ännu i dag äro fullt levande. 6 km s. om Uppsala ligger, på rullstensåsen vid Fyris, gården *Ulltuna*, där som bekant förnämliga gravfynd blivit gjorda från 600-talet e. Kr. Häradet väster om Fyrisån, vartill sålunda också Ulltuna hör, heter *Ulleråkers* härad.

Uppsala-templet med de tre gudabilderna vid sidan av varandra representerar den synkretistiska riktning inom religionen, som härskade vid hednatidens slut. *Ulleråker* och *Ulltuna* äro däremot minnen om ett äldre religions-skikt. Detta ligger så långt tillbaka i förhistorisk tid, att den mytologiska tradition, som genom Snorre Sturlason är bevarad, icke längre hade några säkra upplysningar att lämna därom. Ingen myt om Ull lever kvar uti traditionen. Han framträder ej alls uti eddasångerna. De litterära källorna från Island skulle aldrig låta oss ana, att Ull en gång har varit huvudguden åtminstone i stora delar av Norden.

Jag har tagit dessa kända förhållanden vid uppsvearnas berömda centralhelgedom till utgångspunkt; och vi vilja nu följa de anvisningar, som materialet givit, vidare uti olika

¹ Om läget av denna plats C. M. Kjellberg i NoB 1913 s. 126 f., Från Fyris slätter s. 21 f.

riktningar för att se till, vad ortnamnen, särskilt uti Mellan-Sveriges åkerbruksbygder, vittna om våra förfäders gudsdyrkan i förhistorisk tid. Vad själva tidsföljden inom den religionshistoriska utvecklingen beträffar, kan den ju betraktas som ett tämligen säkert faktum. Den låter emellertid verifiera sig på flerfaldigt sätt. Jag skall här endast nämna ett par av de stöd, som kunna hämtas ur ortnamnsmaterial. Detta kan nämligen ha ett visst intresse ur principiell synpunkt. Om metoden visar sig användbar och tillförlitlig i ett fall, där resultatet kan på annat sätt kontrolleras, så kan man med så mycket större förtroende bygga vidare, då det gäller att vinna *nya* resultat för vår kännedom om fornnordisk kultur och religionshistoria.

2.

På den plats, där Uppsala avgudahus varit beläget, reste sig med tiden en kristen kyrka. Detta är f. ö. icke det enda fall, där kyrkan direkt efterträdde ett hedniskt tempel. Det förefaller i själva verket ha varit praxis under den kristna missionen i Norden, att den hedniska kultplatsen genom rening och invigning skulle förvandlas till Vite Krists helgedom eller åtminstone överlämnas som egendom till den heliga kyrkan.

Ett synnerligen intressant vittnesbörd härom ha vi från Finland. Uti ett brev 1229 till biskopen i Finland bekräftar påven Gregorius IX biskopens besittningsrätt till „de lundar och avgudahus (lucos et delubra), där hedningarnas gudsdyrkan fordom försiggått, vilka de av dig nyomvända frivilligt givit till kyrkan“ (SD 1 s. 254). Ett par år senare meddelar samme påve tillåtelse för kyrkoherden Vilhelm vid S:t Marie kyrka i Nousis att få behålla för sin kyrkas räkning den av biskopen skänkta jord i Masku, som kallas *Lunda* (terram de maska que dicitur lunda, SD I s. 268). Uppenbarligen är det samma jordområde i Masku, „fordom ägnat åt avgudadyrkan“, som avses uti tvenne gåvobrev (1234) av biskop Tomas till kapellanen Vilhelm i Nousis (terram in parrochia de maska cultibus ydolatrie olim deditam, SD 1 s. 284, 285). Av största intresse är också, att namnet *Lunda* (nu ön *Luonto*, *Luonnonmaa*) uti det senare påvebrevet — trots läget i en numera förfinskad bygd råder intet som helst tvivel om att det är av svenskt

ursprung¹ — bevisligen syftar på en hednisk offerlund, en helig lund. —

Ett ej ringa antal kyrksocknar i Sverige ha därför också namn sammansatta med Oden, Tor och Frö. Vi ha

2 *Odensvi* (Sm., Vstm.), 1 *Torsvi* (Uppl.), 1 *Frösvi* (Vgl.),
 1 *Odensharg* (= Odensala, Uppl.), 1 *Torsharg* (= Tors-
 hälla, Sdm.),
 1 *Odenslunda* (Sk.), 1 *Toroslunda* (Öl.), 1 *Fröslunda*
 (Uppl.),
 1 *Odensåker* (Vgl.), 3 *Torsåker* (Sdm., Gästr., Ångerm.),
 1 *Torstuna* (Uppl.), 1 *Fröstuna* (= Frustuna, Sdm.),
 1 *Fröstolpt* (= Fröshult, Uppl.),
 1 *Odensala* (Hall.) = 17

Helt nära Frö står givetvis Fröja, hans syster enligt den isländska mytologien. Hennes namn ingår uti

2 *Fröslunda* (Vgl.),
 1 *Frötuna* (Uppl.),
 3 *Fröjal* (= Friel, Vgl.; Fryeled, Sm.; Fröjel, Gottl.) = 6

Summa 23. Härtill bör slutligen också läggas det enda med Frigg sammansatta ornamnet, nämligen *Friggeråker* (Vgl.). Tillsammans alltså 24 kyrksocknar, i vilkas namn ingår någon av gudarna Oden, Tor och Frö eller gudinnorna Frigg och Fröja. Jag tar med uti beräkningen endast sådana namn, där senare leden anger, att orten varit en kultplats (namn på *-vi*, *-harg*, *-lund*, *-åker* o. s. v.).

De talrika gårdar och byar, som på samma sätt uppkallats efter en helgedom för Ull (*Ullevi*, *Ullunda*, *Ulleråker*, *Ulltuna*), ha däremot icke i något enda säkert fall givit namn åt en kyrka — sålunda exempelvis ingen av de ej mindre än 18 platser, som heta *Ullevi*, fastän dessa i regeln äro stora byar med central belägenhet. Det enda undantaget skulle vara *Ullervad* socken i Västergötland, om nu detta verkligen, såsom jag förmodat (NoB 1921 s. 124), är ett *vi*-namn. Det är i så fall det västligaste *Ulla-wi* uti Sverige, det enda som är beläget i Västergötland.

¹ *Lunda* har helt visst ursprungligen betecknat en plats på ön. Där ligga gårdarna *Skeggeby* (1324), *Vesikoski* (1344), *Kultarantha*, *Kukola* och *Viala* (1446).

Med Ull överensstämmer på ett påfallande sätt Njord. Bland våra sockennamn finns det endast ett enda, som är sammansatt med Njord, nämligen *Närtuna* i Uppland.

De olika gudanamnens förekomst uti sockennamnen framgår f. ö. av följande tabell:

	Förre leden är			
	Oden o. Frigg Tor Frö o. Fröja	Ull	Njord	skeið
	c:a 73 24	23 (25) 0 (1)	13 1	
Senare leden är <i>-vi</i> , <i>-harg</i> , <i>-lund(a)</i> , <i>-åker</i> , <i>-tuna</i> , <i>-tolft</i> , <i>-al</i> , <i>-stav</i> : Därav sockennamn:				
Senare leden är <i>-vi</i> : Därav sockennamn:	18 4	18 (19) 0 (1)	5 0	16 6

Odensvi, *Torsvi*, *Frösvi* och *Frövi* förekomma sålunda sammanlagt ungefär lika många gånger som *Ullevi* ensamt; av dessa äro ej mindre än 4 namn på kyrkor. Ännu mera framträdande blir skillnaden, om vi jämföra Oden och Tor å ena sidan med Ull och Njord å den andra: av 4 *Odensvi* äro 2 kyrkor, av 2 *Torsvi* 1 — alltså jämnt hälften; av 18 *Ullevi* och 5 *Niærdhaw* ingen. Detta märkliga förhållande kan endast förklaras på det sättet, att dessa kultplatser för Ull och Njord redan lågo öde och övergivna, då kristendomen gjorde sitt intåg i Norden.

3.

Kyrkplatser blevo naturligtvis företrädesvis de stora och betydande byarna i en bygd. Man skulle därför måhända vara frestad att tro, att kultplatser för Oden, Tor och Frö i regeln givit namn åt *större* bebyggelser än Ull och Njord och att de på grund därav så ofta blivit kyrksocknar. Att så icke är fallet, visas av ortnamnen i Östergötland, som därjämte ge oss en fullkomlig bekräftelse på att utvecklingen inom svensk hedendom varit den, som förhållandena vid Uppsala givit vid handen.

Östergötland erbjuder för ortnamnsforskaren ett mycket tacksamt arbetsfält därigenom, att dess topografi är utomordentligt enkel och klar: en stor, fruktbar och folkrik slätt i mitten med omfattande, glest befolkade skogbygder i norr och söder. Det är därför jämförelsevis lätt att med arkeo-

logiens hjälp fastställa bebyggelsens gång och de olika ortnamnslagrens relativa ålder.

Det är nu av stort intresse att ge akt på de olika gudanamnens förekomst i Östergötland¹. Oden och Tor ha lämnat talrika minnen efter sig, men huvudsakligen i sådana sammansättningar, där senare leden hänvisar till ortens naturbeskaffenhet, t. ex. *-sjö* och *-göl*, *-fors*, *-mosse*, *-näs*, *-klint* o. dyl. Däremot äro de, liksom också Frö, rätt sparsamt företrädade bland de egentliga kultnamnen, d. v. s. sammansättningar med *-vi*, *-harg*, *-lund*, *-åker* o. s. v. Vi ha 1 *Frösvi*, 1 *Fröslunda*, 1 *Torslunda*, 1 *Torsåkra* och 1 *Odensåker*. Här ha Ull och Njord en avgjord övervikt. Ull har i Östergötland haft 4 helgedomar (*-vi*), vilkas läge kan fastställas med hjälp av ortnamnen, och Njord 3.

En liknande skillnad framträder, om man ger akt på namnens lokala fördelning. Ull och Njord förekomma på den tätt befolkade och tidigt bebyggda slätten, uti landskapets gamla huvudbygder, och endast där, under det att Oden, Tor och Frö återfinnas i de skogiga och kuperade bygderna, som jämförelsevis sent ha mottagit en fast bebyggelse². Jag hänvisar till de båda här bifogade kartorna över *stad-* och *lösa-*namnens utbredning samt kultplatsernas läge i Östergötland.

Härmed sammanhänger i viss mån också storleken av de byar, som fått namnet efter kultplatser:

<i>Frösvi</i> , Oppeby sn	2 mtl.
<i>Fröslunda</i> , Bankekinds sn	1 ⁷ / ₈ mtl.
<i>Torslund</i> , Ö. Stenby sn	2 mtl. (1643).
<i>Torsåkra</i> , Horns sn	2 mtl.
<i>Odensåker</i> , Kullerstads sn	1 ⁵ / ₈ mtl.

<i>Ullevi</i> , Örberga sn	4 ³ / ₄ mtl. (+ <i>Ullnäs</i> , 2 mtl.).
<i>Ullevi</i> , Järstads sn	6 mtl. (+ <i>Ullekalv</i> , 2 ³ / ₄ mtl.).

¹ Härom utförligare förf., *Forntida gudsdyrkan i Östergötland I* (i Meddel. fr. Östergötlands fornminnes- och museiförening 1921) s. 99 f.

² Samma bild ge också ortnamnen i det med Östergötland nära sammanhängande Tjust. Nära kusten, uti bygdens gamla centrum vid Gamleby-viken, ligger byn *Ullevi*. På betydligt större avstånd från sjön ligga uti en senare befolkad trakt *Odensvi* (socken) och *Frösvi* (Blackstads sn) samt *Locknevi* (socken), fsv. *Lodhkonuwi*.

<i>Ullevi</i> , S:t Lars sn	6 ³ / ₄ mtl.
<i>Ullevi</i> , Kimstads sn	1 mtl.
<i>Mjärdevi</i> , Hogstads sn	5 ⁷ / ₈ mtl.
<i>Mjärdevi</i> , Slaka sn	3 mtl.
<i>Nærdhawi</i> , Dröthems sn	2 mtl. (= nuv. Närby).

Under det kultplatserna för Oden, Tor och Frö givit namn åt mindre gårdar och byar (högst 2 mtl.), äro namnen *Ullevi* och *Mjärdevi* i regeln fästa vid byar, som ännu i dag äro storbyar. Ull och Njord ha tydligen varit östgötarnas huvudgudar, före Oden, Tor och Frö.

4.

Vi vilja nu följa guden Ull uti ortnamnen från Uppsala (*Ulleråker* och *Ulltuna*) söderut. Ett par km norr om Bro kyrka, i Bro härad, vid en vik av Mälaren mellan Uppsala och Stockholm, ligger en gård *Ullevi*. Prästgården i Bro sn, som är belägen helt nära kyrkan, heter *Härnevi*; avståndet mellan *Ullevi* och *Härnevi* är blott omkring 2 km. Namnet *Härnevi* har som bekant av Magnus Olsen och Oskar Lundberg sammanställts med isl. *Horn*, som enligt Snorre varit ett namn på Fröja¹. — Att kombinationen *Ullevi-Härnevi* icke är tillfällig, framgår därav, att den återkommer i västra Östergötland, å Nässjalandet vid Vättern, strax väster om Vadstena.

Namnet *Ullevi* förekommer f. ö. flerstädes i Mälarskapsken: nordligast i Dalarne, där det bäres av en stor by i Leksands sn, 3 gånger i Västmanland, 3 gånger i Södermanland och 3 gånger i Närke. Av dessa äro ett par fall förtjänta av särskild uppmärksamhet. Strax öster om Västerås ligger i Irsta sn en by *Ullvi* och ett par km nordväst därom, i grannsocknen Badelunda, ett *Närlunda*, som under medeltiden skrevs *Nærdhalunda* (1392), d. v. s. Njords heliga lund.

Samma namn *Ullevi* och *Närlunda* möta vi på kort avstånd från varandra uti Södermanland, i Gåsinge sn av

¹ M. Olsen, Hærnawi (Christiania Vidensk.-selskabs forhandl. 1908 nr 6); O. Lundberg och H. Sperber, Härnevi (Uppsala universitets årsskrift 1911); en annan uppfattning hävdas av H. Lindroth NoB 1915 s. 57 f.

Daga härad, nästan mitt uti landskapet. Längre i norr finna vi ett motsvarande centrum för gudsdyrkan betygat genom ortnamnen *Ullunda* (*Ullalundum* 1356) och *Nälsta* (*Nerddestum* 1334, *Nærdistom* 1411) i Ytter-Selö sn på Selön i Mälaren (avstånd knappt 3 km), och längre söderut genom namnen *Ullberga* och *Nälberga* i Svärta sn, ej långt från Nyköping (avstånd omkr. 4 km).

Njord tillhör sålunda uppenbarligen samma åldersskikt som Ull. De ha också stått i något slags förbindelse uti själva kulturen. Detta framgår därav, att deras kultorter flerstädes uppträda parvis, tillsammans bildande ett kultcentrum. Detta bekräftas till fullo av förhållandena på Östgötaslätten. Namnen *Ullevi* och *Mjärdevi* förekomma här i närheten av orter, som redan tidigt under medeltiden blevo städer och sedan gammal tid måste ha varit av stor betydelse för handeln och samfärdseln inom landskapet. Såväl invid Linköping som invid Skeninge möta vi samma kultminnen. Att Njord uti alla dessa namn är *gudinna*, sålunda identisk med den av Tacitus omtalade „Nerthus, id est Terra Mater“, framgår av parallellismen mellan å ena sidan *Ullawi* och *Niærdhawi* vid Linköping och Skeninge och å andra sidan *Ullawi* och *Hiærnawi* vid Vadstena.

Även i östra delen av landskapet, i närheten av den gamla staden Söderköping, har en gång funnits ett *Niærdhawi* (1344, 1379). Invid Östergötlands samtliga medeltida städer (Vadstena—Skeninge—Linköping—Söderköping) anträffas sålunda kultplatser för Njord eller Härn, i tre fall därjämte även för Ull. Man torde då också ha skäl att erinra därom, att vid Norrköping, som utan tvivel under järnåldern varit en viktig ort, ligger ett *Vrinnevi* (*Wrindawi* 1413), som först uppmärksammas av Brate (ANF 29 s. 109 f.) och sedan jämväl behandlats av O. Lundberg (NoB 1913 s. 49 f.). Det innehåller namnet på en gudinna Vrind, som är känd både från Snorre (Rindr) och Saxo (Rinda) såsom moder till Balders hämnare.

5.

Till sin väsentliga innebörd torde Ull och Njord vara identiska med de gudomligheter, som på andra orter dyrkats under namnen Frö och Fröja. I Edsbergs sn i Närke ha

vi två byar, som heta *Frösvi* och *Frövi*, d. v. s. guden Frös vi och gudinnan Fröjas vi. Avståndet mellan dessa byar är blott ett par km. Även i Västmanland finna vi, ej långt från varandra, samma ortnamn: *Frösvi* i Romfartuna sn och *Frövi* i Skultuna sn. Avståndet är 4 km. Även i Södermanland finnas ett par exempel: I Över-Selö sn, på Selaön i Mälaren, antydes ett forntida kultcentrum av ortnamnen *Fröslunda* och *Fröberga*. Avståndet är knappast 2 km. Ett par mil söder härom, på gränsen mellan Daga och Öknebo härader, ligger *Frustuna* sn. Namnet var i äldre tider *Fröstuna*. Kyrkan ligger vid stranden av *Frösjön*; prästgården, som är belägen helt nära kyrkan, heter *Frönäs*.

Av största intresse äro ytterligare två fall — det ena långt uppe i norr, det andra i söder. Högt uppe i Jämtlands gamla huvudbygd återfinna vi de båda fruktbarhetsgudarna tillsammans under namnen Frö och Njord: i Storsjön finnas tvenne öar, en större *Frösön* („Frös ö“) och en mindre *Norderön*, som i äldre tid hette *Nærdrö* (1438), d. v. s. Njords ö, vardera ön med en gård, som heter *Hov*. Det förefaller, som om dessa namn skulle bilda en brygga mellan den äldre gruppen med Ull och Njord och den yngre med Frö och Fröja. Frö är i allt väsentligt en arvtagare av Ull, framför allt i hans egenskap av make till jordgudinnan Nerthus, Terra Mater.

Samma vittnesbörd ges oss strängt taget också av tvenne ortnamn från Tjust i norra Småland. I Blackstads sn ligger en by, som heter *Frösvi*. Det är helt visst ingen tillfällighet, att grannsocknen bär namnet *Locknevi*, äldst skrivet *Lodkonuwi*, d. v. s. växtgudinnans, grödkonans vi (Sahlgren NoB 1918 s. 33 f.). Frös maka, oftast kallad Fröja, någon gång Njord, är sålunda till sitt väsen en fruktbarhetens, äringens gudom, „id est Terra Mater“.

6.

Gud och gudinna, dyrkade på närbelägna kultplatser inom samma bygd — detta är sålunda ett karakteristiskt drag för den offentliga gudsdyrkan i Öst-Sveriges åkerbruksbygder. Sammanlagt torde vi få räkna med ej mindre än 14 säkra fall från Tjust i nordöstra Småland över Östergötland, Södermanland och Närke, Västmanland och Upp-

land till och med Jämtland¹. Däremot förekommer den icke i något enda exempel i Västergötland. Här ha vi visserligen ett betydande antal kultnamn:

Ullene sn (Vilske hd) och *Ullervads* sn (Vadsbo hd),
Närlunda i Bällefors sn och i Udenäs sn (Vadsbo hd),
Frösve sn (Vadsbo hd), *Frösbergs* sn (Vadsbo hd), *Fröslunda* i Sunnerbergs sn (Kållands hd),
Frölunda sn (Askims hd), *Frölunda* sn (Markims hd),
Frölunda i Gällstads sn (Kinda hd),
Friggeråkers sn (Gudhems hd), *Friggeråker* i Saleby sn (Skånings hd).

Men icke i något enda fall få vi en säker kombination av gud och gudinna.

7.

Ulleråker vid Uppsala är namn på ett härad, d. v. s. en större *bygd*. Och denna synes ej ha uppkallats efter en by eller en gård, utan direkt efter en här belägen forntida religiös medelpunkt. I detta avseende överensstämmer det på det närmaste med en rad andra sakrala ortnamn på *-åker*.

1. I Uppland fanns jämte *Ullarakers* hundare både *Thorsakers* hundare (nu *Torstuna* hd) och *Frösakers* skeppslag. *Thorsakers* hundare sammanhänger med namnet på den där belägna *Thorstuna* sn, likasom *Ullarakers* hundare med *Ullatuna*. Men det finns varken här eller uti *Frösakers* skeppslag någon gård eller by, efter vilken häradet kunde ha fått sitt namn. — 2. Som *sockennamn* förekommer *Torsåker* i Södermanland, utan att det där finnes någon gård eller by med detta namn. På samma sätt förhåller det sig med *Friggeråker* i Västergötland. — 3. I andra fall har kultplatsen givit namn åt ej blott en socken, utan jämväl gårdar eller by (d. v. s. habitationer)

¹ Till byn *Frösvik* (1307 *Fröswi*) i Oppeby sn, s. Östergötland, hör ett torp *Frögöl*, beläget invid en liten sjö. Huruvida ett gudanamn här ingår (jfr *Ödensgöl*, Björsäters sn, Östergötland), är dock ej fullt visst. — En km s. om *Lunda* kyrka, Jönåkers hd, Södermanland, ligger byn *Fröberga*, (därinvid en gård *Valla*). Möjligen ha vi här en motsvarighet till det kultcentrum vi funnit på Sela-ön, norrut i samma landskap, med *Fröslunda* och *Fröberga*. Vid *Lunda*, där senare kyrka byggdes, torde sålunda en gång ha funnits en „Frös lund“.

inom socknen: *Torsåker* i Gästrikland och Ångermanland och *Odensåker* i Västergötland. — 4. Mindre ofta har endast en by eller en gård uppkallats efter den heliga åkern: *Ulleråker*, Simtuna sn, Uppl., *Frösåker*, Kärrobo sn, Västmanl., *Odensåker*, Kullerstads sn, och *Torsåkra*, Horns sn, Östergöt¹.

Vi ha sålunda ett stort antal härader och socknar, uppkallade *direkt efter en kultplats*, bestående av *en helig åker*². Det är utan tvivel fråga om organisation för religiösa ändamål. Den kult, som utövats på dessa åkrar³, har tydligen haft en starkt samfundsbildande karaktär. Den har uppenbarligen varit av betydelse för en hel bygd, ej blott för några gårdar eller byar. De rituella upptåg, som utfördes vid plöjning och vid skörd på den gemensamma åkern, avsågo jordens fruktbarhet och grödans rikedom uti hela kultområdet.

Helt annorlunda förhåller det sig med namnen på *-vi*. Ehuru de äro mer än 6 gånger så många som de sakrala namnen på *-åker*, ha de icke i ett enda fall givit namn åt härad. De många socknarna på *-vi* torde i regeln vara uppkallade efter kyrkbyn. Ett *-vi* gav sålunda namn åt en gård eller en by (indirekt ibland åt en socken), en *-åker* oftast åt en bygd (socken eller härad).

Av största intresse äro de upplysningar, som kunna vinnas rörande kultens förhållande till det forntida samhällets rättsliga och administrativa organisation. Denna framträder som bekant i två olika former: häradet och hundaret. Häradet har sitt ursprung i Sydskandinavien, får tidigt fäste uti götalandskapen och utbreder sig därifrån småningom mot norr och öster. Hundaret utvecklar sig uti Uppland och angränsande delar av Mälardalen⁴.

Offerplatserna för Ull och Njord på östgötasläkten ha icke varit kultcentraler för något visst enstaka härad. Inom hä-

¹ *Odensåker* i Almunge sn, Uppland har H. Jungner säkerligen riktigt bedömt som uppkallelsenamn. Om „Torsåker i Jämtland“ se NoB 1922 s. 105; om „Ulleråker, Hjærtums sn, Bohuslän“ ibid. 1921 s. 126.

² På samma sätt förhåller det sig med *Jönåkers* hd i Södermanland. Ej heller där finns någon gård eller by, som givit häradet namn.

³ O. Lundberg, Härnevi s. 23, 26 f.; M. Olsen, Hedenske Kultminder I s. 208.

⁴ S. Tunberg, Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning (1911).

radet ligga de nämligen icke centralt, utan periferiskt, i närheten av sådana punkter, där flera härad stöta tillsammans. *Ullevi* vid Linköping hör nu till Hanekinds härad men räknades vid 1400-talets början till Valkebo härad; i närheten mötas gränserna för ytterligare tre härad (Åkerbo, Bankekind och Gullbergs). *Ullevi* (Järstads sn), vid Skeninge har ett liknande läge mellan fyra härad (Göstrings, Aska, Bobergs och Vifolka); administrativt hör det till Bobergs härad men kyrkligt till Göstrings kontrakt. Det närgränsande *Ullekalv*, i Högby sn, faller uti Göstrings härad. *Ullevi* (Örberga sn) vid Vadstena hör nu till Dals härad; under medeltiden räknades emellertid Örberga sn till Aska härad. Gränsläget är även här uppenbart.

Utpräglat gränsläge ha även ett par av de *åker*-namn, som ovan omtalats, nämligen *Friggeråker* i Västergötland och *Torsåker* i Södermanland. *Friggeråker* tillhör Gudhems härad, men skjuter som en kil ned mellan Vilske och Vartofta härad. Avståndet till ett fjärde härad, Frökinds, är endast några km. En omisskännlig likhet har läget av *Torsåker* i Södermanland. Det tillhör Rönö härad, men utgör dess yttersta utkant mot nordost; inom ungefär 3 km:s omkrets från Torsåkers kyrka tillstöta gränserna för tre andra härad: Daga, Öknebo och Hölebo.

I dessa fall sammanfaller kultområdet tydligen icke med häradet. Kultorten synes ha varit gemensam för flera härad. Möjligen förhåller det sig så, att häradena organiserats ut ifrån sådana medelpunkter för kulturen och för samfärdseln bygderna emellan.

En helt annan bild ger det uppländska hundaret. Det är helt visst ingen tillfällighet, att vi endast uti Uppland finna gudanamn ingående i beteckningar för större enheter än socknen: *Ullarakers* hundare, *Thorsakers* hundare, *Frösakers* skeppslag, *Frötuna* skeppslag, vartill bör läggas *Fröstolpt* (nu Fröshults sn), som tydligen varit en del av ett hundare. I *Ullaraker* och *Frötuna* bär tingsplatsen samma namn som häradet. Sannolikt har detsamma varit fallet med *Thorsaker* och *Frösaker*, ehuru några bevisande dokument ej äro kända. Även i andra fall ha tingsplatser i Uppland sakrala namn; gudsdyrkan och rättsskipning ha tydligen ägt rum på samma plats. För Norunda hd i *Odinslunda* (Tensta sn), för Trögds hd i *Önhælgha*, nu Enhelga (Villberga sn). Några motsvarigheter härtill finnas icke uti Götaland. Det är också att

märka, att tinget för Bro hd hölls vid Bro kyrka, i vars närhet lågo *Härnevi* och *Ullevi*. Vid *Torsåkers* kyrka i Gästrikland omtalas också ting (apud ecclesiam Thorsaker in communi placito in villa Valle, 1357) ¹.

8.

Det exakta läget av tingsplatsen för *Ulleråkers* hundare kan tyvärr icke fastställas med hjälp av de bevarade urkunderna. Ett brev av 1323 (SD 3 s. 628), däri Eskil Andersson överlåter sin gård Fiby i Vänge sn till ärkebiskop Olov och giver fasta därpå å Ulleråkers ting, är daterat „apud pretorium provinciale wllaraker, in loco dicto Aspali“ ². Vanligen säges blott, att breven äro utfärdade „in pretorio publico provincie vllarakir“ (1336, SD 4 s. 508), „in communi placito vlleaker“ (!) (1344, SD 5 s. 244 orig.), „in pretorio provincie Ullarakær“ (1370, SRP 948), „in pretorio Vllaraker“ (1377, SRP 1260), „a rætum thingstadh Ullarakir“ (1378, SRP 1321; jfr SDns 2 s. 810, år 1414), „a Ullarakyr thingh“ (1390, SRP 2514), „Vllerakirs thingstadh“ (1399, SRP 3043), „aa Wllerakærs tingh aa rættom thingstadh“ (1418, SD ns 3 s. 334 orig.). Av ett par diplom synes emellertid framgå, att tinget hållits vid Uppsala: ett brev om fasta, given „in placito provincie vlleraker“, är daterat (actum et datum) samma dag i Uppsala (1344, SD 5 s. 263); ett fastebrev, utfärdat av häradshövdingen i „Wllarakirs hundhare — — wppa Wllarakirs thingh“, är dagtecknat i Uppsala („screwat i Vpsalom, dagh oc aar, som for war sakt“, 1409, SD ns 2 s. 215 orig.). Mest upplysande är ett brev från 1388 (SRP 2349): ett fastebrev, utfärdat av häradshövdingen i Ulleråker, är skrivet „i Vpsalum a nesta Thorsdaghin effte s:ti Vincencii dagh effte tiwghundæ dagh Iwla a satto Wllerakers thinge“.

Folklandstinget, för Tiundaland, hölls år 1291 i Uppsala „iuxta cimiterium maioris ecclesiæ“ (SD 2 s. 114 orig.).

¹ Icke utan skäl har därför C. M. Kjellberg antagit (NoB 1913 s. 129, Från Fyris slätter s. 22), att Vaksala härads äldsta tingsplats varit vid *Thorshugle*.

² C. M. Kjellbergs förklaring av detta namn (NoB 1913 s. 131) som *aspaliþ* 'asbacken' är, som Lindroth framhållit (Från filologiska föreningen i Lund, IV s. 70), omöjlig. Själv anser Lindroth, att ordet *al* 'helgedom' (got. *alhs*) ingår: *Aspali* 'asphelgedomen'. Namnet är känt endast från detta dokument.

Med „maior ecclesia“ menas domkyrkan (C. M. Kjellberg i Uppl. Fornm.-för:s tidskr., bd 3 s. 147 f). Det måste väl anses högst osannolikt, att två olika tingsplatser här funnits i nära grannskap av varandra. Man synes därför berättigad att förmoda, att folklandets ting hållits på Ulleråkers hundares urgamla tingstad.

Den nuvarande staden Uppsala uppstod på åns östra sida, alltså uti Vaksala härad. På motsatta stranden, där vid ärkebiskopssätets flyttning domkyrkan grundades, låg högst uppe på åsen (i nuvarande Fjärdingen) en by, som hette *Ovanberga*¹, och längre bort en annan likaledes numera försvunnen by *Kåby*. Även om man numera icke anser det sannolikt, att de ålderdomligaste delarna av Helga Trefaldighetskyrkan i Uppsala återgå till en äldre tid än 1200-talet², finnas starka skäl att förmoda, att på samma plats redan tidigare funnits en kristen kyrka. Enligt de traditioner, som upptecknats i S:t Erikslegenden³, skulle Erik den helige här ha åhört mässan omedelbart före sin död. Ecclesia sanctæ trinitatis omtalas i urkunderna första gången 1302 (SD 2 s. 367).

Det synes i hög grad rimligt, att kyrkan blivit uppförd i närheten av den gamla tings- och offerplatsen *Ullaraker*, även om strängt bevisande skäl för detta antagande ännu icke förebragts⁴. Att de kristna kyrkobyggarna gärna sökte anknytning till sådana orter, som förut varit medelpunkter för den hedniska gudsdyrkan uti bygderna, har ovan omtalats. Det kan i så fall möjligen ligga något faktiskt till grund för Ericus Olais antagande, att trakten kring Trefaldighetskyrkan varit platsen för hedniska offer, även om hans förläggande dit av det stora Uppsala-templet beror på en felaktig konstruktion.

C. M. Kjellberg har fäst uppmärksamheten vid det egendomliga uti att kyrkan i detta fall icke fått namn efter den plats, där den är byggd. Helga trefaldighets socken eller Bondkyrko socken skiljer sig med avseende på sitt namn från de andra socknarna i häradet. Kjellberg söker förkla-

¹ C. M. Kjellberg i Uppland I s. 488.

² A. Romdahl i Svensk konsthistoria (1913) s. 53.

³ Från senare delen sv 1200-talet: enligt K. B. Westman 1273—81, enligt Schück omkr. 1270.

⁴ Styffe, Skandinavien under unionstiden, 3. uppl., s. 359; C. M. Kjellberg, NoB 1913 s. 131 f.; Sverige, utg. av Ahlénius m. fl. 4 s. 803.

ringen däri, att kulten av Ull här kraftigt hållit i sig och att det på grund därav „varit motbudande för kyrkans män att kalla socknen *Ulleråker*, som den normalt borde ha hetat“. Detta är med säkerhet oriktigt. De kristna missionärerna ha nog aldrig mött någon ännu levande Ull-dyrkan, och de ha på andra håll icke dragit sig för att upptaga sådana sockennamn som *Torsåker*, *Odensåker* och *Friggeråker*. Däremot har i *Thorsakers* hundare en socken fått namnet *Torstuna*; här har, liksom regeln är uti Uppland, kyrkan uppkallats efter den by, på vars mark den är grundad. Ej heller i *Frösåkers* skeppslag har någon kyrka benämnts efter den heliga åkern. Denna tillhörde ju för övrigt, liksom tingsplatsen, ett större område än socknen. Namnet på sockenkyrkan uti *Ulleråker* beror utan tvivel på grannskapet till staden. Där funnos redan på 1200-talet, utom domkyrkan, tvenne församlingskyrkor, den ena helgad åt S:t Per, den andra åt S:ta Maria. Då flera kyrkor lågo i närheten av varandra, skildes de åt på detta sätt genom att benämnas efter sin konsekration. Landsförsamlingen kring Linköping heter sålunda S:t Lars, den kring Skeninge Allhelgona, den vid Söderköping S:t Drotten (nu Drothem) o. s. v. Emellertid har Trefaldighetskyrkans namn givit upphov till Ericus Olais teori om Uppsalatemplets läge, och denna blev sedan i sin tur anledning till den häftiga striden på 1600-talet mellan Johannes Schefferus och Olaus Verelius.

Ullarakr nämnes flerstädes i den isländska litteraturen. I Olov den heliges saga omtalas, hurusom Olov Skötkonungs dotter Ingegärd före det berömda Uppsala-tinget rider västgötajarlen Ragnvöld och de norska sändemännen till mötes *á Ullarakr; þar átti hon bú stór*. Då sedan Olov Skötkonungs svek, enligt sagan, framkallar en bonderesning och han måste fly, taga bröderna Freyviör och Arnviör hans son Jakob med sig *út á Ullarakr*, och denne blir där av den församlade menigheten tagen till konung i faderns ställe (Heimskringla, Kbhn 1911, s. 238, 239, 263; Fornm. sögur 4 s. 157, 207). Att själva den historiska tillförlitligheten av dessa episoder är tvivelaktig, betyder i detta sammanhang mindre; så mycket framgår med säkerhet, att *Ullarakr* var av islänningarna känt som en betydande ort i Uppsalas närhet. Sannolikt har berättelsen om huru konungadottern Ingegärd residerar på sina egna gårdar i Ulleråker och där mottager den norske konungens

frieri givit mönster åt ett parti uti Hrólfs saga Gautreks-sonar. Denna sena och fantastiska fornaldarsaga är alltigenom en kompilation av motiv, hämtade från olika håll¹. Där berättas (kap. 7) om konungadottern Torborg, som lämnat sin faders hird, *ok er komin út á Ullarakr ok hefir tekit sér hirð sem konungar ok hon lætr sik konung kalla; ræðr hon eigi minna en þriðjunginum af landinu*². Rolv stormar omsider hennes borg och vinner henne till sin hustru. Detta är den första av de äventyrliga friarfärder, som utgöra huvudinnehållet i Rolvs saga; de äro, som W. Ranisch gjort sannolikt, kalkerade på Ragnar lodbroks härfärder enligt den äldre, av Olrik påvisade vikingasagan³. En av dessa sträcker sig också till Sverige; härvid besegras konung Eysteinn uti ett slag på Ulleråker. Härom säges uti Krákumál (1100-talet), str. 7:

*Hátt greniuðu rottar,
áðr á Ullarakri
Eysteinn konungr felli.*⁴

I den senare Ragnars saga loðbrókar⁵ faller konung Eysteinn i strid mot Ragnars söner, men platsen nämnes ej. Det förtjänar påpekas, att Ragnar lodbroks saga till stor del går tillbaka på historiska händelser; så är enligt Olrik sannolikt också fallet med berättelsen om härfärden till Sverige.

Mot Hrólf-sagans konung Erik i Uppsala och hans dotter Torborg svara Lodbrok-sagans konung Eysteinn och hans dotter Ingeborg. — Denne Eysteinn omtalas även i Hervarar-sagans konungalängd; han är son till Harald hildetand och hans efterträdare i Sverige. Han dödas av den danske Ragnars söner, av vilka Björn järnsida blir hans efterföljare. Som historisk källskrift är konungalängden av sent datum och beroende av Lodbroksagan (L. Weibull, *Kritiska undersökningar*, 1911, s. 175).

¹ R. Heinzel, *Über die ostgotische Heldensage* s. 74 f.; F. Dett er, *Zwei Fornaldarsögur* (1891): Einleitung; W. Ranisch, *Die Gautrekssaga* (1900) s. XLIV f.

² I den senare, utförligare versionen av sagan berättas mera om „Konung Torborg på Ulleråker“ (*Fornaldarsögur Norðrlanda* 3 s. 49 f.). Det var ett manuskript av denna yngre sagoform, som utgavs av O. Verelius 1664 (*Gothrici et Rolfi historia*).

³ A. Olrik, *Kilderne til Saksnes oldhistorie* II s. 102 f.

⁴ F. Jónsson, *Den norsk-islandske Skjaldedigtning*, B: 1 s. 650.

⁵ *Fornaldarsögur Norðrlanda*, bd 1.

Saxo omtalar, hurusom Regnerus i början av sin regering kuvar ett uppror av skåningarna. Deras ledare var en man vid namn Haroldus, som tillvällat sig konungatiteln. Regnerus besegrar Haroldus „*apud campum, qui latialiter Laneus dicitur*“ (ed. Holder s. 303 r. 28). Något *Ullaraker* („*campus laneus*“) finnes icke i Skåne, och det är väl därför tydligt, att namnet ursprungligen hört samman med en strid i Uppsverige — liksom uti *Krákumál*. —

Det är emellertid fullkomligt oberättigat att på grund av de isländska sagorna antaga en gård eller en kungsgård med namnet Ulleråker, såsom skett även hos en del yngre författare ¹.

Loccenius synes ha varit den förste, som härlett namnet *Ulleråker* („*territorium prope Vpsaliam*“) av guden Ulls namn ². Schefferus ansluter sig till denna förklaring, men anser det ovisst, om Ull dyrkats i själva Uppsala eller vid den ej långt därifrån belägna gården Ulltuna ³. Verelius anmärker i sina noter till *Gothrici et Rolfi historia* (1664) s. 79: „*Non procul ab Vpsala sitam fuisse villam Vlleråker ex eo liquidum, quod territorium Vpsalense ab illa Vlleråkers herad hodieque vocetur: sed ubinam nec rudera nos, nec scriptorum memoria instruere possunt. Coniecerit forte aliquis ibi sitam fuisse, ubi nunc prædium regium Ultuna est.*“ Det är uppenbart, att ej heller storhetstidens fornforskning med sin rikare tillgång till muntlig tradition och till numera försvunnet arkeologiskt material kunnat närmare lokalisera Ulleråker. Som ett kuriosum kan förtjäna omtalas, att Peringskiöld i sin *Monumenta Ullerakerensia* (1719) identifierar Ulleråker med Ýdalir, som uti Grimnesmål nämnes som Ulls boning. Ýdalir betyder, säges det, „Boge Skytternas säte“ och har varit „fordom belägit i then ther af kallade Skytna Fierdingen, thär nu Nya Upsala Stad ligger. När första Konungasätet war wid Gamla Upsala Hedniska tempel inrättat, så war äfwen Skytna Fierdingen och Österarus af Konungens Boge Skyttar, Skutkarlar och andra Köpmän bebodder, som allaredo förmält är om then äldre Atins son Uller, hwilken här upbygde sina Salar och Bo-

¹ Styffe ³ s. 360 noten, S. Lindqvist i *Fornvännen* 1918 s. 3, [E. A. Löfvén] *Bidrag t. Upsala-jordens historia* (1866) s. 12. Själv har förf. begått samma misstag (i *Isländsk litteratur*, s. 130 noten), vilket härmed beriktigas.

² *Historiæ svecanæ libri IX*, s. 44.

³ *Upsalia* (1666), s. 125.

ställen." Skitnafiærdungen omtalas redan 1382 (SRP 1746) och vidare 1410 och 1412 (SD ns 2 s. 339, 511); det betyder „den smutsiga Fjärdingen“, emedan den låg sankt nere mot ån, i motsats till den högre upp belägna „Fagrafjärdingen“¹.

9.

I en liten uppsats „Två grupper af fornsvenska ortnamn“ (i V. H. A. A:s Månadsblad 1876 s. 295 f.) har komminister E. Låftman framhållit, att namnen på *-tuna* huvudsakligen förekomma i mellersta Sverige, och detta har sedan närmare belysts av K. H. Karlsson² och Jöran Sahlgren³. I all synnerhet gäller begränsningen till Mälardalen för de med gudanamn sammansatta. De allra flesta av dessa äro belägna i Uppland: 7, därav 3 sockennamn. Enstaka fall finnas från Medelpad (*Frötuna* by, Ljustorps sn) och Södermanland (*Frustuna* sn, äldre *Fröstuna*). Det västligaste exemplet är *Frötuna* i Närke (Götlunda sn), men norr om Kägla och sålunda tätt invid gränsen till Västmanland.

Ett *-åker* och ett *-tuna*, sammansatta med samma gudanamn, förekomma stundom, som redan nämnt, i nära förbindelse med varandra: *Ulleråkers* härad med *Ulltuna* by, *Torsåkers* härad med *Torstuna* by (och socken)⁴. Det är tydligt, att en kultåker och en *tun* 'inhägnad plats' tillsammans utgjort den religiösa medelpunkten i bygden. Vad detta kan antagas ha inneburit med avseende på gudsdyrkans former, skall här ej närmare utredas⁵. Själva faktum kan emellertid styrkas med ytterligare exempel:

Åkers skeppslag och socken (numera vanligen ÖsterÅker), Uppland, med den där belägna gården *Tuna* (Biskops-tuna, Tunir in Aker 1298; Styffe³ s. 379);

¹ C. M. Kjellberg i Uppland I s. 474.

² Sv. Fornminnesföreningens tidskrift 10 s. 46 f.

³ Rig 1920 s. 162.

⁴ Beträffande fyra av Upplands övriga 5 sakrala *tuna*-namn är att märka, att de innehålla namn på en *gudinna*: 3 *Frötuna*, 1 *Närtuna*. Men, med undantag av det västgötska *Friggeråker*, utgöres första leden i de med *åker* sammansatta sakrala ortnamnen i Norden av en *manlig gudoms* namn. Jfr M. Olsen, Hedenske Kultminder I s. 207.

⁵ O. Lundberg, anf. arb. s. 33 f., 40.

Åkers härad och socken, Södermanland, med *Tuna*, kyrkoherdeboställe i *Åkers* sn;

Jönåkers härad, Södermanland, med *Tuna* socken och by.

Möjligen föreligger också ett samband mellan *Ulleråker* by (1346 vllerakyr parochia symbetunum SD 5 s. 553) och *Simtuna* by; den senare har emellertid givit namn åt socken och härad (äldre: *Simbohundare*). Tingsplatsen var under medeltiden vid Simtuna kyrka, ej fullt $\frac{1}{2}$ mil från Ulleråker. Det förtjänar påpekas, att Simtuna härad i öster gränsar intill det ovan omtalade Torstuna härad. — Selebo härad i Södermanland (äldre *Silbohundare*) har namn efter *Selaön* (äldre *Sila*). Där ligger socknen *Tuna uppa Sila* (eller *Tunasila*), numera Ytter-Selö, uppkallad efter kyrkbyn *Tuna*; i socknen finnas två byar med namn sammansatta med *-åker*: *Mälsåker* (Mælisaker 1383) och *Utåker* (Wtaker 1383).¹

Det enkla *Åker* och *Tuna* har sålunda i flere fall avseende på hednisk kult². Huruvida det förhåller sig så också med andra av härads- och sockennamnen *Åker*, *Åkerbo* och *Åkerby*, fordrar speciella undersökningar:

Åkerbo hd i Västmanland (med *Östuna*, i vars närhet tingsplatsen var belägen), i Östergötland (med *Tuna*, Ry-stads sn), på Öland.

Åkers sn, Uppland (*Väster-Åker*), Södermanland (*Öster-Åker*; jfr även *Vingåker*, äldre *Vikingaker*), Småland.

Åkerby sn, Uppland.

I *Torsåkers* sn, Gästrikland, ligger, 3 km norr om kyrkan, en by *Vi*, som sålunda sannolikt varit ett Tors vi. Omvänt torde *Öster-Åkers* sn, Södermanland, där ett *Frösvi* är beläget, få uppfattas som ett Frös-åker.

10.

Guden Ull uti *Ulleråkers* hundare och *Ulltuna* vid Uppsala motsvaras av Tor uti *Torsakers* hundare och *Torstuna* sn i västra Uppland. Där har sålunda Tor varit föremål för dyrkan på en helig åker, där fruktbarhetsriter utförts, som åsyftat bygdens välgång. Namnet *Torsåker* förekommer dessutom, som redan nämnt, som sockennamn

¹ Socknen är rik på kultminnen: *Ullunda*, *Nälsta* (ovan s. 7), *Odensicke*.

² Jfr M. Olsen, *Hedenske Kultminder* I s. 176.

både i Södermanland, Gästrikland och Ångermanland. Vidare finns en by med detta namn i Horns sn av Kinda härad i södra Östergötland. Namnet *Torsåker* har sålunda en utpräglad *östlig* utbredning.

Detta är värt att lägga märke till. Tor ingår som bekant aldrig i norska namn på *-akr*. Magnus Olsen fäster med all rätt stort avseende vid detta förhållande och indelar gudanamnen i två grupper: sådana som ingå i sammansättning med *-akr* och *-vin* och sådana som icke göra det. De förra äro fruktbarhetsgudarna. Till dessa har Tor icke hört; han har således i Norge icke något med agrarkult att göra.¹ Helt annorlunda är det uti Öst-Sverige. Där har åskguden tydligen blivit en fruktbarhetsgud, betygat genom icke mindre än 5 *Torsåker*, från södra Östergötland och upp till Ångermanland. Härmed stämmer Adams av Bremen ord om Tors dyrkan uti Uppsala: „Tor, säga de, råder i luften, giver åska och blix, vindar och regn, vackert väder och fruktbarhet“; åt honom offras det, när pest eller hungersnöd hotar. Det ser nu ut, som om detta gällt endast för *östra* Sverige. Något *Torsåker* finns icke i Västergötland eller överhuvud i västra och södra Sverige. Det är i hög grad påfallande, att Tors namn förekommer så sparsamt i Västergötland men så utomordentligt ymnigt i Östergötland och därifrån norrut. Det förefaller, som om man vore berättigad, att antaga, att vi även här ha ett minne av ett religionshistoriskt motsatsförhållande mellan ett östsvenskt och ett västsvenskt kulturområde.²

Att åskguden på sina håll dyrkades som en fruktbarhetsgud är i och för sig icke någon svårförklarlig metamorfos. I tider av torka kom det efterlängtade åskregnet med ny livskraft till grödan på marken och med välsignelse för människor och djur. Av Tors verksamhet berodde sålunda påtagligen fruktbarheten på jorden, bondens väl och ve. I Varend kallades därför sommarregnet för Gofar-regn, Gobönda-regn eller Åsa-regn, och Tor själv har flerstädes hos

¹ Anf. arb. s. 90 f.

² I Jylland finnas 2 *Torsager*, av vilka det ena är namn på en socken (O. Nielsen i *Blandinger* 1 s. 261). Kan detta möjligen stå i något samband med det svenska väldet på Jylland under förra hälften av 900-talet (C. Weibull, *Sverige o. dess nordiska grannmakter* s. 36 f.) och den härav måhända härörande indelningen av landet i sysslor (Schück, *Ynglingatal* s. 166 f.)?

vår allmoge burit sådana betecknande smeknamn som Gofar, Gobonden, Kornbonden, Kornmoden, Åkergubben¹. Det bör också erinras om de föreställningar, som ända in i senaste tid varit fästa vid „åskviggas“ („torviggas“); de ha bl. a. nyttjats för att hindra sädes- eller mjölförråd att taga slut².

Men väl må man ha anledning förutsätta, att själva ritualen på en „Tors åker“ varit av en väsentligen annan karaktär än den för övrigt väl betygade fruktbarhetskult, vars medelpunkt var det heliga bröllopet och den därpå följande tvagningen. Tor har som bekant icke någon särdeles böjelse för det andra könet, hans förbindelse med sin hustru Sif har icke fått någon som helst episk utsmyckning, och ej ens den illvillige Loke har några erotiska förvillelser att förebrå honom³.

11.

Vid sidan om Öst-Sveriges 5 *Torsåker*, 2 *Ulleråker* och 2 *Frösåker* stå emellertid Västergötlands båda namn på -åker: *Odensåker* och *Friggeråker*. Båda äro namn på socknar. Friggeråker förekommer ej alls utanför landskapet, *Odensåker* blott i ett fall, som namn på en mindre by i Östergötland⁴. Oden och Frigg ha sålunda varit äringsgudar i Västergötland under forntiden, dyrkade där tidigare än i östra Sverige.

¹ Rhyzelius, *Brontologica* (1721) s. 15; Hylltén-Cavallius, *Värend och virdarne* I s. 172 f., II s. IX f.; Rietz, *Svenskt dialektlexikon*; M. F. Lundgren, *Språkliga intyg om hednisk gudatro i Sverige* s. 41 f.

² Chr. Blinkenberg, *Tordenvåbenet i kultus og folketro* (1909); N. E. Hammarstedt, *Svensk forntro och folksed i bild och ord* (1920) s. 14 f.

³ Håkan jarl var som känt en ifrig dyrkare av Tor. Då han fått makten i Norge, återupprättade han gudarnas förfallna tempel — Tor nämnes uttryckligen i Vellekla — och fick till lön därför god äringi landet (Einar Skálaglams Vellekla str. 15, 16; *Heimskringla*: Olov Tryggvasons saga, kap. 16). Tillsammans med Dala-Gudbrand ägde han ett tempel, vari funnos bilder av Tor, Torgärd Holgabrud och Irpa (Njáls saga, kap. 88). Dala-Gudbrands Torshov och böndernas ivriga Torsdyrkan i Gudbrandsdalen omtalas av Snorre (Olov den heliges saga, kap. 122 f.). De litterära dokumenten tillåta emellertid knappast några säkra slutsatser angående Torskultens närmare beskaffenhet i Norge under senhednisk tid.

⁴ Jfr ovan s. 10 not 1.

I en förtjänstfull uppsats i Fornvännen 1919 har d:r Hugo Jungner framhållit, att ortnamn sammansatta med Oden äro vida talrikare inom det gamla götariket än i de egentliga sveabygderna. Den nya Odenstron har tidigast fått rotfäste i Syd-Sverige hos götarna. Härom vittnar den bysantinske historieskrivaren Prokopios vid mitten av 500-talet. Bland de tretton stora folkstammar, som bo på ön Thule, nämner han götarna (*gautoi*), „ett folkrikt folk“. De upplysningar, Prokopios lämnar om thuliternas religion¹, avse tydligen närmast götarna. Den högsta dyrkan ägna de åt krigsguden Ares, uti vars namn och kult vi med lätthet igenkänna den germanske Oden. Oden kallas av islänningarna för *Gauta-týr* 'götarnas gud' (Hákonarmál, str. 1) eller *Gauta spialli* 'götarnas vän' (Sonatorrek, str. 21). Ett av de vanligaste bland hans många namn hos skalderna är *Gautr* eller *Gauti* 'göten'. I hög grad märkligt är det då också, att Odenstron just i Småland och angränsande delar av Syd-Sverige har ett djupare fäste i levande folktro än på något annat håll i Norden. Här synes Oden också ha fått vissa drag av fruktbarehetsgud, det fredliga arbetets beskyddare, såsom det ju anstod ett bondefolk, som för sin bärgning var beroende av sol och vind och regn och vars främsta krav på sin gud måste vara, att han skulle giva dem god äring². Ett vittnesbörd om denna förvandling av krigsguden Oden under fredliga förhållanden ha vi uti de båda ortnamnen *Odensåker* och *Friggeråker*³.

Under tiden fasthöllo svearna alltjämt vid sina gamla gudar, vanerna. Frö är *svíagoð* 'svearnas gud', och från Njord och Frö räknade de uppsvenska Ynglingakonungarna sina anor⁴. Huru länge denna religiösa motsats bestått, känna vi icke, ej heller vilka händelser som medfört Odenskultens utbredning mot norr och öster. Helt visst har den

¹ De bello gothico II: 15.

² H. Celandér, Julkärve och Odinskult (Rig 1921 s. 168 f.); jfr v. Unwerth, Totenkult und Ódinnverehrung (1911) s. 88.

³ I (sydöstra) Norge finnas 3 *Óðinsakr*. De ligga antingen i mera avlägsna bygder (jfr *Odensvi* i Sverige) eller i grannskapet av andra uppenbart äldre kultminnen. „Det er efter dette rimeligt, at 'Odinsagre' er den yngste gruppe af kultagre i Norge, hvilket ogsaa staar i god samklang med Odinsdyrkelsens forholdsvis sene indvandring hid“ (M. Olsen, Hedenske Kultminder I, s. 234).

⁴ H. Jungner i Fornvännen 1919 s. 80 f.

religiösa motsättningen spelat en viktig roll under striderna mellan svear och götar. Det ges icke något som visar, att Odenstron före 500-talet nått upp till Svealand¹. Möjligen har, som Hugo Jungner menar, dess framträngande stått i samband med de våldsamma händelser, varunder den gamla, från Frö stammande konungaätten fördrevs av sydsnkandnaviska erövrare, m. a. o. den politiska omvälvning, som i sagorna tillskrives Ivar Vidfamne. Enligt Nermans datering skall detta ha skett under senare hälften av 600-talet e. Kr.²

12.

Dyrkan av Nerthus-Njord har, av ortnamnen att döma, varit begränsad till ett relativt inskränkt område. Det tycks ha bestått av Mälardalens landskap, dessutom Närke och Östergötland samt Vadsbo härad, d. v. s. nordöstra hörnet av Västergötland³. Däremot nå de bevarade ortnamnen med Njord icke ned på den egentliga Västgötaslätten. Här möter i stället Frigg.

Frigg är till väsendet identisk med Fröja, d. v. s. en fruktbarhetsgudinna, en representant för Terra mater⁴. Men faktiskt föreligger ju ändå den skillnaden, att Fröja i mytologien hos Snorre räknas till vanerna: hon är dotter till Njord, syster till Frö, Frös hustru, under det Frigg *alltid* är Odens gemål och icke står i något släktskapsförhållande till Frö och Njord. Härmed överensstämmer, som nämnt, ortnamnens vittnesbörd: vi ha i ett flertal fall kombinationer av Ull med Njord-Nerthus (eller Härn), av Frö med Njord, av Frö med Fröja (eller Lodhkona) men aldrig av dessa gudar med Frigg. Även på kontinenten är Fria hustru till Wodan: i langobardersagan, som torde ha uppstått senast i 4. århundradet, sannolikt även i Merseburgerbesvärjelsen. Denna förbindelse kan näppeligen självständigt ha uppkommit på två håll. Från Norden kan den icke ha utgått, ty Oden är där en sen gud. Alltså måste gudaparet Oden-Frigg ha invandrat till Norden.

¹ B. Nerman, Sveriges hedna litteratur (1913) s. 11. Jfr B. Salin i *Opuscula archæologica* (1913) s. 409 f.

² B. Nerman, Sveriges förkristna konungalängder (1914) s. 12.

³ *Närlunda* i Bällefors sn och i Undenäs sn (jfr ovan s. 7).

⁴ H. Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad (1922) s. 118 f.

Då framställer sig den frågan, huruvida Frigg ursprungligen varit en samgermansk gudinna eller om hon icke snarare liksom Oden helt och hållet har sitt ursprung bland sydgermanerna. Frigg och Fröja äro båda noanamn, för Terra mater, med en likartad innebörd, men tillkomna på skilda håll. Av Fröja saknas varje spår bland sydgermanerna. Fria är där motsvarigheten till Venus. Dies Veneris blir *frîdag*. Av betydelse synes det också vara, att det appellativum, som givit upphov till namnet Frigg, saknas i nordiska språk men är säkert känt från västgermanskt språkområde (fs. *frî*, fe. *freo* 'maka, hustru'). För så vitt grupperingen i asar och vaner återger en religionshistorisk motsats, hör Frigg tillsammans med Oden, och denna förbindelse har ingåtts utanför Norden. Vi ha inga spår av att Frigg någonsin existerat hos oss som något annat än Odens gemål.

Härmed stämmer nu väl överens, att Frigg uppträder just i Västergötland, där Odenskulten är tidigare och rikare utvecklad än i östra Sverige. Åtskilligt tyder sålunda på att Frigg ursprungligen är en sydländsk motsvarighet till den nordiska Fröja och att hon i följe med Oden vandrat in till Norden och därvid först fått fäste i Västergötland. Förmodligen har detta skett tidigt under romersk järnålder. Västergötland synes ha spelat en viktig roll i den religionshistoriska utvecklingen i Norden under hedendomens sista skede.

13.

Här ha starkt betonats de olikheter i fråga om gudstro och kult, som framträda mellan västra Sverige, speciellt Västergötland, och östra Sverige. Det material, som kan hämtas från ortnamnen, synes lämna fullt tillräckliga vittnesbörd om att en sådan motsats verkligen en gång existerat.

Denna har givetvis icke varit inskränkt till det religiösa livets område. Numera äro arkeologerna eniga om att stenåldersfolken i västra och östra Sverige tillhöra olika kulturområden. Denna motsättning har sålunda djupa rötter i förhistorisk tid, och den har i stort sett bestått tiderna igenom¹.

¹ G. Ekholm, *Det baltiska kulturområdet* (Fornvännen 1920); T. Arne i *Fornvännen* 1919 s. 188 f. (särskilt s. 215); H. Jungner, *Gudinnan Frigg och Als härad* (1922) s. 180 f.

Härmed överensstämman också på ett märkligt sätt de resultat, vartill den moderna dialektforskningen har kommit. Tidigare drog man som bekant gränsen mellan de götiska och de mellansvenska målen som en horisontal linje över kartan, från väster till öster, i överensstämmelse med vad man ansåg vara en historisk gräns mellan Svealand och Götaland¹. Emellertid har denna viktiga språkgräns alltmera kommit att förskjutas i nordlig-sydlig riktning. Den just nu pågående undersökningen av Östergötlands folkmål tycks lämna som resultat, att en ovanligt skarpt markerad språkgräns skär landskapet ungefär i riktning från nordväst till sydost, alltså tvärs över slätten. Endast de västligaste bygderna utmed Vätterstranden tillhöra det götiska språkområdet i egentlig mening. Större delen av landskapet visar närmare anslutning till Mälardalens landskap i norr².

Avgörande är sålunda Östergötlands ställning. Detta landskap har helt visst varit utsatt för inflytande både från norr och från väster. Förbindelserna över Vättern ha utan tvivel sedan gammal tid satt djupa spår i landskapets kulturliv, särskilt i de västra bygderna. Men väsentligen tillhör dock Östergötland, både språkligt och kulturellt, Öst-Sverige³.

Jöran Sahlgren har i sin förträffliga uppsats „Forntida svenska kulturprovinser och kulturvägar“ (i Rig 1920) påpekat en del olikheter i ortnamnsförrådet, som förefinnas mellan ett västsvenskt område — omfattande Västergötland, södra Värmland, Bohuslän, norra Halland — och ett östsvenskt — „från Medelpad till Möre, från Gotland till Tiveden och Vättern“. För Sahlgren står det klart, att de olika namntypernas förekomst och utbredning ej bör förklaras av kronologiska förhållanden i bebyggelsen utan bero på stamfrändskaper och kulturförbindelser i äldre tid, alltså etnologiskt-geografiska förhållanden. Det västsvenska kulturområdet sammanhänger nära med sydöstra delarna av Norge, språkligt, arkeologiskt och namngeografiskt. Även de sakrala ortnamnen visa på de punkter, som ovan berörts, en märklig

¹ T. ex. S. Hof, *Dialectus Vestrogothica* s. 14 f.

² F. Tydén i *Nordisk Familjebok*, 2. uppl.: Östergötland, Dialekten; H. Geijer, *Svenska dialekter* (i *Sverges folk*, utg. av I. Flodström) s. 203 f., *Tilljämningens och apokopens utbredningsvägar* (i *Sv. Landsmålen* 1922) s. 74.

³ Förf. i *Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening* 1922 s. 26 f.

överensstämmelse mellan Västergötland och sydöstra Norge: avsaknaden av typen „gud och gudinna“, avsaknaden av namnet *Pórsakr*, förekomsten av namnet *Óðinsakr*.

Från bebyggelsens äldre dagar härröra på det västsvenska kulturområdet framförallt de mångtaliga ortnamnsgrupperna på *-hem* och *-vin*¹. Dessa motsvaras i östra Sverige av namnen på *-stad*. Men det är att märka, att *stad*-namnen ingenstädes förekomma så talrikt som uti Östergötland (omkring 350 byar och gårdar). Bland yngre ortnamnsgrupper må nämnas, hurusom namnen på *-ryd* övervägande tillhöra västra Sverige, de på *-säter* (*-sätra*) företrädesvis östra Sverige. Skillnaden är dock här ej så skarp som i fråga om de äldre namntyperna. Men icke något landskap har att uppvisa ett så stort antal *säter*-namn som Östergötland (omkring 130 byar och gårdar och över 80 lägenheter).

En systematisk och jämförande ortnamnsforskning har helt visst viktiga upplysningar att lämna om kulturlivet i Norden under tider, som ligga långt bortom den gräns, till vilken våra sparsamma litterära minnesmärken nå.

¹ H. Lindroth i Sverges folk, utg. av I. Flodström, s. 43 f.

Sinfjotle.

(Föredrag vid Svenska filolog- och historikermötet i Helsingfors
17—19 aug. 1922).

Av ERIK BRATE.

I Eddadikten Helgakviða Hundingsbana I finna vi Sinfjotle, halvbroder till Helge Hundingsbane, i gräl med en fientlig anförare Gudmund, som, bl. a. påbördar honom följande: H. H. I, 36, 6—12: Du har ätit — ulvars föda — och din broder — till bane blivit — med sval mun sugit — sår ofta; och ytterligare 41: Du var styvson till Siggeir; — i stamhället för ulvar — du låg, van vid vargatjut, — i vilda skogen. — All slags olycka — över dig kom — när din broders bröst — du borrhade genom — dig namnkunnig gjorde — av nidingsverk.

Att dessa skymford voro välgrundade, erfares av Volsunga-saga, som berättar, att Sinfjotle och hans morbroder Sigmund strövade i skogarne, kommo till ett hus, där två män lågo sovande med ulvhamnar hängande över sig, som de fingo komma ur var tionde dag. Sigmund och Sinfjotle foro i ulvhamnarne men kunde icke komma ur dem utan fingo vargars natur och läte och utförde alla en vargs illdåd, tills de 10 dagarne voro ute.

Sinfjotle var son till sin morbroder Sigmund, avlad i blodskam med dennes syster Signy, som var gemål till konung Siggeir och önskade sig en son, som vore helt av volsungaätt och i stånd till hämnd på Siggeir för att denne dödat hennes fader Volsung och nio hennes bröder. Huru Sigmund och Sinfjotle sedan hämnades Volsungs och hans söners död på hans måg Siggeir och Sinfjotles beteende därvid och hans senare öden, angår icke denna undersökning av ursprunget till namnet Sinfjotle, såsom det av mig uppfattas.

Volsungasagan spelar icke i Norden, utan bland franker, burgunder, goter och hunner, folkvandringstidens hjältefolk,

och sagan om Sinfjotle har ock förtalts bland västgermanska folk. I Béowulf heter Sinfjotle *Fitela*, och identiteten är säker, enär han nämnes jämte Sigemund. I fht. finnas dels motsvarigheter till ags. *Fitela*, nämligen *Fizzilo*, *Fezzilo*, dels sammansättningen *Sintarfizzilo* från 800-talet, en gång *Sintarfezzil* 900. Till *Fizzilo* hör kanske kvinnonamnet *Fizila*, dem. *Fizelin*, mansnamnet *Fizzo* och kvinnonamnet *Fizecha*, vilkas sammanhang därmed dock är ovisst, och dessa namn lemnas här å sido.

Att Sinfjotle är samma namn som fht. *Sintarfizzilo*, är uppenbart, då ags. *Fitela*, som betecknar sagohjälten, alldeles motsvarar dess sista del *-fizzilo*, varifrån isl. *-fjotle* blott skiljer sig genom annan suffixvokal *u*, i det dess grundform måste ha varit **-fetulē*. *Sin-* måste då ock motsvara fht. *Sintar-* < **Sindr-* och *-dr-* hava bortfallit i konsonanthopningen, antagligen *r* först och *d* sedan, jfr fvn. *feðgar*, rsv. *faprkār*, och fno. *frænka* av *frændkona*. Att fht. *Sintarfizzilo* härrör från sagohjälten, blir sannolikt av, att ock andra namn i Volsungasagan blivit vanliga personnamn, särskilt är detta säkert i fråga om det säregna fht. *Welisung*, ags. *Wælsing*, isl. *Volsungr*.

Namnet isl. *Sinfjotle*, fht. *Sintarfizzilo* har varit föremål för flerfaldig behandling av forskare. Den förste är J. Grimm¹, som påpekar, att citaten på *Sintarfizzilo* finnas i urkunder, som tillhöra tiden för biskoparne i Freisingen Hitto † 836 och Erchanbert † 853 och förmodar namnet härröra från forntyska hjältesagan, liksom på 1200- och 1300-talen från den romanska riddarsagan enstaka namn trängde ut bland folket. J. Grimm finner i ordet ett fht. adj. **fizzil*, som säges motsvara l. *petilus*, varom Festus på 100-talet e. Kr. meddelar följande²: „Såsom *petilam* tolkar man vanligen en vad, som är torr och hopdragen. Scævola säger, att en vit hov på en häst kallas så.“ Ur glosser anför J. Grimm sammansättningen *fizzelvēh*, ävensom ur Flore med textförbättring om en ridhäst: er hæte stark gebeine hōhen fizzelvēhen fuoz; *vēh* betyder „brokig“. Vad första leden fht. *sintar*, mht. *sinder*, ags. *sindor* „slagg“ skall innebära, förstår J. Grimm ej rätt. Han har annorstädes visat, att styvsläktskap föraktligt ut-

¹ *Sintarfizzilo* i ZfdA 1, 2 ff.

² *petilam suram siccam et substrictam vulgo interpretantur. Scævola ait ungulam albam ita dici.*

tryckes genom brokig färg, och Sinfjotle var ju t. o. m. en av broder och syster avlad son. Eller ligger däri, säger han, en antydning om hans förvandling till en grå varg med vitfläckig fot? Det senare alternativet är enligt min mening den riktiga förklaringen, om ock kanske icke alldeles så fattad som hos J. Grimm.

Müllenhoff¹ påpekar, att varken första eller andra leden av fht. *Sintarfizzilo* annars förekommer som del av namn, att namnet alltså är likställt med ett binamn eller gudanamn och grunden därtill att söka i myten, som genom namnet antingen hänvisar på Sinfjotle som bastard eller som Sigmunds följesman. Om l. *petilus* anför M. en förklaring ur Isidor, Etymologiæ 12, 1, 52: (Equi) qui albos tantum pedes habent petili appellantur, och invänder mot J. Grimm, att då l. *petili* i Summarium Henrici översättes med fht. *fizzilvēh* och fs. *fitilvēh*, så kan ju icke begreppet *vēh* „brokig“ gärna än en gång vara uttryckt genom *fizzil*-, vilket ord M. uppfattar som biform till fht. *fëzzil* „Fessel“, såsom än i dag „das erste und auch das zweite glied über dem huf des pferdes heisst“. Detta ord sammanställer M. med isl. *feta* „schreiten, treten, som dock eg. enligt fht. *gifaz* „excidit“, *auur gifāzun* „reciderunt“ skall betyda „fallen, stürzen“. M. förmodar, att *Sintarfizzilo* betyder „slagg, som faller från ädel metall“, „en bastard från den ädla volsungaätten“. Müllenhoffs slutsats står i överraskande motsats till hans föregående framställning. Sedan han i denna framdragit det värdefulla fht. *fëzzil*, nht. *Fessel*, väntar man, att han skulle arbeta vidare med detta; i stället låtar han fånga sig av J. Grimms uppfattning av namnet som en beteckning för Sinfjotles föraktliga börd, och motiverar denna betydelse genom sammanställningen med fht. *gifaz*, *gifāzun*.

Kögel² anser Müllenhoffs förklaring oriktig och att vi genom glosserna fht. *fizzelaz* „bicolor equus“, *fizzilvēh* „petili, qui albos pedes habent“, fs. *fitilvōt* „Pferd, dessen Fuss gescheckt ist“, *fitilv[ōt]* „petilus“ fått nog upplysning om det av Müllenhoff som subst. missförstådda fht. adj. **fizzil* „gescheckt, fleckig“. *Sintarfizzilo* betyder alltså „schlackenscheckig, weiss und schwarz gefleckt wie

¹ Die alte Dichtung von den Nibelungen 1, Von Sigfrids ahnen, s. 163 ff. i ZfdA 23, s. 161.

² Pauls Grundriss II^a, s. 185; PB. Beitr. 16, s. 509.

Schlacke und Hammerschlag“ och namnet avser bärarens tillkomst genom blodskam.

E. Sievers¹ anför ett nytt bevis för att fht. **fizzil* skulle ha varit adj., såsom J. Grimm och Kögel antaga, och betytt „brokig“, nämligen ur Paulus Diaconus, Historia langobardorum. Alboin kom mellan 540—550 till gepidernas konung Turisind, vars son Turismod han dödat i strid, och fick vid måltiden sätta sig på Turisinds högra sida, som i hågkomst av sonens förlust i smärta utbrast: „Denna plats är kär för mig, men den person, som sitter där, svår att se på. Äggad av konungens ord, började då en annan son till konungen, som var närvarande, att reta langobarderna med skymford, påstående, „att de (langobarderna), som från vadorna nedåt hade vita bindlar, vore lika ston, vilkas fötter äro vita till skenbenet“ och sade: „Fetilæ (alltså: „brokiga“) äro de ston, som I liknen.“ En av langobarderna gav svar på tal och endast genom energiskt ingripande lyckades Turisind hindra strid. Detta *fetilæ*, säger Sievers, kan icke vara skrivfel för l. *petilæ*, då *f*- finnes i alla de talrika varianterna i hdskr. Kögels tydning av *Sintarfizzilo* anser emellertid Sievers för omöjlig, då slagg är enfärgat och särskilt hammarslagg mörkt gråfärgat. Sievers invänder vidare mot Kögel, att germ. **sindra-*, varpå redan J. Grimm hänvisat, närmast betyder glödande, flytande slagg eller glödande, gnistrande hammarslagg, såsom det i Sn. Ed. heter, att ettret ur Élivágar småningom stelnade, „sem sindr þat er renn ór eldinum“, och att sålunda *Sintar-* helt visst ej kan avse det stelnade järnslaggets mörka färg utan på sin höjd ett strålande gult av smält slagg, men kan ej heller efter denna anmärkning tyda ordet. Denna invändning synes mig betydelselös, ty då *sindr* naturligtvis liksom slagg, behåller sitt namn, även sedan det stelnat, kan man ju omöjligen utan vidare veta, från vilketdera aggregations-tillståndet *Sintar-* i *Sintarfizzilo* härrör. Än i dag brukas *sinder*, *sindersten* i Sverges bergslager om slagg som byggnadsmaterial.

Mig synas visserligen J. Grimm, Kögel och Sievers hava rätt i antagande av ett adj. fht. *fizzil*, vars nom. sg. neutr. ju föreligger i det av Kögel nämnda *fizzilaz* „bicolor equus“, men Müllenhoffs invändning mot att antaga detta i bet. „brokig“ ingå uti fht. *fizzilvēh*, att i så fall begreppet

¹ PB Beitr. XVI (ed. Sievers 1892) s. 363: *Sintarfizzilo*.

„brokig“ skulle upprepas i detta ords båda leder, är ock högst befogad. Både den av J. Grimm anförda glosseringen av l. *petilus* med fht. *fizzilvēh* och än mer gepidens jämförelse av langobardernas bindlar nedom vaden med fötterna hos de ston, som kallas *fetilæ*, hava dock sådant tycke av det av Müllenhoff åberopade fht. *fëzzil* „Fessel; das erste und auch das zweite Glied über dem Huf des Pferdes“, att sammanhang med detta ord synes sannolikt. Betydelseutvecklingen torde vara densamma som D. Sanders anför i Wb. d. deutschen Spr. för „Gefesselt, a. gew. in Zsatzg: Das Pferd ist hoch- oder niedrig-, lang- oder kurz-g., hoch-fess(e)lig etc., aber zuw. auch allein = weiss.g., ein Pferd, wenn ein weisses Abzeichen bis zur F. aufwärts steigt“. Just denna sista betydelseutveckling torde även det fht. adj. *fizzil* och dess motsvarigheter i andra västgerm. språk hava undergått; det betyder alltså eg. „till vaden hörande“ men specialiseras sedan liksom t. *gefesselt* att betyda „med vita vador“. Detta adj. fht. *fizzil* är då samma ord som langob.-lat. *fetilus*¹.

Sedan adj. fht. *fizzil* utvecklat sig att betyda „med vita vador“, kan det ju sammansättas med en första led, som uttrycker en modifikation av denna vadornas vithet, och som en sådan i fråga om vargen uppfattar jag *Sintarfizzilo*, isl. *Sinfjotle*, som till formen är nom. sg. mask. av adjektivets svaga dekl.

Namnet fht. *Sintarfizzilo* „han med slaggfärgsvaden“ påminner om vargens bekanta binamn *gråben*, *gråfot*²

¹ Ordets språkliga ställning anges av W. Bruckner, Die Sprache der Langobarden (Quellen u. Forsch. LXXV, år 1895) s. 166, § 88, anm. 2 sålunda: „Eine besondere Beachtung verdient das Wort *fetilus* in der Verbindung *fetilæ equae* „scheckige Mähren“ PD I, 24, dessen Zusammengehörigkeit mit ahd. *fizzil* „gefleckt“ Sievers Beitr. 16, 363 zuerst erkannt hat. Wie der unverschobene Dental beweist, kann das Wort nicht lgbd. sein, es muss vielmehr, wie auch Sievers annimmt, ein altes Lehnwort sein, das dann im Spätlatein Oberitaliens mit dem ähnlichen bedeutenden lat. *petilus* eine Mischform einging, wobei das deutsche Wort für den konsonantischen Anlaut, das lateinische aber für den Vokalismus massgebend wurde, da man ja sonst in der Stammsilbe ein *i* erwarten müsste.“ Huruvida just inverkan från l. *petilus* orsakat *e*, må dock lämnas därhän, jfr fht. *snëllī*, *stēmna* Braune, Ahd. Gram.¹ § 30, a. 1, 31, a. 3.

² *Gråfota* „vargar“ J. Götling, En västgötsk bröllopsdikt från 1700-talet (1720) s. 15, r. 2 i Sv. landsmålen 1919. Dr. H. Jungner meddelar, att i Vgl. vargen ock har binamnet *tasse*.

och är som detta att fatta som ett smeknamn för att använda hans raseri. Rääf, Ydre hd 1, s. 36 (cit. efter J. Sahlgren) anför, hur vargen sade till människan:

Kallar du mig Varg,
så blir jag dig arg;
kallar du mig av gull,
så blir jag dig hull.

eller efter en annan sägen:

Den som kallar mig Varg,
den ska jag alltid sarg;
den som kallar mig den Grå,
honom tar jag intet ifrå;
och den som kallar mig Gullfot,
har jag intet emot.

J. Sahlgren lemnar i sina avhandlingar Blåkulla och blåkullafärderna, VI. Tabu och noa, NoB 1915 och Förbudna namn, NoB 1918, en genom exempel från olika källor be-lyst framställning av begreppen tabu och noa hos olika folk, vilken både är nöjsam och viktig även för språkmännen. Orden härröra från Tongaöarna i Polynesien, tabu betyder egentligen „mycket (ta) märkt (pu)“ och brukas för att utmärka något, som är invigt eller står i relation till högre makter och därför är förbjudet för människorna, alltså en grad av helighet. Denna känsla av helighet utvecklar sig framför allt inför företeelser, som ingiva farhåga, som vid opersonliga naturföremål hänför sig till de makter, som råda över dem. Den fruktade företeelsen blir då tabu, och dess namn får ej nämnas vid äventyr att löpa den risk, som kan uppstå därav, utan att i stället brukas en annan benämning, som är utan risk och kallas noa. Sahlgren varnar särskilt för det missbruk som förekommit hos en och annan forskare, att använda tabu om sådant, som rätteligen skall kallas noa. Särskilt äro mångenstädes de farliga vilddjurens namn tabu, och deras brukliga namn ersättas med noa-namn, som dels äro smeknamn, dels skällsord. Den överraskande användningen av skällsord som noa-namn för vilddjur, som det dock gällde att blidka, förklarar H. Schulz¹ så, att huvud-

¹ Frühneuhochdeutsche Euphemismen i Zeitschr. f. deutsche Wortforsch. 10 (1908—09), S. 167 ff.: Ehrennamen des Wolfes.

saken vid tabu var, att det verkliga namnet undvekes, men likgiltigt, varmed det ersattes. I fråga om vargen, som var boskapsägarens hatade fiende, lågo ju skällsorden nära, och Schulz anför ur tyska källor från 1500- och 1600-talen talrika noa-namn för vargen, av vilka många äro skällsord, men ock många smeknamn för att blidka hans vrede. De anförda noa-namnen äro följande: Untier, Unflat, Ungeziefer, das böse schädliche Tier, das Gewürm, Feind, Rähes, Hölzing, Wul, Hennike, Graustiel, Grauhans, Grahans, Holzgangel.

Danska noa-namn på vargen har H. Gering ur H. Feilberg, Ordb. over de jyske Almuesmål sammanställt i sin anmälan av denna bok¹, nämligen solskår (som Gering undrar, om det kan vara sól-skaði ur myten om Sköll och Hati), gråben, skrubbskådden, fårelødder (d. i. schaffärber?), rå herremand. De få svenska, som jag känner, äro redan anförda sidd. 30 f.

Understundom utträngdes det verkliga namnet, som var tabu, av noa-namnet, som blev det ensamt brukliga. Så är enligt Schulz fallet med Holzgangel, som i Gottschee, en tysk språkö bland slovenerna i Krain, befolkad c. 1350 av en frankisk-thüningisk koloni, är vargens enda benämning, ehuru uppenbarligen ett noa-namn med betydningen „skogsvandrare“. Detsamma gäller ju ock om sv. *varg*, som säkerligen med betydelsen „fredlös“ varit noa-namn till *ulv*. Troligen har ock på sina håll *varg* som tabu ersatts av *ulv* som noa, ty enligt mitt minne lyder den s. 30 anförda strofen:

Kallar du mig varg,
så blir jag dig arg;
kallar du mig ulv,
så blir jag dig huld.

Det synes mig alltså mycket sannolikt, att Sinfjotle, fht. *Sintarfizzilo*, är ett noa-namn för vargen med betydelsen „han med slaggfärgade vador“, men svårare är det för mig att förstå, varför just slagg valdes till jämförelseled vid bildningen av detta noa-namn. Jag har granskat ett par svenska vargar på Naturhistoriska riksmuseum i Stockholm. Den ena var skjuten i febr. 1829 å kgl. Djurgården och hade ljusgrå vrister, fötterna något mörkare, håren på bak-

¹ ZfdPh. 48 (1920), s. 296.

sidan av benen mörkare, den andre, som var skjuten i Västerhanninge 3 jan. 1831, hade ben och fötter något ljusare än föregående. En polarvarg i museet var betydligt vitare. Färgen synes alltså bero på vinterligheten i omgivningen, och denna har kanske på Tysklands breddgrad så pass sjunkit, att en färgskiftning uppstått, som lockat till jämförelse med slagg. På avbildningen i den nya upplagan av Brehms Tierleben har djurets päls en gulaktig anstrykning, men det kan väl ifrågasättas, om denna avbildning är i detta avseende trogen.

Samma gråa färg avser väl djursagans namn på vargen Isegrim, vars första led är ordet Eisen. Det klassiska verket Ysengrimus utgavs av en flandrisk skald kort före 1150, men detta namn på vargen kan väl antagas innan dess hava länge levat på folkets läppar. Måhända förtjänar det någon uppmärksamhet, att dessa likartade jämförelser av vargens färg med slagg och järn genom frankiska hjältesagan och djurfabeln båda kunna härledas från de båda Nederländerna.

Emellertid inverkar ovissheten i fråga om orsaken till jämförelsen med slagg i fht. *Sintarfizzilo* föga på undersökningens resultat. Det står ju fast, att Sinfjotle är ett öknamn, och namnets senare led visar genom släktskapen med fvn. *fet*, fsv. *fiæt*, att detta har med foten att göra. En benämning, vari foten ingår, uppstår naturligtast i fråga om den varggestalt, som sagan förtäljer Sinfjotle hava varit iklädd, och passar icke till Sinfjotles övriga karakteristik, och jag vågar därför tro, att min tydning av namnet Sinfjotle torde kunna anses vara riktig.

Beowulf och Bjarke.

(Föredrag vid Sv. fil.- och hist.-mötet i H:fors 17—19 aug. 1922).

Av C. W. von SYDOW.

Frågans nuvarande ställning. Den fornengelska hjältedikten om Beowulf har visat sig innehålla en hel rad trovärdiga uppgifter om Nordens historia, t. ex. om geaterkonungen Hygelacs härnadståg mot de frisiska hetwarerna, om strider mellan svear och geater och mellan daner och hadbarder o. s. v. Det kan inte råda något tvivel om dessa berättelsers ursprung: de måste härstamma från nordisk tradition.

Diktens huvuddel utgöres emellertid ej av en historiskt trovärdig skildring. Fastän händelserna förlagts till den historiske danske konung Hrodgars kungasäte eller till geaternas land under historiskt fastställbar tid, så är hela händelseförloppet av rent fantastisk art: Hjälten har att kämpa mot ett hiskligt hafstroll, Grendel, som nattetid brukat hemsöka kung Hrodgars festhall och gjort den obeboelig; han dyker ner i trollets egen boning på sjöbottnen och utkämpar en svår strid med trollmodern, som ej kan såras annat än med ett trollsvärd, vars klinga emellertid smältes bort som en istapp vid beröringen med Grendels skarpa blod, så att blott det gyllne hjaltet är kvar i hjältens hand, när han sent omsider kommer upp ur vattnet igen; och på sin ålderdom har han att kämpa med en flygande, eldsprutande drake, som visserligen dödas av honom, men för vars giftiga bett han själv dukar under. Detta är ej historia utan ren dikt.

Från det förhållandet att de historiska partierna måste gå tillbaka på nordisk historisk tradition, har den filologiska forskningen dragit den ganska naturliga slutsatsen, att de diktade huvudpartierna måste gå tillbaka på nordisk dikttradition. Man har därvid tänkt sig att den del av

dikten som handlar om striden med Grendel och hans moder, är en saga av danskt ursprung, emedan händelsen är förlagd till Danmark. Såsom stöd för Grendelepisode (i det följande citerad Gr) nordiska ursprung har man anført liknande episoder i Grettissaga och i andra isländska sagor. Men man har också sökt efter en rent dansk motsvarighet, en dansk sagoepisod som kan sägas utgöra prototypen för Gr, eller som härstammar från samma prototyp som den själv. Man har också trott sig finna en sådan i den av Hrólfs saga Kraka (cit. Hr) meddelade berättelsen om Bjarkes strid med ett odjur vid Rolf Krakes hov (cit. Bj). Om de två berättelsernas identitet — d. v. s. att de måste betraktas som varianter av ett och samma — tycks numera råda fullständig enighet bland filologerna, om det än tidigare funnits en stark opposition.

Saken är emellertid inte självklar och har heller inte ansetts så av sina förfäktare. Först efter att med en viss möda ha sökt upp sådant som kan tala för och förklarat bort sådant som kan tala mot sammanhang, har man efter åtskilliga meningsbrytningar kommit fram till och enats om identiteten mellan de två episoderna.

Olyckan härvid är emellertid att filologerna, trots grundlig utbildning på det skriftliga området, alldeles försummat studera muntlig tradition och lagarna för dess liv. Där kännedom härom är nödvändig, är filologen fördenskull synnerligen illa ställd, och resultatet måste bli opålitligt även om en filologmajoritet skulle uttala sig för det, ty majoriteten i fråga saknar fullständigt vetenskaplig utbildning på det område det här framför allt gäller att beherska.

I här föreliggande fall måste sammanhanget mellan Gr och Bj, om ett sådant finnes, helt och hållet ligga inom den muntliga traditionen. Har Gr funnits innan Beowulfskalden återgav den i sin dikt, så har den funnits blott som muntlig tradition, ej som skriven litteratur, och alldeles detsamma gäller om Bj. Frågan blir då: Kan det man känner av muntlig tradition och om dess liv, ge stöd åt slutsatsen om identitet mellan Gr och Bj?

Filologernas slutsats i frågan grundar sig på vad som är överensstämmande mellan Gr och Bj, eller på vad som kan antagas ha varit överensstämmande. Vad som i detta hänseende kan anföras är följande:

1) Skådeplatsen för striden är i båda fallen det berömda danska kungasätet. I Gr är det kung Hrodgars

kungsgård, i Bj är det dennes brorson Rolfs. Denna överensstämmelse får desto större betydelse om man betänker dels att Gr omnämner Rolf såsom närvarande vid Beowulfs besök, dels att Rolf i detta fall med ganska stor sannolikhet kan antagas ha ärvt sin farbror och företrädare Hrodgar. Det är nämligen mycket vanligt att en yngre hjälte tager i arv en del episoder som från början tillhört en tidigare, vars minne börjat blekna vid sidan av den yngres berömmelse. Exempel på en dylik ärvning av stoff kan hämtas ur nästan varje hjältesaga, vars innehåll i detta hänseende kan kontrolleras.

2) Hjälten är en krigare som kommer från geaternas land (Gr) eller från Gautland (Bj), och han dödar det troll eller odjur som hemsöker kungsgården. I Gr heter han Beowulf, i Bj Bjarke, men det är inte omöjligt att de båda hjältarnas identitet på språklig väg kan bevisas eller åtminstone göras sannolik. Boer framhåller (Arkiv 1903, s. 48), att namnet Beowulf i den av Beowulfskalden meddelade danska kungaräckan undanträngt ett tidigare Beaf som av isländska författare uppfattats såsom motsvarande Biarr, av vilket Bjarke är en diminutivform. Dessutom kan Beowulf tolkas såsom bi-ulv, binas varg, vilket är en naturlig kenning för björn. Även namnet Bjarke betyder björn, liten björn. Även om ingendera tolkningen har fullt bevisande kraft, så finns det dock en icke ringa möjlighet för att Beowulf och Bjarke från början varit en och samma hjälte. Såsom ytterligare stöd härför framhåller Chambers (Beowulf, Cambridge 1921, s. 60), att liksom Beowulf hjälpte Eadgils i striden mot Onela, hjälper Bjarke Adils mot Åle enligt Bjarkarímur.

Om denna överensstämmelse mellan de båda episoderna yttrar Boer (Beowulf, s. 139), att den är tillräcklig för att bevisa deras identitet. Han erkänner att trollkampen i och för sig icke är tillräcklig såsom bevis för identiteten, och ej heller den omständigheten att trollet oroar en kungsgård och att en berömd hjälte är den ende som vågar angripa trollet, ty en sådan berättelse kan lätt uppstå mer än en gång. Men han anser den redan i den formen „typisk nog för att föra ad absurdum antagandet att den två gånger kan lokaliseras till samma plats och berättas om samma personer. Att bekämparen av detta troll i båda fallen är en från Gautland till det danska hovet anländ krigare, det är en omständighet som häver varje tvivel.“

Boers slutledning är begriplig av hans iver att finna ett stöd för sin a priori fattade mening att Gr är av danskt ursprung. Då det emellertid här är nödvändigt att känna till vad som bevisar variantskap och vad som kan medföra tillfällig överensstämmelse, så har Boer på grund av sin fullständiga obekantskap med muntlig tradition och dess lagar gjort sig skyldig till ett misstag. Den överensstämmelse som råder mellan Gr och Bj, är så godt som utslutande begränsad till platsen, den danska kungsgården, och personen, om nu Beowulf kan anses vara identisk med Bjarke. Men den sortens likhet saknar verklig betydelse för fastställande av två sagors eller episoders identitet, såsom jag med några exempel skall visa.

Person och lokal såsom identitetsbevis. En och samma sägen lokaliseras ofta till många olika platser, och i två varianter kan alltså lokal och handlande personer vara olika, utan att detta på något vis minskar de båda varianternas samhörighet. I Lund berättas att jätten Finn byggde Lunds domkyrka åt S:t Lars mot att få sol och måne eller S:t Lars ögon, om inte jättens namn gissades innan kyrkan blev färdig. I Trondhjem byggde jätten Skalle en domkyrka åt S:t Olof på samma villkor. Fast det här råder olikhet både i fråga om plats, jätte och helgon, så kan det inte finnas något tvivel om att det är varianter av en och samma sägen. Det som är avgörande är endast själva handlingens innehåll och karakteristiska detaljer, framför allt sol och måne som lön för arbetet, och namnet som skall gissas innan arbetet är färdigt. Däremot saknar platsen dit sägnen lokaliserats såväl som personnamnen i detta fall all betydelse. Detta är visserligen ej ett med förhållandet Gr-Bj fullt analogt fall, men det är klart att vad som saknar betydelse då det gäller att skilja två sägner åt, inte får tillmätas mer vikt om det är frågan om att visa två sägners eller sagoepisoders samhörighet. Jag skall emellertid anföra även en direkt analogi.

Om en dansk kyrka i Lindknud berättas att där en gång fanns en lindorm som åt upp liken i gravarna. Den var ofantligt stor, och ingen vågade kämpa mot den. Då födde man upp en tjurkalv i tre år med bara nymjölkad mjölk och korn. En och samma flicka skötte den ensam hela tiden och gav den mat. Efter de tre åren förde flickan tjuren till kyrkogården. Ormen kom mot dem, och då tjuren såg att ormen ville anfalla flickan, rusade han på den.

Efter en väldig strid dödades ormen, men även tjuren dog av ormens bitt. — Om Lindknud berättas också att där fanns en ofantlig lindorm som ställde till stor skada i trakten. Den brukade hålla till i en skog, och för att bli av med ormen, tände folket eld på skogen från alla sidor, så att skogen och ormen brändes upp. (E. T. Kristensen, *Danske Sagn*, 2, s. 192, nr 63—64).

Analogien med fallet Gr-Bj är tydlig. Boers ord skulle med alldeles samma kraft kunna tillämpas även här. Han skulle säga ungefär så: „Dödandet av en farlig lindorm är i och för sig ej tillräckligt såsom bevis för de två sägnernas identitet, heller ej den omständigheten att ingen man vågade angripa ormen, ty en sådan sägen kan lätt uppstå mer än en gång. Men redan detta innehåll är typiskt nog för att föra ad absurdum antagandet att det är två olika sägner som kunnat lokaliseras till samma plats.“

Nu är emellertid förhållandet det, att den första sägnen är mycket spridd i Danmark och där knuten till en hel mängd olika kyrkor. Den andra sägnen förekommer också spridd över ett mycket större område men är jämförelsevis sällsynt i Danmark. Det finns inte det minsta tvivel om att det här är två skilda sägner, vilkas inbördes likhet uteslutande består i den gemensamma föreställningen om ofantliga och farliga lindormar. Denna föreställning kan omsättas i en hel del sinsemellan alldeles oberoende episka bildningar — alldeles som föreställningen om troll — och lokalisering till samma plats eller förbindelse med samma personer är icke något identitetsbevis.

Att det har knutits två sinsemellan olika och fullt självständiga lindormsägner till Lindknud, kan lätt förklaras. Själva namnet Lindknud har dragit till sig en lindormsägen såsom förklaring till sin första stavelse. En person som hört sägnen, har råkat höra även en annan lindormsägen av helt självständig typ, och sedan har han glömt vilkendera som hörde till Lindknud, och förväxlat dem. När han sedan velat berätta om lindormen vid Lindknud, har han råkat välja den andra sägnen, och så har också den blivit knuten till samma plats. Ett sådant utbyte av en sägen mot en annan som har någon likhet med den, är mycket vanligt. Jag skall här meddela några andra exempel, även de lindormsägner från Danmark.

Vid Ovsted kyrka fanns en stor lindorm som hade lagt sig rundt omkring kyrkan. För att bli av med den, födde

man upp en tjur med kärnmjölk, och han dödade ormen. Denna sägen är alltså en variant av den första Lindknudsägnen. — En annan sägen om samma kyrka berättar, att en man kom med en bössa och sköt ormen så att den gick i två bitar. Den ena gjorde ett stort luftsprång och föll ned tusen alnar söder om kyrkan, där den slog ett hål i marken (Kristensen, a. a. s. 193, nr 68—71).

Vid Århus domkyrka fanns det en lindorm så stor att den nådde nästan rundt omkring kyrkan. Efter flera fåfänga försök att bli den kvitt, födde man upp en tjur med söt mjölk och nötkärnor. Efter tre år släpptes den mot ormen, men den var för svag. När den hållits på samma kost i tre år till, dödade den ormen. (Kristensen, a. a. s. 196, nr 84). — Enligt en annan sägen hade en lindorm från Ris skog kommit till Århus domkyrka och lagt sig omkring den för att välta omkull den, så snart den kunde bita sig själv i stjärten. Snart fattades inte mer än kyrkdörrens bredd i att den kunde nå sin stjärt, men ingen vågade angripa ormen. Då erbjöd sig en fattig student att göra ett försök. Han lät hissa sig ner från tornet i en glaskista för att kunna se ormens rörelser och på samma gång undgå dess gift. Han lyckades verkligen sticka ihjäl ormen med sin kniv, men när ormen kände sticket, gav den ett väldigt slag med stjärten, så att kistan gick i stycken och studenten omkom (Kristensen, Jyske Folkeminder, 3, s. 86, nr 122). — Enligt en tredje sägen kom en lindorm upp ur havet och lade sig omkring Århus domkyrka som den ville välta. Varje försök att få den bort var förgäves. Då lovade kungen en stor belöning åt den som ville strida med ormen. En väpnare vågade göra försöket och red mot ormen. Han sårade den med en pil från sin båge och red därefter i fullt frysprång ut mot Ris skog förföljd av ormen. Han sköt en pil till, och ormen dog. Sedan borde han ha tagit en annan väg tillbaka, för när man har dödat en lindorm, så dör man själv så snart man går och ser på den. Han red dock samma väg tillbaka och störtade död från hästen när han kom till ormen (Kristensen, J. Folkem. 8, s. 62, nr 120).

Liksom till Lindknud har det alltså till Ovsted knutits två och till Århus t. o. m. tre, i vardera fallet sinsemellan helt skilda lindormsägner av olika ursprung. Emedan man känt till mer än en lindormsägen, har man kommit att förväxla dem. Man har ej kunnat hålla fast i minnet vilken som från början varit knuten till platsen, och så har den

eller de andra ofrivilligt kommit att lokaliseras till samma plats.

Ett sådant utbyte av en sägen eller en episod mot en annan är något mycket vanligt i muntlig tradition. Det är emellertid ej alltid minnesfel som vållar utbytet. Då en saga vandrar från ett traditionsområde till ett annat, kan en episod behöva bytas ut mot en annan för att passa samman med det nya områdets kultur och allmänna traditionskaraktär. Dessutom kan utbyte ske på grund av personlig smak: man byter ut en episod som man anser alltför färglös, kort eller för litet spännande, mot en mera intressant som man anser bör slå mera an på åhörarna. Ett dylikt medvetet utbyte har man särskilt att räkna med inom hjälte-diktningen. I min studie över Sigurds strid med Fåvne har jag påvisat sådana utbyten, och det är just genom dem som skillnaden mellan nordisk och tysk Sigurdstradition blivit så stor.

Vid utbytet kommer ej blott den ursprungliga sägnens lokal (Lindknud, Ovsted, Århus) över till den nya sägnen, utan ofta också en del lokal- (eller person-)omständigheter, såsom att lindormen ligger rundt om kyrkan och söker att bita sig i stjärten för att riva ner kyrkan. Detta hör till de lokala förutsättningarna för sägnens knytande till platsen, ej till sägnens kärna som handlar om hur ormen dödades. Dylika lokalomständigheter flyttas lätt från en sägen till en annan, och man får ej taga dem såsom bevis för identitet mellan två sägner. Den i huvudsak gemensamma inledningen till de tre Århusägnerna kan sålunda ej på minsta sätt bevisa deras ursprungliga identitet, utan är blott med sägnens kärna löst förenade lokalomständigheter som lätt flyttas från den ena sägnen till den andra genom ett slags analogislut.

Av vad jag här anfört, kan man sålunda få fram följande viktiga regler:

1) Hjältens och platsens identitet, liksom identitet beträffande därmed sammanhörande person- och lokalomständigheter, har icke någon betydelse då det gäller att avgöra om det råder variantskap mellan två sägner eller episoder.

2) Såsom bevis för ett dylikt variantskap fordras individuella — ej blott skematiska — överensstämmelser i komposition och handling.

Tillämpas nu dessa regler på föreliggande fall, så måste man alltså från början bortse från allt som ej står i direkt och nödvändigt sammanhang med episodernas egentliga innehåll. Om hjälten i båda episoderna är en och samma person eller ej, har inte med saken att göra, ty en och samma hjälte kan få sig tillskrivna flera olika troll- eller odjursstrider (jfr Herakles, Teseus, Didrik av Bern, Iwein o. s. v.). Platsen har heller icke någon betydelse för den fråga det här gäller att besvara, ty om hjälten är nära knuten till den danska kungsgården, så kan helt naturligt på den grund flere olika av hans bedrifter förläggas dit. Just det som Boer anser såsom det avgörande beviset för de båda episodernas identitet, får alltså ej alls tagas med vid undersökningen av förhållandet mellan Gr och Bj, och Chambers omsorgsfulla och enligt min mening övertygande bevisföring för identiteten mellan *Beowulf* och *Bjarke* berör ej heller förhållandet mellan Gr och Bj.

Bjarkes strid mot odjuret. Innan en jämförelse mellan Gr och Bj företages, gäller det att avgöra vad Bj verkligen innehåller. Den föreligger nämligen i tre sinsemellan ganska olika varianter — hos Saxo (cit. S), i *Bjarkarímur* (cit. R) och i *Hrólfs saga Kraka* (cit. Hr) — och om man utan vidare ger företrädet åt en av dem med bortseende från de båda andra, eller om man efter behag väljer vad man för tillfället önskar än ur den ena än ur den andra, blir resultatet kanske vackert nog på papperet men ovederhäftigt ur vetenskaplig synpunkt.

Av de tre källskrifterna är S ungefär 200 år äldre än de båda andra. Redan detta ger S ett visst företräde, i det man beträffande de i R och Hr förekommande avvikelserna alltid måste räkna med den möjligheten att det är senare ändringar eller tillägg. Om S dessutom innehåller en rent dansk tradition, ökar detta ytterligare dess värde. En tradition har nämligen i regeln de bästa förutsättningarna för att bevara sitt ursprungliga innehåll i sitt hemland. Där är den allmänt känd, och om någon skulle göra en mera märkbar ändring i den, rättas detta lätt av andra med bättre kännedom om saken. Flyttas däremot en tradition över till ett annat land, sker detta kanske genom en enda person. I det nya landet finns ingen som kan göra rättelser, och överbringaren kan därför utan vidare göra vilka ändringar som helst, vare sig på grund av glömska, eller för att lämpa innehållet efter åhörarnas allmänna upp-

fattning, eller för att göra ämnet mera spännande och begärligt. Om S alltså beträffande vad den meddelar, måste anses vara en viktig och värdefull källa, så är det å andra sidan klart att den genom sin knapphet — hela episoden refereras i en enda mening — utelämnat en mängd detaljer som måste ha tillhört den ursprungliga traditionen och som kunnat bevaras i de senare källorna.

Av de isländska källorna tycks R vara älst. Finnur Jónsson sätter dess tillkomst till omkring år 1400. R stöder sig på nu förlorade isländska källor och måste, såsom Finnur Jónsson framhåller, i många stycken anses ha en bättre tradition än Hr. Hr som författats nästan samtidigt — Finnur Jónsson daterar den till första hälften av 1400-talet — är emellertid i stort sett likvärdig med R och i några avseenden bättre. I somliga fall har alltså den ena, i andra den andra, bevarat ursprungliga drag. I båda är berättelsen vida utförligare än i S, delvis beroende på senare tilldiktning, men delvis också på att de tagit med vad som S antingen funnit onödigt att berätta eller velat undvika.

Full överensstämmelse mellan de tre källorna råder blott i berättelsens stora drag: Bjarke dödar ett farligt odjur och låter den fege Hjalte dricka av dess blod, varigenom han blir stark och modig. I så gott som alla detaljer råder en mer eller mindre tydlig skiljaktighet dem emellan.

Det odjur som Bjarke fäller, är i S en ofantlig björn (*ursum eximiae magnitudinis*). Redan på grund av att S är den älsta källan och kanske representerar inhemsk tradition, har man anledning att anse detta såsom det ursprungliga. Då R tydligen har samma tradition, fastän djuret där fördubblats (först dödar Bjarke en varginna vars blod Hjalte dricker, sedan dödar Hjalte en björn), så bör detta anses som ett bindande bevis för att björnen är det ursprungliga odjuret. Om Hr som är den yngsta källan, betecknar djuret som ett troll, så kan detta ej anses såsom det ursprungliga som i de andra källorna ersatts med en björn, utan såsom en yngre förvanskning av motivet. Till annat resultat kan en nykter forskning ej komma.

En forskare som i Bj vill se en motsvarighet till Gr, tycks emellertid ha svårt att vara nykter. Så försöker Boer med utgångspunkt från Hr förklara bort björnen i S. Han yttrar (Arkiv 19 s. 53): „es lässt sich kaum der schluss ablehnen, dass Saxo entweder unbewusst oder — was bei seiner nüchternen auffassung des wunderbaren das war-

scheinlichste ist — absichtlich das wort (dýr) in dieser bedeutung (bär) aufgefasst und dann, wie natürlich, die flügel jenes 'bären' als 'unhistorisch' beiseite gelassen hat, sowie den bericht, dass das tier im grunde ein troll sei.“ Och vidare (a. a. s. 58): „auch in Saxos quelle war das ungetüm schon aller wahrscheinlichkeit nach ein fliegender drache; ein dem Grendel ähnlicher unhold wäre bei ihm unmöglich zu einem bären geworden“.

Här kan jag instämma i det sista yttrandet, att ett Grendel-artat troll omöjligt av Saxo skulle ha bytts ut mot en björn. Att Saxo av nationalistiska skäl skulle ha kunnat lämna ut vingarna, kan också vara ganska rimligt, men i övrigt är hela tankegången så orimlig som gärna möjligt. Boer förutsätter — såsom den utpräglade skriftfilolog han är — att S måste ha haft en skriftlig källa, formulerad ordagrant som den 200 år senare Hr, så att odjuret hela tiden benämnes „eitt dýr, dýrit“ eller på ett ställe „óvætt þenna“ och på ett „hit mesta tröll“. Vid läsningen skulle Saxo ha tolkat ordet „dýr“ såsom betydande björn, varjämte han har lämnat ut det mera fantastiska. Men finns det någon anledning att tro att Saxo här haft en skriftlig källa, och att denna varit likalydande med Hr? Allt talar för att Saxo haft en muntlig källa, vare sig den varit dansk eller isländsk, och i muntlig tradition är uttryckssättet ej på det sättet fixerat och heller ej så tvetydigt. Saxo har tydligtvis hört berättas just om en björn, vilket bestyrkes av att samma tradition på Island har fått ett otvetydigt uttryck i R, som ej har några rationalistiska tendenser. Denna slutsats är så stark, att den ej på minsta vis kan rubbas av Hr, den yngsta källan. Man måste här helt instämma med Olrik då han yttrar (D. Helted. 1, s. 117—8): „Når det dyr, der fældes, fremstilles som et vinget uhyre, svarer det ikke til noget krav i fortællingen, men imødekommer en moderetning i de sene islandske heltesagaer efter at fremstille sfingsskikkelsen, finngalkn, som den kaldes.“ Ett annat bevis som Olrik anför mot att det är fråga om ett troll, är det av Hr bibehållna motivet att Hjalte dricker djurets blod för att tillägna sig dess styrka. „Også herpå kan man se, hvor urigtigt det er at Hrólfs-saga betegner det dræbte uhyre som ikke et dyr men den værste trolde; i så fald vilde der være liden glæde ved at tilegne sig dets væsen.“

Mot Olriks här citerade ord har jag blott en invändning

att göra: Han har missuppfattat Hr. Även Hr låter djuret vara en björn, ej ett troll! Hrs författare säger nämligen hela tiden endast „eitt dýr, dýrit“, vilket man har full rätt att översätta med björn. Alla de fantastiska tilläggen om att djuret hade vingar, att vapen ej kunde bita på det, att det ej var ett djur utan det värsta troll, är ej berättelsens framställning av djuret, utan den fege och hjärtskrämde Hötts skräckfantasier. Författaren avser ej att framställa djuret såsom osårbart för vapen, ty han låter Bjarkes svärd omedelbart döda det alldeles som i S och R, men han använder Hötts skräckmålning först och främst för att karakterisera Hött själv, men också för att öka spänningen och framhäva Bjarkes mod. Då djuret hela tiden kallas „dýr“, så betyder detta ord utan tvivel björn, men författaren har med avsikt valt ett tvetydigt ord för att Hötts skräckmålning ej från början skall synas helt orimlig. Det är förvånande att ingen av dem som behandlat sagan — icke ens Olrik — här uppfattat det rent konstnärliga i framställningen och kunnat läsa den så, som författaren uppenbarligen menat att den skulle läsas. Lika väl som man tagit Hötts fantasier för godt, borde man ju då ha tagit de utsända kunskaparna på orden, då de sade att „dýrit færi þar ok heldr geyst at borginni“. Beowulffilologerna kunde ju där finna en överensstämmelse med Beowulfdikten, som låter den döde Grendel springa högt upp från bädden, då Beowulf högg av hans huvud! Mindre likheter än så har man på det hållet med glädje framhållit. Och då bleve ju även Hjaltes bedrift ej blott ett bedrägeri, vilket vållat forskarna så mycket bekymmer. Men det är i alla fall glädjande att man ej gått så långt i missuppfattning av texten och blind iver att finna stöd för svaga teorier.

Frånsett Hjaltes skrämselfantasier har odjuret inga övernaturliga egenskaper i någondera källan. S skildrar björnen såsom ofantligt stor, R berättar om varginnan att den äter folk och kallar björnen rätt och slätt „grábjörn“. Mötet med björnen tycks i S snarast vara tillfälligt. R har av ett djur gjort två, och man måste här se på uppgifterna om båda. Att mötet ej är tillfälligt, antydes av att Bjarke hemligen går ut med Hjalte, tydligen i avsikt att möta odjuret, samt av att Hjalte på förhand varnar för varginnan. Dessutom skylles björnens närgångenhet på att Bjarke dödat hundarna som förut hållit vilddjuren på avstånd. Det är

emellertid ej fråga om något periodiskt besök av björnen: att han vågat sig fram, beror på frånvaron av hundar. Blott Hr låter djuret ha kommit de två föregående jularna och med oro väntas för tredje gången. Vilketdera som är ursprungligast, låter sig ej med full säkerhet avgöra, då man ej har fler källor att jämföra. Dock förefaller R att vara mera äkta i detta hänseende. Att hundarna dödats, förklarar på ett osökt sätt att björnen blivit närgången, utan att på något vis minska kungsgårdens anseende. Det ger dessutom Bjarke en särskild anledning att gripa in, på samma gång som han omedelbart får ett godt tillfälle att ge sin skyddsling den styrkedryck han behövde. I motsats härtill är björnens tre gånger företagna julbesök i Hr nedläggande för kungsgårdens anseende, vilket framhålls av Bjarke och urskuldats av Hött med de bästa kämparnas bortovaro. Det är ett stereotypiskt motiv, byggt på föreställningen om julen som en tid då allehanda farlighet är i rörelse. Denna föreställning finner man visserligen överallt i Norden, men minst i Danmark och mest på Island där den blivit ett särskilt omtyckt diktmotiv som ofta kommer till användning. Det periodiska julbesöket kan därför med stor sannolikhet betecknas som ett sent, på isländsk grund och av Hrs författare tillsatt motiv.

Striden med björnen (eller varginnan) skildras ej såsom särskilt hård i någondera källan. Det vapen som användes är i S ett spjut, i R en yxa mot varginnan och sedan ett svärd mot björnen, och i Hr ett svärd. Hrs uppgift att svärdet att börja med satt fast i skidan, har vållat forskarna en del bekymmer. Så bygger Panzer djärva konstruktioner med detta motiv som utgångspunkt: „Es ist klar, dasz hier ein Motiv vorliegt dessen Pointe verloren ging; auszerdem aber widerspricht diese Art der Tötung der unmittelbar vorher abgegebenen Versicherung der Sage, dasz keine Waffe dies Ungeheuer zu verwunden imstande war. Ähnlich steht es mit dem Schwert beim zweiten Kampfe: man sieht nicht, warum und wozu Hjalti des Königs Schwert zu seiner Scheintat erbittet und erhält. Ich denke, die beiden Angaben gehören ursprünglich zusammen und es hiesz ehemals: Bjarkis eigenes Schwert versagte in der Not gegenüber dem Dämon, den keine (irdische) Waffe verwundet: da fiel ihm das Schwert Gullinhjalti in die Hände und damit tötete er den dämonischen Gegner.“ Även en så klok och nykter forskare som Chambers anar något märkligt

under motivet (s. 55): „it looks like the survival of some episode in which the hero was unwilling (as in Beowulfs fight with Grendel) or unable (as in Beowulfs fight with Grendels mother) to slay the foe with his sword“. Motivet avser emellertid blott att sätta åhöraren i en viss spänning: där kommer odjuret; Bjarke skall draga sitt svärd, men det sitter fast i skidan; vad skall han taga sig till? Jo han rycker litet hårdare och så går det. Till att inlägga någon djupare mening i det ej synnerligen snillrika motivet, finns ingen anledning.

Hjaltes mandomsprov. S nöjer sig med att berätta om hur Hjalte drack björnens blod för att bli starkare, men han anför ej något konkret bevis för att drycken gjorde åsyftad verkan. Såväl R som Hr har emellertid en fortsättning. R låter björnen komma först sedan Hjalte fått dricka varginnans blod. Rolf beredde sig att tillsammans med sina män jaga den och ropar därvid: „Den som möter djuret, skall bli störst i min sal“. När björnen rusar fram, viker hirden tillbaka, men Hjalte går tomhänt mot odjuret. Rolf kastar sitt svärd till honom, Hjalte griper det och stöter det i björnens högra skuldra så att den faller ner död. Därav fick Hjalte tillnamnet „hinn hjartaprúði“. — Hr låter Hjalte först brottas med Bjarke, ett motiv som i R har sin motsvarighet i orden „duga mun honum við einn að rjá“. Sedan reses björnen upp med hjälp av störrar så att det ser ut som om han levde. Nästa dag berättade utsända kunskapare att björnen kom mot borgen i fullt raseri, och kungen gick ut med sina män att möta honom. Då djuret inte rörde sig, frågade kungen vem som ville angripa det. Bjarke uppmanar då Hött att visa sitt mod med att döda djuret som ingen annan vågade sig på. Hött ber då att få svärdet Gullinhjalti av kungen. Rolf invänder: „Det svärdet kan icke bäras annat än av den som är en god och rask kämpe (góðr drengr ok hraustr)“. Hött svarar: „Så skall du märka att jag är en sådan“. Kungen förundrar sig över förändringen och ger honom svärdet: „Tag svärdet och ha gagn av det om du utför detta dåd“. Så hugger Hött till djuret så att det faller. Rolf inser emellertid rätta sammanhanget, vilket bestyrkes av Bjarke, och säger: „Jag visste när du kom hit att det ej fanns många dina likar, men det tyckes mig dock är ditt berömligaste dåd att du här har gjort en annan kämpe av Hött som icke syntes skickad till mycken framgång; och nu vill jag

att han ej längre kallas Hött utan härefter skall han heta Hjalte; du skall uppkallas efter svärdet Gullinhjalti“.

I fråga om denna episod är säkerligen Hr i stort sett ursprungligare än R. Detta har Finnur Jónsson framhållit i sin inledning till *Hrólfs saga*, och Chambers ställer sig tydligen på samma standpunkt, varemot Panzer ej riktigt kan smälta att Hjalte blott utför en skenbedrift. Det ser onekligen konstigt ut, och bedriften är i och för sig till föga heder för Hjalte. Detta har man haft en känsla av redan då R och Hr författades. Det är tydligen därför som R av den ursprunglige björnen gör två olika djur, så att Hjalte får visa sitt mod på en levande björn. Att Rs framställning i detta fall är sekundär, syns bland annat på att Bjarke i hemlighet går ut med Hjalte för att döda varginnan, vilket egentligen hör samman med björnen. Men även Hr söker att göra saken till ett verkligt bevis för Hjaltes mandom, i det Rolf där förklarar sitt svärd vara så beskaffat att blott en stark och god kämpe kan bära det. I Hjaltes mottagande av Rolfs svärd inlägger författaren alltså ett slags gudsdom, ett motiv som måste vara sekundärt, uppfunnet först av Hrs författare.

Både Rs och Hrs författare måste emellertid ha missuppfattat hela uppträdets innebörd. Det har ej till uppgift att visa Hjaltes nyvunna mod och styrka utan att skaffa honom det offentliga erkännandet, upptagande i Rolfs hird. Han har ju förut ringaktats och varit allas driftkucku, och när Bjarke kräver att få taga honom med till sin nyförvärvade plats vid bordet, yttrar Rolf föraktfullt att han inte kan se något värdefullt hos den stackars Hött, men att han i alla fall inte vill neka honom maten. Bjarke vet att han har gjort Hjalte till en fullgod kämpe, men för att skaffa honom det offentliga erkännandet som han är värd, svärds-gåva av konungen och plats i hirden, använder han listen med den uppstöttade björnen. Det är inte meningen annat än att kungen snart nog skall märka att han blivit överlistad, men har Hjalte en gång fått svärd av kungen och upptagits i hirden, står det fast och kungen måste hålla god min. Det hela kan jämföras med Æthelstans knep med svärdsgåvan till Harald Hårfager, eller Haralds sätt att göra Æthelstan till fosterfar för sin frilloson. Sådana skämtsamma påhitt finner man många i de isländska sagorna.

Blott Hr har ett namn på det svärd som Rolf ger till Hött, Gullinhjalti, liksom endast Hr låter Hött just vid det

tillfället byta ut namnet Hött mot Hjalte i anslutning till svärdets namn. Även detta motiv måste vara ett sent tillägg, sannolikt uppfunnet av Hrs författare. Varken S eller R känner namnet Hött utan han kallas endast Hjalte. Detta är emellertid ett ovanligt namn och Hrs författare har velat ge en förklaring på det. Som ett hjalte är en viss del av ett svärd, anknyter han förklaringen till det svärd som Hött får av Rolf. Men då måste svärdet ha ett namn med hjalte som sammansättningsdel, vilket är tämligen enastående bland svärdsnamn som eljes bildas av ord syftande på klingans egenskaper och verkningar, såvida de ej bildas av ägarens namn. Så har han bildat namnet Gullinhjalti, vilket framhäver hjaltets skönhet och dyrbarhet, det enda som gärna kan sägas till ett svärdshjaltens lov. Karakteristiskt nog saknas namnet i Snorra-eddans långa lista på svärdsnamn, och där förekommer inte ett enda svärdsnamn med hjalte som sammansättningsdel. Det hela är en något krystad episod som saknar traditionens friska liv och naturlighet, men passar väl i 1400-talets isländska sagodiktning.

Frågan är nu om hela denna senare del av R-Hr om Hjaltes skenstrid blott är sen isländsk tradition eller om den fanns redan i källan för S. Olrik uppfattar den såsom rent isländsk (a. a. s. 117): „Ligeledes er det et yndet fif af sagamænd, at lade den dræbte bjørn rejses op, som om den var levende; men fortællingen skulde jo have bragt os en virkelig prøve på Hjaltes manddom. Her står Bjarkarímur over sagaen, og på det første og væsenligste punkt støttes den af den danske overlevering.“ Olrik har sålunda ej märkt att något annat kan ligga bakom episoden än ett mandomsprov som ur den synpunkten blir ett bedrägeri. Då han med hänvisning till en rad isländska sagoparalleller — Finnboge som i Finnbogasaga reser upp den döda björnen; Sigmund i Færeyingasaga likaså; Orvarodd likaså för att dold bakom björnen kunna skjuta jättar; Vidga som i Thidrikssaga reser upp den fallne jätten, — vill förklara det hela som något sent isländskt, glömmier han att Saxo känner liknande händelser: Gram reser de döda rövarna med störar för att de alltjämt skulle vålla fruktan hos traktens folk; och Amlethus använder som krigslist att ställa upp sina fallna män i slagordning. Från den synpunkten finns därför inget hinder att Saxo kan ha hört om Bjarkes list just som Hr berättar det. Det vore då också naturligt om

han uppfattat det som ett skamligt bedrägeri och därför utelämnat det. Då både R och Hr på samma sätt missuppfattat episodens innebörd och var på sitt vis sökt förklara bort saken eller vrida den till rätta, så måste episoden ha varit åtskilligt äldre än de, och även på den grund förefaller det mig rimligt att den kunde ha funnits redan i den till grund för S liggande traditionen.

I samma riktning tyder en annan sak. En vanlig folksägen kan berätta om hur en svag och feg stackare genom att dricka blodet av en björn blev stark och modig utan att anföra något prov på de nyvunna egenskaperna. Men detta är ej ens på sägenstadiet vanligt, ty med sägnens förkärlek för det påtagliga, skall i regel någon slags bekräftelse följa på en sådan förvandling. Ännu starkare blir kravet på sådan bekräftelse, när sägnen har upptagits i en hjältesaga. Då det sålunda berättas om en känd sagohjälte — vilket den redan i Bjarkamal omtalade Hjalte måste ha varit — att Bjarke genom björnens blod gjorde honom stark och modig, kräves nästan med nödvändighet en kraftig avslutning med officiellt erkännande. Att det av S ej meddelade stycket fanns i sagan redan på Saxos tid och med i stort sett samma innehåll som i Hr, anser jag sålunda även på denna grund sannolikt om än ej fullt säkert. Men i så fall måste man misstänka hela berättelsen vara isländsk, ej dansk tradition, om man skall följa Olriks litterära kriterier. Berättelsens hela komposition gör emellertid intryck av folklig sagodiktning, som väl kan tänkas vara gemensamt nordisk eller dansk, fastän liknande uppteckningar ej gjorts annat än på Island, ty i det övriga Norden fanns ej isländarnas iver att uppteckna egna traditioner.

Bjarke och Hjalte. Innehållet i den här granskade sagan blir alltså ungefär följande:

Inledning: 1) Bjarkes besök hos de gästfria gamla, som han lovar taga hand om Hjalte. 2) Ankomsten till Lejre, dödandet av hundarna. 3) Sämsta platsen vid bordet hos den föraktade Hjalte.

Huvudparti: 1) Bjarke gör slut på benkastningen mot Hjalte genom ett kast som dödar en hirdman. Bjarke får hans plats, men tar då Hjalte med sig dit. 2) Genom att hundarna dödas, har en björn vågat sig på konungens hjordar. Bjarke går i hemlighet ut med Hjalte som han med våld tar med sig, dödar björnen och tvingar Hjalte

dricka blodet, så att han blir lika stark och modig som Bjarke själv. Björnen stötts upp. 3) Gemensam jakt. Hjalte ber om kungens svärd för att gå mot den uppstötade björnen och fäller den. Hjalte blir sålunda upptagen i hirden och den ypperste näst Bjarke.

Hela denna berättelse kan sägas handla om hur Bjarke gör en hjälte av den fege Hjalte. Detta är hela berättelsens poäng. Härom har det emellertid stått en hel del strid bland filologerna. Den här framställda totalsynen på berättelsen har förut framställts av ten Brink och har senast av Olrik kraftigt försvarats, men den har dock ej slagit igenom. Boer yttrar (Beowulf s. 141): „Freilich ist das blut-trinken für Hjalti die hauptsache, — aber nicht für Bjarki; dieser held aber und nicht Hjalti ist die hauptperson; durch das bluttrinken und die kameradschaft mit Boðvarr ist die Hjaltisage in die Bjarkisage verwoben worden.“ Och Chambers ställer sig på ungefär samma ståndpunkt, fastän han ej formulerar den så skarpt.

Det är visserligen riktigt att Bjarke är huvudpersonen, men målet för hans handling är hela tiden Hjalte, som alltså ej kan utan vidare elimineras bort ur berättelsen. Detta är lika tydligt om man granskar den fullständigt avrundade och väl avvägda isländska kompositionen sådan jag här återgett den, som om man vänder sig till Saxos lösryckta episoder. Det är möjligt och sannolikt att samma fullständiga komposition legat till grund för Saxos framställning, men om man här har blott ett par fristående sägner, en om benkastningen och en om björndödning och bloddrickning, så har dock var och en av dem alldeles samma karaktär: Bjarke hjälper Hjalte mot hans plågare, och Bjarke gör Hjalte stark och modig. Den källa som man hittills utvalt såsom den enda man behövde fästa sig vid, nämligen Hr, framhåller uttryckligen denna synpunkt genom att låta Rolf säga: „få månde vara jämgoda med dig, men det tycks mig dock vara din yppersta bedrift (þitt verk frægiligast), att du har gjort en annan kämpe av Hött. . .“ Det är detta som här är Bjarkes stordåd, ej att han händelsevis hade dödat en björn.

Dekreterar man att Hjalte ej varit med från början utan är ett senare tillägg, så är detta något helt subjektivt som saknar stöd i källorna. För att ha rätt att påstå att man här har en sammanslagning av två sinsemellan ursprungligen ej samhöriga element, måste man antingen känna åt-

minstone det ena elementet såsom självständigt, och genom att subtrahera det, kan man då frigöra det andra. Eller också skall kompositionen uppvisa sådana brister att man därav kan sluta sig till hur sammansättningsdelarna tagit sig ut före sammanslagningen. Ingendera föreligger här: ingen av berättelsens delar träffas som självständig diktning eller i en annan sammansättning, och det kan ej skönjas några sprickor i kompositionen, så vida man ej vill skilja de olika episoderna från varandra, men det har ingen haft intresse av.

Om man alltså i stoffets yttre beskaffenhet ej kan finna något skäl för ett särskiljande av olika sammansättningsdelar, kan man emellertid rent teoretiskt tänka sig möjligheten att berättelsen om Bjarkes ankomst till Lejre från början uteslutande sysslat med honom utan att omnämna Hjalte. Gör man nu det tankeexperimentet att utesluta Hjalte ur berättelsen, går det bra ett stycke: Bjarkes besök hos de gamle med deras råd och gåvor skulle kunna tänkas vara det samma, även om Hjalte ej varit med i Lejre; ankomsten till kungsgården, dödandet av hundarna, placeringen på den sämsta platsen och benkastningen på den ovälkomne nyanlände, skulle mycket väl kunna vara en berättelse med lifskraft inom traditionen alldeles oavsett om Hjalte varit med eller ej, just genom sin kontrastverkan mot Bjarkes senare lysande ställning såsom den främste vid Rolfs hov, och denna kontrastverkan har naturligtvis också från början avsetts. I dessa episoder kan Hjalte alltså verkligen tänkas vara ett senare inkommet element som ej är nödvändigt för berättelsens ekonomi.

Sedan kan emellertid Hjalte inte längre undvaras, ty återstoden skulle då bli alldeles utan poäng. Dödandet av björnen är nämligen ej något i och för sig märkvärdigt. Hur mången enkel bonde har ej vågat sig mot en slagbjörn och dödat den med sitt spjut! En sådan sak fäster sig därför ej i traditionen, om den ej är förknippad med någon ovanlig och betydelsefull omständighet. Det enda i Bjarkes björnstrid som gör den värd att av traditionen bevaras, är att han därigenom skaffade Hjalte styrka och mod genom björnens blod och sedan offentligt erkännande genom listen med den döda björnen. Att i likhet med Panzer rekonstruera episoden så att Bjarke får spela både sin och Hjaltes roll, är fullkomligt orimligt. Tänker man sig att striden med björnen förut haft andra attraktioner för fanta-

sien, underbara egenskaper hos björnen som framtvingat något säreget stridssätt, t. ex. att Bjarke måst krossa honom med sin omfamning eller rycka av honom ena frambenet eller annat dylikt — så vore det obegripligt att detta försvunnit ur traditionen, ty även om Hjalte förts in i episoden och gjorts till det bärande elementet där, skulle traditionen gärna ha behållit allt som ytterligare kunde framhäva bragden. Frånvaron av alla sådana motiv är ett säkert bevis att episoden från början diktats uteslutande för att skildra hur Bjarke gjorde Hjalte till en hjälte.

Gr och Bj. Efter denna granskning av Bj kan en jämförelse med Gr företagas. Den kan ej få mer än ett resultat: all individuell likhet saknas. Blott den rent skematiska likheten att en främmande krigare dödar en farlig varelse vid en kungsgård står kvar, men detta skema kan finnas i en mängd sins emellan till innehåll och härstamning fullt oavhängiga episka bildningar. Grs karakteristiska detaljer: den av trollet hemsökta hallen, Grendels handske vari han stoppade krigarns, den avslitna armen, den hämnande trollmodern, neddykandet till trollboningen, brottningen med trollmodern, jättesvärdet, Grendels skarpa blod som smälte bort svärds klingan — allt detta saknas fullkomligt i Bj. Och de karakteristiska detaljerna i Bj: de dödade hundarna, björnen som hemsöker boskapen, och allt om Hjalte, hans bloddrickning och därigenom förvärvade mandom — allt detta saknas i Gr. Under sådana förhållanden är det ej rimligt att betrakta de två episoderna såsom identiska, såsom varianter av ett och samma. Som några drag emellertid uppfattats såsom gemensamma och bevisande samhörighet, skall jag något närmare granska dem.

Chambers framhåller (Beow. s. 55) att kämparna vid det danska hovet (i Beow. blott en av dem) visade sig fientliga mot den främmande kämpen, i Bj genom att kasta ben på honom, i Beow. blott genom bittra ord; hjälten svarar i båda fallen så att motståndaren tystas. Den allmänna likheten består här endast däri att hjälten vid sin ankomst bemötes ovänligt. Detta är något som synnerligen ofta förekommer i sagor och har till ändamål att frambringa kontrastverkan: den som först bemötes med förakt, visar sig sedan vara den bäste av alla. Att ett sådant motiv anbragts i en saga, får därför ej anses såsom något karakteristiskt, individuellt; den hör till den folkliga diktkonstens allmänna teknik och sättes in i vilken saga som helst

där det gör effekt utan att behöva lånas från annat håll. Denna allmänna överensstämmelse mellan Bj och Beowulf får man därför ej fästa sig vid.

Att söka efter en individuell likhet mellan de två episoderna är fåfängt. Ordbytet mellan Unferd och Beowulf har till huvuduppgift att i dikten införa Breca-episoden. Däremot är kontrastverkan tämligen ringa, då kung Hrodgar själv från början bemöter Beowulf med vänlighet och förtroende till hans styrka. Benkastningsepisoden i Bj är något helt annat, och även om man anser Hjalte såsom en senare tillsats, kan man omöjligt betrakta den som en variant av Beowulfdiktens Unferd-episod.

Det ligger ej särskilt nära till hands att jämföra en björnjakt med striden mot ett troll som varje natt hemsöker en festhall. Att jämförelsen dock gjorts och ansetts tyda på identitet, beror i främsta rummet på en missuppfattning av Hötts fantasier i Hr. Detta behöver jag, efter vad jag redan anfört, ej här gå närmare in på.

En annan sak som jag också berört, björnens tre jular upprepade besök vid kungsgården, skall jag emellertid här ytterligare granska. Man har jämfört det med Grendels besök i Heorot varje natt under tolv år, samt med Grettissagas berättelse om hur en man två julnätter å rad rövades bort från gården Sandhaugar av ett troll, och om hur Grette den tredje julen dödade trollet. Då Gr visar en påtaglig släktskap med nämnda trollepisod, har man velat i den under tre jular upprepade hemsökelsen se ett ursprungligt drag som bevarats i Grettissaga och i Hr, men i Gr överdrivits till tolv år.

Tretalet som tillämpats i Hr och Grettissaga, användes i muntlig tradition och därmed besläktad diktning på flera olika sätt. Mycket ofta kan det sägas beteckna motsatsen mellan det vanliga, det normala, å ena sidan, och det utomordentliga, undantaget, å det andra. Det vanliga betecknas genom de två första, det utomordentliga genom det sista av de tre. Så låter folksagan de två äldsta, såsom duktiga och kloka ansedda bröderna — det normala — misslyckas i ett svårt företag, varefter den yngste föraktade brodern — undantaget — lyckas med samma sak. Anledningen till att tretalet fått denna användning, är folkdiktningens krav på åskådlighet, på konkret framställning: den nöjer sig ej med att säga att så och så brukar det gå, utan den anför två exempel på det nor-

mala misslyckandet; fler kan den ej ge emedan det då skulle bli för enformigt, utan låter det utomordentliga komma såsom nummer tre. Sagans upprepning av två exempel kan emellertid ersättas med att man blott omnämner det normala såsom ett tvåtal. — Det är denna användning av tretalet som präglat Grettissagas trollepisod: varje gång trollet kom, rövades en man bort (två exempel), tills Grette kom dit (tredje gången), kämpade mot trollet och dödade det. Likaså i Hr: varje gång björnen kom (två gånger), misslyckades man att hejda dess framfart, tills Bjarke kom (vid björnens tredje besök) och dödade den. Tretalet så använt blir helt naturligt ett förstärkande moment: det framhåller hjälten såsom det stora undantaget, som kan utföra vad ingen annan kunnat.

Tolvtalet är ett av den muntliga diktningens betecknings-sätt för ett stort antal. Tolv år är sålunda beteckningen för en mycket lång tid. Beowulfdikten framhäver alltså sin hjältes bedrift genom att säga: Under en mycket lång tid (tolv år) kunde ingen tillbringa natten i Heorot; hela tiden misslyckades alla försök till motstånd mot Grendel, tills äntligen Beowulf kom och besegrade trollet. Andemeningen är sålunda här densamma som i Hr och Grettissaga, fastän en annan talsymbolik använts som ytterligare betonar hjälten undantagsställning. Såväl tretalet som tolvtalet är den muntliga traditionens allmänegendom, ett rent tekniskt uttrycksmedel, och överensstämmelse i detta hänseende mellan två berättelser saknar alltså betydelse för avgörande av inbördes släktskap.

Angående de tre jularna i Hr har jag redan yttrat mig. Detsamma kan sägas om motsvarande motiv i Grettissagas trollepisod. Det är samma stereotypa isländska julmotiv, som inte på något sätt kan bevisa någon släktskap mellan återstoden av trollepisoden och Hr. Det passar emellertid bättre i en troll- än i en björnepisod. Lika litet kan Grs tolv års härjningar av Grendel anses ha någon egentlig släktskap med trejulmotivet i Hr eller Grettissaga. Det är här blott fråga om ett slags analogi utan betydelse för jämförelsen mellan de olika sagorna.

Att inget vapen bet på björnen i Hr, har jag redan visat blott höra till Hjaltes skräckfantasier, medan författaren alls ej kännes vid någon sådan egenskap hos björnen. Detta bör alltså ej alls jämföras med Grendels osårbarhet för vapen, som dikten på fullt allvar berättar om och som till

konsekvens har ett särskilt stridssätt: Grendels arm slites av invid axeln. Men även om Hr verkligen hade framställt björnen såsom osårbar för vapen, är detta ett vanligt stereotypmotiv, avsett att framhäva bedriften. Det kan självständigt uppstå var och när som helst, och det användes därför i de mest olikartade sagor utan inbördes släktskap.

Att striden utkämpas nattetid i såväl Gr som Bj, har ingenting att betyda för deras inbördes släktskap. I Gr kunde det ej bli fråga om något annat, då ju trollet regelbundet kom just nattetid till hallen. I Bj är detta drag ej nödvändigt. Det saknas i S och i R. Att det kommit in i Hr, beror dels på att den hemliga expeditionen lättast kunde ske nattetid, då ingen kontrollerade var Bjarke höll till, dels på att Hr har upptagit ett redan förut utbildat stereotypt motiv, julnattsmotivet.

Slutligen har svärdet Gullinhjalti i Hr jämförts med det jättesvärd med „gylden hilt“ som Beowulf finner i trollboningen och varmed han dödar trollmodern och hugger av Grendels huvud. Jag har redan gett den sannolika förklaringen på namnet Gullinhjalte: namnet har av Hrs författare uppfunnits för att förklara namnet Hjalt. Skall ett svärd uppkallas efter hjaltet, måste detta på ett alldeles särskilt sätt draga till sig uppmärksamheten. Det enda svärdsnamn på -hjalte jag känner från verklighetens värld, är Hornhjalti, som omtalas i Gullþoris saga, tydligen uppkallat efter det förhållandet att hjaltet var av horn. I dikten kan knappast annat än guld komma i fråga, om ett svärds-hjalte skall särskilt framhävas. Guld är det material som folkdiktningen — både saga, sägen: folkvisa, ja t. o. m. gåta och ordspråk — ideligen använder rent stereotyp, och hjälte-dikten följer i detta fall gärna folkdiktningens föredöme, även om den visar en mera realistisk värdesättning av och bekantskap med guld. Detta har gjort att då Hrs författare behövde ett svärdsnamn på -hjalte, var det för honom en självfallen sak att det måste bli Gullinhjalte. Och samma förhållande har gjort att Beowulfdiktaren måste ge jättesvärdet ett gyllne hjalte, emedan detta måste på det sättet framhävas och förskönas för att kunna förtjäna medtagas som trofé ur trollboningen. Likheten mellan Gullinhjalti och trolldvärdet med „gylden hilt“ är sålunda av rent stereotyp art utan den minsta betydelse såsom kännetecken på släktskap.

Bortser man från denna rent tillfälliga likhet, finns ingenting mer som skulle kunna tyda på identitet mellan de två svärden. Gullinhjalti användes i en skenstrid — ej av Bjarke utan av Hjalte — men dess verkliga betydelse är att Hjalte genom svärdsgåvan fick sitt offentliga erkännande och blev upptagen i Rolfs hird. Jättesvärdet däremot användes i en högst spännande strid mot ett övermäktigt troll, och då sedan Grendels huvud höggs av med det, var det ej fråga om någon skenstrid eller alls någon strid, utan om att taga huvudet som trofé. Icke minst intressant är därvid att svärds klingan smälte bort, så att endast hjaltet stannade kvar i Beowulfs hand, den enda anledningen till att omnämna hjaltet och dess guld!

En nykter granskning av de likhetspunkter mellan Gr och Bj som anförts såsom bevis för deras inbördes släktskap, visar sålunda att det hos dem ej finns något individuellt, tydande på ursprunglig samhörighet, utan de måste räknas till den sortens drag varom Chambers yttrar (a. a. s. 65): „there are many features of popular story which float around and attach themselves to this or that tale without any original connection.“ Ja, om en del är t. o. m. detta för mycket sagt, ty till stor del är det sådant som ej föreligger färdigt att knyta till än den ena än till den andra sagan, utan sådant som uppstår när och var som helst helt enkelt ur sagans logik och allmänna teknik. Att den sortens likheter kunnat narra en hel rad framstående filologer, beror på att dessa ej fått någon skolning på den muntliga traditionens område. Den som ej lärt i grund känna folkets muntliga diktning, dess innehåll, dess byggnad och dess liv, förmår ej bedöma vilken vikt som kan, eller icke kan, läggas vid olika slags likhet.

Sagan om Björnsonen. Om det alltså ej finns någon likhet mellan Gr och Bj, som på något sätt kan visa inbördes släktskap, så finns det emellertid en annan väg som man sökt gå för att visa deras ursprungliga samhörighet. Panzer har i sin bok om Beowulf sökt visa att hela Gr uppkommit ur en över hela Europa spridd folksaga om Björnsonen och att en god del av Bjarkes historia härstammar från samma håll. Hans bevisföring tycks ha övertygat en del filologer. I vad den rör Gr följer Chambers den i huvudsak, om han än avvisar en del av de värsta överdrifterna. Vad Bj beträffar tycks Chambers ej godtaga

Panzers resultat, vilket däremot t. ex. Paul Herrmann (*Die Heldensagen des Saxo*, 2, s. 174--5) gjort. Jag skall därför ägna frågan om björnsonsagan en närmare granskning.

Sagan berättar att en björn rövade bort en kvinna som med björnen får en son, Björnsonen. Sonen växer upp i björnens håla och blir snart så stark att han kan vält bort det klippblock som stänger ingången till hålan, och fly därifrån med sin moder. Han visar sig hårdhänt mot sina jämnåriga i byn och måste ge sig ut på vandring. Han möter därvid två andra starka män, t. ex. en klippkrossare och en träduppryckare, och tar dem med sig. Han kommer till ett obebott hus och slår sig ner där med sina båda kamrater. Då han de två första dagarna går ut på jakt, tar han i tur och ordning med sig en av kamraterna och lämnar den andre hemma att laga mat, men denne får besök av en liten dvärg med långt skägg vilken ger honom ett duktigt kok stryk så att han ej förmår göra i ordning maten. När Björnsonen den tredje dagen själv stannar hemma och låter kamraterna gå på jakt, får han själv besök av samma dvärg, men fångar honom genom att narra honom att fastna med skägget i ett kluvet träd och ger honom stryk. Dvärgen lyckas komma lös och försvinner ner genom ett hål i jorden, oftast skildrat som en djup brunn. Björnsonen hånar kamraterna för att de låtit sig besegra av dvärgen. Sedan de följt blodspåren till brunnen, hissas först klippkrossaren och träduppryckaren ner med ett långt rep, men de vågade ej mer än ett stycke förrän de ropade att de ville upp igen. Därpå hissades Björnsonen ner, kom till ett slott i underjorden, fann där tre fångna prinsessor, fick av dem veta var trollets svärd fanns, som han inte kunde lyfta förrän efter en styrkedryck ur trollets flaska. Med det svärdet, det enda varmed trollet (antingen dvärgen eller oftast en jätte) kunde dödas, högg han av trollets huvud. Prinsessorerna hissades upp, men när han själv skulle följa efter, kapades repet av de trolösa kamraterna. Han lyckades emellertid komma upp på annat sätt, straffade kamraterna och gifte sig med den yngsta prinsessan. — Sagan som är mycket spridd, varierar tämligen starkt. Särskilt inledningen om hjältens börd eller om orsaken till hans styrka har ett starkt växlande innehåll.

Ur björnsonsagan kan skalas ut ett skema som visar en viss likhet med Gr. En mycket stark man kämpar i ett

hus mot ett troll, som förut ej kunnat besegras; trollet flyr sårat till sin boning dit hjälten följer blodspåren, och där dödar han trollet med dess eget svärd, varefter han återvänder till människornas värld. Samma skema kan man skala ut även ur Gr, men så mager skematisk likhet bevisar ingen släktskap. Att en stark kämpe dödar ett farligt troll, är ett motiv som kan självständigt uppstå när och var som helst. Anledningen till striden kan vara olika, men man har ej synnerligen många anledningar att välja mellan, och att trollet gör ett hus obeboeligt, är ett motiv som lätt uppstår självständigt, helt enkelt emedan spöktron och föreställningen om av övernaturliga väsen hemsökta hus och platser är allmänmänsklig. Utgången av striden mot trollet kan antingen vara en omedelbar, definitiv seger, eller också kan trollet drivas sårat på flykten för att först i en senare strid dödas, och denna senare strid kan antingen komma till stånd genom att trollet kommer tillbaka med friska krafter eller genom att hjälten förföljer det till dess boning. Att det är blodspår som visar hjälten vägen, ligger ytterst nära till hands, då en sårad fiende eller ett skadskjutet djur lätt lämnar efter sig ett dylikt spår, och man brukar använda sig av blodspåret för att finna sitt byte. Trollsvärdet som är det enda varmed trollet kan dödas, är ett förstärkningsmotiv, som ej tillhör en viss saga, men som i regeln kräver att hjälten skall söka upp trollet i dess egen boning.

Ett skema av detta slag innehåller sålunda ingenting som ej följdriktigt kan utvecklas ur det enkla uppslaget, och att man kan få ut samma skema ur två berättelser, bevisar icke gemensamt ursprung. Detta kan man t. ex. se om man jämför Gr med sagan om pojken som ville lära sig att bli rädd. Ur den kan man få ut följande skema: En orädd yngling som i sitt hem föraktas såsom dum, kommer till ett slott som ej kan bebos, ty var och en som vågar övernatta i det, dödas av ett troll (spöke, djävul). Ägaren lovar ynglingen en stor belöning om han kan befria slottet från hemsökelsen. Ynglingen besegrar trollet och tvingar det att lämna slottet i fred. Senare kommer ynglingen till trollets boning och besegrar det även där. — Här finns den likheten med Gr att hjälten direkt ger sig till spökslottet för att befria det, vilket björnsonen ej gör, ty det hus han har tagit i besittning var ej känt som spöktus, och han får inte ens veta av sina kamrater, att det förhöll sig som det

gjorde. Men även likheten mellan Gr och den oräddde pojken är oväsentlig. De individuella överensstämmelser som fordras för bevis på släktskap saknas.

I björnsonsagan är huset som de tre kamraterna tagit i besittning, blott och bart ett obebott hus som de händelsevis träffade på i skogen. Att ett troll huserade där — alltid om dagen! — vet ingen av dem förut. Trollet är nästan alltid en liten dvärg med långt skägg, och det är vanligen i skägget han fångas genom en list, ej genom hjältens styrka. Brunnen eller det djupa hålet leder ner till underjorden, och det är alltid med ett rep som hjälten hissas ner, ty det är aldrig tal om vatten eller simning. Det är alltid tre (eller en) prinsessor där nere, och det är alltid en prinsessa som ger anvisning på svärdet som ej kan lyftas förrän hjälten druckit ur trollets flaska. Hjälten svikes alltid av kamraterna, emedan de hoppas därigenom få prinsessorna för egen del. Dessa drag måste anses typiska för sagan, även om de ej träffas i varje variant. Då t. ex. prinsessorna saknas i 10 av 200 varianter, beror detta blott på tillfällig ofullständighet. Men inget av alla dessa för sagan karakteristiska drag finns i Gr.

Likaledes saknas i björnsonsagan alla de karakteristiska dragen i Gr: att kungen ej får ha sin hall i fred för trollet förrän hjälten hjälper honom; att krigarna som skulle vaka somnat vid trollets ankomst; att hjälten sliter armen av trollet; att trollmodern kommer för att hämnas; att hjälten måste dyka ner i vatten för att nå trollets boning utan hjälp av någon lina; att han brottas med trollmodern och först i yttersta nöd upptäcker trollsvärdet; att han hugger av den döde jättens huvud som trofé; att svärds klingan smälter av jättens blod; att vattnet blir blodigt och att man därav sluter sig till hjältens död.

Under sådana förhållanden har man ingen rätt att sluta sig till något sammanhang mellan Gr och björnsonsagan. Likheten är av tillfällig art och har uppkommit genom att ett likartat grundtema på båda ställena utvecklat sig på ett någorlunda likartat sätt.

Grettissagas trollepisod. Nu invänder emellertid Chambers (a. a. s. 62), att björnsonsagan visserligen varken är mycket lik Gr eller den med Gr besläktade episoden i Grettissaga, men frågan gäller ej blott om den liknar dessa båda historier sådana de överlämnats till oss, utan om den liknar den historia som måste ha legat till grund för dem

båda. „We have only to try to reconstruct from Beowulf and from the Grettissaga a tale which can have been the common original of both, to see that it must be something extraordinarily like the folktale outlined above.“

Saken är ej alldeles så enkel som Chambers föreställer sig. På några punkter företer Grettissagans trollepisod en större likhet med björnsonsagan än vad Gr gör. Därav får man ej sluta att motsvarande drag funnits i den saga ur vilken Gr utvecklats, ty det kan mycket väl hända att de senare knutits till Grettissaga. Jag skall här närmare granska de slutsatser som Chambers gjort.

I såväl Gr som i Grettissaga — men aldrig i björnsonsagan, ty där förekommer aldrig något vatten — blir vattnet blodigt då hjälten dödar trollet. Detta uppfattas så av åskådarna (de danska krigarna, prästen Stein), att hjälten dödats. I Gr beger sig därför Hrodgar med sina män från platsen, och blott Beowulfs geatiska följe stannar kvar. I Grettissaga beger sig prästen Stein hem, fast han lovat stanna vid repet och draga upp Grette. I Gr liknar ej danskarnas uppträdande ett förräderi, men i Grettissaga sviker Stein sitt löfte, vilket något, fastän högst obetydligt, närmar sig stenkrossarens och träduppryckarens förräderi mot Björnsonen. Då Grettissaga för övrigt ej visar någon ovilja mot Stein, anser Chambers att författaren ej kan ha lagt in förräderiet i episoden utan hämtat det ur traditionen, medan däremot Grs författare på grund av sina sympatier för Hrodgar och emedan han använder ett förräderi av följeslagarna i drakeepisoden, måste vara angelägen att få bort motivet ur Gr. Källan till Gr skulle alltså vara mera lik björnsonsagan än vad Gr själv är. Chambers finner hela motivet med det blodiga vattnet som av åskådarna feltolkas vara ett dåligt motiv som satts in blott för att ursäktas deras svek, ty eljes kunde de ju lika väl ha gissat på att det var trollet som hade dödats.

Detta resonemang är ej riktigt, ty det finns ingen anledning att här söka ett ursprungligt förräderimotiv. Då vattnet blir blodigt, så kan det för en modern realistisk betraktare lika gärna tolkas som att trollet dödats, men i Gr har den realistiska synpunkten ingen plats. Hela motivet är avsett att framkalla kontrastverkan: sedan man redan gett upp hoppet och gått från platsen i den övertygelsen att hjälten dukat under, kommer han upp som segrare, och kontrasten blir desto större som man felaktigt har tolkat

det blodiga vattnet. Något annat än denna kontrastverkan har aldrig avsetts, och här står Gr på den ursprungliga ståndpunkten. Något annat behövdes egentligen ej heller i Grettissagan, men här har något annat kommit till. Där användes nämligen ett rep för att hissa Grette ner till vattnet och upp igen, och det behövs därför helst någon som står på vakt vid repet och hjälper upp hjälten. Detta skall Stein göra, men gör sig skyldig till löftesbrott — knappast förräderi! — vilket ytterligare framhäver Grettes styrka, i det han utan hjälp tar sig upp för repet med sin börda.

Detta drag i Grettissaga är dock i viss mån jämförligt med björnsonsagan, där det alltid förekommer ett rep varmed hjälten hissas ner av kamraterna. Den ene av kamraterna heter i en isländsk — och blott i en isländsk! — variant Stein. Som prästen Stein ej tycks vara någon historisk person, föreligger här en ganska stor sannolikhet för att Grettissaga har lånat både repet och Stein från björnsonsagan, men detta lån är i alla händelser sent och har gjorts på Island. Det är ej ovanligt att en isländsk sagaförfattare på detta sätt lånar ett alldeles lösryckt drag ur en folksaga, och att låna just från björnsonsagan kunde ligga nära till hands då Grette var känd såsom oerhört stark, vilket gav en god idéassociation åt det hållet. Lokaliseringen till Sandhaugar kan också, såsom Chambers framhåller (a. a. s. 66), ha ett liknande ursprung, men är likaså med säkerhet ett sent infogat isländskt motiv, som ej kan ha funnits i Beowulfdiktarens källa.

Även om Grettissagas trollepisod kunde föras tillbaka till en med Beowulfsången gemensam källa, kan den alltså icke ge något stöd åt teorien att denna källa skulle ha tillkommit under påverkan av björnsonsagan. Men något bevis för en gemensam källa har ej förebragts! Jag har visserligen själv i min recension av Panzers *Beowulf* (A. f. d. a. 1911, s. 129) uttalat den åsikten att Grettissagas trollepisod och Gr skulle gå tillbaka till en gemensam källa — dock ej skandinavisk utan irisk — men det finns några omständigheter som man ej kan förklara ifrån en sådan förutsättning.

I Beowulfsången (v. 1457) omtalas ett svärd under benämningen hæftmece, och i Grettissagas trollepisod ett slags vapen om vilket det säges; „þat kǫlluðu menn þa heptisax.“ Då orden hæftmece och heptisax icke träffas

annanstädes i fornengelsk eller isländsk litteratur, så kan det näppeligen bero på en tillfällighet att de kommit att stå i två inbördes nära besläktade episoder, utan det måste tyda på en gemensam tradition. Men det kan omöjligt under någon lång tid ha levat i traditionen!

Om man nu med majoriteten av Beowulfforskarna anser Gr ha uppstått i Danmark på 500-talet eller kort därefter och före 700-talet kommit till England, och om Grettissagas trollepisod är självständig gentemot Beowulfsången, så skulle ordet heptisax ha stått i fast förbindelse med den i Skandinavien kvarlevande muntliga traditionen åtminstone från före 700-talet ända tills Grettissaga sattes i skrift, vilket är absolut orimligt. Muntlig tradition kan nämligen ej någon lång tid bevara bimotoiv utan betydelse för handlingen.

Gr har emellertid ej hämtats från Skandinavien, utan dess författare har lärt sig den till grund liggande sagan från början till slut på Irland eller från någon som varit väl hemma i irisk sagodiktning. Som sagan varit populär på Irland ända till vår tid, så hade det kunnat tänkas att Grettissagas författare lärt känna samma iriska saga, men att han skulle ha fått med ett på Island tydligen ej brukligt ord, som har sin tydliga motsvarighet i Gr men som ej är iriskt, vore då obegripligt.

Det återstår sålunda ej någon annan möjlighet än att den tradition som Grettissaga använt, härstammar från Beowulfdikten, ehuru icke direkt. Grettissagas författare — eller den som knutit trollepisoden till Grettetraditionen — kan ej ha läst Beowulfdikten, och skulle inte ha förstått mycket av den, ty hade han läst och förstått den, skulle han knappast ha fallit på den idén att överföra skildringen från den danske konungens hov till den isländska bondgården. Man måste därför tänka sig att han hört berättas en ur Beowulfdikten hämtad tradition som kan ha uppstått åtskilligt senare än det enda bevarade manuskriptet av dikten skrevs. Vid den tiden kan intresset för det danska skjoldungahovet ha så förbleknat i England, att man har återberättat den spännande berättelsen om trollkampen utan att taga namnen med, d. v. s. av hjältesagan har blivit en sagoartad folksägen. Ett sådant namnbortfall är något i muntlig tradition mycket vanligt. Berättelsen kan så ha uppsnappats av en av de isländska eller norska resenärer som ofta besökte

de engelska handelsstäderna eller kungsgårdarna, och han har fört den till Island, varvid han händelsevis bevarat det underliga ordet hæftmece eller som han uttryckt det heptisax.

Denna förklaring är enkel och naturlig och förutsätter ej en långlivad muntlig tradition som säkert ej funnits. Den är också den enda möjliga förklaringen på de båda berättelsernas samstämmighet i fråga om orden hæftmece-heptisax, såvida man ej vill förklara den som en ren tillfällighet. — Finns det något samband mellan de runor som i Gr berättas vara ristade på trolldvärdets hjälte, och den runstav med verser om bedriften som Grette lade i kyrkan tillsammans med de i grottan funna benen, så måste också det förklaras på samma sätt.

Man bör lägga märke till den olika användningen av orden hæftmece och heptisax i de två berättelserna. I Gr användes hæftmece som beteckning för det svärd som Unferd lånar Beowulf innan han dyker ner till trollboningen. Detta motiv är betydelselöst för handlingen och har fallit bort ur den berättelse som införts i Grettissaga, men ordet har haft ett visst intresse för berättaren, och så har han använt benämningen på ett vapen som behövdes, jättens vapen. — På samma sätt har runinskriften på svärdshjaltet, vilken i Beowulfsången saknar betydelse för handlingen, ersatts med en runvers som Grette skär in på en stav för att underrätta Stein om utgången — om man här skall söka något sammanhang mellan de två motiven. En sådan omdiktning var i själva verket nödvändig för att sådana litterära bimotoiv överhuvud skulle kunna bibehållas i traditionen tills den sattes in i Grettissaga.

En annan sak måste jag emellertid i detta sammanhang något uppehålla mig vid. W. W. Lawrence har i en skarp-sinnig undersökning, „The Haunted Mere in Beowulf“, (Publ. of the Mod. Lang. Assoc. of America, XXVII, 2, s. 208 ff.) gjort en jämförelse mellan Grettissaga och Gr. Han framhåller att Beowulfsångens skildring av trollens hemvist lider av en stark oklarhet: än är det i havet, än bland kärr och moras, än bland berg och vattenfall. Den sistnämnda lokalen stämmer med skildringen i Grettissaga, där strömmen forsar fram under höga bergväggar, så att Grette måste hissas ner till vattnet med en lina, och där trollens grotta ligger bakom ett vattenfall. Denna beskrivning anser Lawrence vara det ursprungliga: så skulle sagan ha framställts på den bergiga skandinaviska halvön, men då den

kommit till det mera jämna Danmark och till England, där man inte har några bergforsar, har trollboningen förlagts till kärren eller till havet; minnet av vattenfallet har dock funnits kvar och gjort att den fornengelska dikten ger en förvirrad bild, medan Grettissaga bevarat den ursprungliga skildringen i oförändrad gestalt.

Chambers som helt ansluter sig till Lawrence på denna punkt yttrar (a. a. s. 53): „Now it is in the highest degree improbable that, after the landscape had been blurred as it is in Beowulf, it could have been brought out again with the distinctness it has in the Grettissaga. To preserve the factures so clearly the Grettir-story can hardly be derived from Beowulf: it must have come down indepently.“

Resonemanget är — trots allt skarpsinne — icke riktigt. Den i skandinavisk tradition typiska trollboningen är alltid förlagd till berg och högar. Att en grotta under ett vattenfall är trollens hemvist, torde vara något tämligen enastående, och har en dylik tradition händelsevis utbildat sig på en plats där det finns ett vattenfall, så har den inga utsikter att vandra ut över ett stort område där en sådan beskrivning ej passar. En muntlig prosatradition kan ej samtidigt innehålla två sinsemellan stridande uppgifter av detta slag, utan det ena byts fullständigt ut mot det andra, om den har någorlunda god tid att utkristalliseras. Om den fornengelske skalden fått traditionen till Gr från Danmark, är det därför i högsta grad osannolikt att han därifrån fått beskrivningen av vattenfallet, utan han har själv måst sätta till den.

Nu har diktaren i detta fall händelsevis fått sin tradition icke från Danmark utan från Irland, och i den iriska sagan bor trollet i havet. Att diktaren grumlat skildringen genom att tillfoga antydningar om träsken eller den plats där bergströmmen störtar ner under bergets dimmor, beror ej på deras förekomst i originalet, utan på att han personligen haft dylika föreställningar om en trollboning, föreställningar som han hämtat från sin vildt romantiska hemtrakt i nuvarande Derbyshire. (Se referat av mitt föredrag „Geografi och naturbeskrivning i Beowulf-sången“, tryckt i Förhandl. vid Sv. Filolog- och Historikermötet i Göteborg den 19—21 aug. 1912.)

Om man nu föreställer sig att Gr sådan den i Beowulf-sången föreligger, göres till muntlig prosatradition, så innebär detta att en hel del måste lämnas ute. Den historiska

ramen kan falla bort om den ej längre är av intresse för åhörarna, något som ofta förekommer i muntlig tradition. Alla detaljer utan betydelse för handlingen måste snart försvinna. Kvar står en kortfattad berättelse, ett slags sägen med klar och jämförelsevis ordknapp framställning utan långa naturskildringar. I en sådan kan en trefaldig framställning av trollboningen ej bibehållas, utan berättaren väljer ovillkorligen en av dem och renodlar den. Det är sålunda långt ifrån „i högsta grad osannolikt“ att finna ett renodlat berglandskap i en från *Beowulf* hämtad muntlig framställning, utan tvärtom det enda rimliga.

Jämförelsen med *Grettissaga* kan sålunda omöjligt bekräfta antagandet att *Gr* härstammar från *björnsonsagan*, ty *Grettissagas* trollepisod härstammar från *Beowulfsången* och har först på Island fått i sig inarbetade några drag som sannolikt lånats från någon isländsk variant av *björnsonsagan*.

Dunkla drag i *Gr*. Det har också framhållits att det i *Gr* finns en del dunkla drag, som visserligen ej skulle kunna anses likna motsvarande partier i *björnsonsagan*, men som dock skulle kunna förklaras med hjälp av teorien om dess härstamning därifrån.

Såsom ett sådant drag har man kanske betraktat hjältens namn, som kan betyda björn. Här kan emellertid ej *björnsonsagan* användas som förklaring. *Beowulf* måste anses som en historisk person, fastän fantastiska sagor knutits till honom på samma sätt som till den historiske Didrik av Bern. Namnet *Beowulf* har sannolikt tillagts honom först i England i stället för hans nordiska namn som också betydt björn eller varit sammansatt med ett sådant ord. Den sortens namn är vanlig i Norden, och man behöver därför ej söka förklaringen i en folksaga. Däremot kan ett sådant namn draga till sig sagomotiv vari en björn förekommer.

Någon anledning att se något björnaktigt i hjältens natur finns knappast. Det enda skulle vara hans sätt att döda *Dæghrefn* med sin hand utan att bruka vapen, men detta är snarast att anse blott som ett prov på en utomordentlig styrka i allmänhet.

Att det om *Beowulf* säges att han länge var föraktad bland sina landsmän och ansedd såsom feg och svag (vv. 2183—8), har jämförts med liknande uppgifter om *Björnsonen*. Men att en hjälte föraktas och anses oduglig i sin

barndom, är folksagornas allra vanligaste kontrastmotiv, som användes i så godt som alla folksagor, medan det i björnsonsagan snarast hör till undantagen just emedan Björnsonen på grund av sin börd från början framställs såsom omåttligt stark. Att motivet dock trängts in i en del björnsonvarianter, beror på att det i sagorna ligger så ytterst nära till hands att använda ett dylikt kontrastmotiv, men att använda Björnsonen som förklaring på motivets förekomst i Beowulfsången är alldeles orimligt.

Ett annat motiv som Chambers försöker förklara med björnsonsagan, är följande: När Grendel kommer in i Heorot, dödar och äter, han den förste han får tag i av Beowulfs män, utan att någon försöker hindra honom. Den enda förklaring skalden har att anföra, är att hela följet somnat. Chambers finner det vara en besynnerlig sömnaktighet hos en skara män som väntar ett för dem alla farligt fientligt anfall; men Beowulf sover i alla fall ej, utan ser lugnt på medan hans män dödas och uppåtes, och om han ej varit den som därefter blev angripen, skulle han tydligen ha låtit Grendel äta upp alla sina män. Förklaringen finner Chambers i björnsonsagan, där fienden inväntas i tur och ordning av var och en för sig av de tre kamraterna, och hjältens tur kommer sist, sedan hans kamrater råkat illa ut. Emedan Beowulf kommit till Heorot just för att befria festhallen från de nattliga hemsökelseerna, kan han ej första natten till sin kamrat överlämna försvaret av hallen, utan kamratens död och hjältens seger måste framställas såsom nästan samtida, och detta har fört med sig att hjälten måste se på, medan kamraten dödas.

Man får emellertid ej bedöma saken efter så modern synpunkt som Chambers gör. En modern realistisk människa måste nog tycka, att Beowulf genast borde ha skyndat sin kamrat till hjälp, men den gamla dikten, från 700-talet ser det hela från en annan synpunkt. Under tolv år har hallen hemsökts, och ingen av dem som vågat övernatta där, har kommit från med livet. Detta vill dikten göra åskådligt genom den förste krigarens död. Dessa åskådningskrav finns i all folkdiktning och för övrigt i all därmed besläktad diktning, och det är detta krav som medverkat till att ge tretalet dess stora användning. Utom att krigarens död åskådliggör trollets hemska framfart, åstadkommer det en kraftig kontrastverkan mot Beowulfs bedrift. Förhållandet kan sålunda här förklaras av rent dikttek-

niska motiv. Krigarnas sömn har skalden ej själv uppfunnit utan hämtat motivet ur det iriska originalet till Gr. I en stor grupp varianter av den iriska sagan försänkes nämligen alla i salen i en trollsömn, som ingen kan motstå mer än hjälten själv, som håller sig vaken genom att sätta sin svärdsudd under hakan eller på annat liknande sätt. I detta fall har alltså björnsonsagan ingenting att lära oss om Gr.

Jean l'Ourson. I min recension av Panzers *Beowulf* framhöll jag (a. a. s. 126) det oriktiga i att, som Panzer gjort, leta upp små likhetsdrag än ur en, än ur en annan av de mer än 200 över hela Europa spridda varianterna av björnsonsagan, och att det enda riktiga vid en jämförelse vore att först söka utforska hurudan björnsonsagan varit just i de länder kring Nordsjön där Gr såsom sådan kan tänkas ha vuxit fram. Nästan hela den mängd likhetsdrag som Panzer på sitt sätt plockat hop över hela Europa, är tillfälliga tillsatser som gjorts av tillfälliga berättare, eller i några fall lokala förändringar med starkt begränsad utbredning och utan betydelse för sagan i dess helhet eller för dess nordeuropeiska form.

Chambers erkänner (a. a. s. 374), att Panzers teori måste stå eller falla med de paralleller som man kan draga mellan å ena sidan *Beowulf-Grette*-historien, å andra sidan de varianter av björnsonsagan som samlats i de länder där ifrågavarande historia kan ha haft sitt hemland, Nordsjöländerna. Han redogör för några sådana varianter från Skandinavien utan att där finna något som kommer särskilt nära, utom vad jag redan påpekat beträffande *Grettis*-saga. Chambers anför emellertid en variant, Jean l'Ourson, från franska Flandern (*Deulin, Contes du roi Cambrinus*, Paris 1874), som företer fler likheter än övriga varianter. Jag refererar den här efter Chambers, då jag saknar tillgång till originalet.

Hjälten, Jean l'Ourson, räddas som barn från en björns håla, är föraktad i sin ungdom, men ger tidigt prov på styrka. Han försvarar ett tomt slott, un superbe château, sen hans följeslagare misslyckats, slår av ena armen på sin angripare, Petit-Père-Bidoux, jagar honom till hans håla, un puits vaste et profond. Han hissas ner av sin kamrat, men då han finner repet för kort, hoppar han ner och är nära att slå ihjäl sig. Där ser han une lumière qui brillait au bout d'une longue galerie. Vid

ändan av galleriet ser han sin angripare vårdad av une *vieille femme à cheveux blancs*, qui semblait agée de plus de cent ans, som smörjer hans sårade arm. Hjälten släcker ljuset (som är av magisk art), slår sin fiende på huvudet och dödar honom samt tänder lampen igen. Hans kamrat där uppe försöker genom att kapa repet beröva honom de två prinsessor han vunnit. Jean kommer i alla fall upp, gifter sig med den goda och vackra prinsessan och straffar kamraten genom att låta honom få den fula och elaka.

Om denna variant yttrar Chambers (a. a. s. 379): „Nine distinct features recur, in the same order, in the Beowulf-story and in this folk-tale. It needs a more robust faith than I possess to attribute this solely to chance.“ Jag kan tyvärr ej finna så många nära överensstämmelser som nio, men några finns det. Av dessa måste en del utan vidare frånräknas såsom tillhörande sagor i allmänhet och alltså utan värde när det gäller att fastställa släktskap. Att det t. ex. inte var ett vanligt hus utan ett präktigt slott som hjälten tagit i besittning och där trollet uppträder, hör till folksagans vanliga skönmålning, och behöver ej ha något sammanhang med att Beowulf försvarar en kunglig festhall, ty Heorot är ju rent historiskt knuten till Hrodgars kungsgård och behöver ej en folksaga till sin förklaring.

Beträffande den omständigheten att en rad motiv i samma ordning träffas i två sagor, kan detta ha sin mycket stora betydelse såsom ett identitetsbevis, men man får ej överdriva ordningens värde. Det är nämligen klart att en skildring av hjälten ungdom nästan under alla förhållanden måste föregå hans livs stora bedrift och ej komma efter den; att förföljelsen av ett sårat troll måste komma efter den strid varunder trollet såras o. s. v. Endast då episoder eller motiv som ej måste följa varandra i en viss ordning på grund av ämnets egen logik, dock fått samma ordning i två olika sagor, har detta något särskilt att betyda.

Där finns emellertid något som i motsats till övriga varianter av björnsonsagan visar en närmare likhet med Gr: 1) hjälten slår av armen av trollet, 2) i trollboningen lyser ett magiskt ljus, som hjälten släcker och tänder igen, 3) och där finns en gammal kvinna som smörjer den sårade armen. Detta är verkligen en icke obetydlig likhet, utan något som man måste ägna något mera uppmärksamhet åt. Men slutsatsen kan ej bli att Gr alltså är påverkad av björnson-

sagan, ty dessa tre drag träffas ej i någon annan variant av björnsonsagan. Däremot finner man dem alla i en variantgrupp av den iriska saga som legat till grund för Gr. Den föreliggande varianten om Jean l'Ourson har lånat de nämnda motiven från den iriska sagan.

Bjarke och Björnsonen. Då Panzer velat tolka in björnsonsagan även i Bjarkes historia, stöder han sig på vad som i Hr och R berättas om Bjarkes barndom. Härom berättar Hr följande:

En norsk konung, Ring, hade en son som hette Björn. Då hans drottning dog, uppmanade hans rådgivare honom att gifta om sig, och han sände ut män att söka honom en ny drottning. De träffade i ett hus i Finnmarken två kvinnor som sade sig vara Ingeborg, finnkonungens frilla, och Vit, hennes dotter. Vit gick in på att bli Rings drottning och följde sändemännen hem. Efter bröllopet började Vit snart förakta sin gamle man, och då han hade gett sig bort på härtåg, försökte hon förföra sin styvson Björn. Han gav henne en örfil, men hon slog honom då med en ulvhandske och förvandlade honom till en björn och lade den förbannelsen på honom att han ej fick njuta annan föda än sin faders boskap. En kväll mötte honom en barn-
domsväninna, Bera, i skogen och kände igen hans ögon. Han gick från henne, men hon följde efter till en grotta. Där återtog han sin mänskogestalt, vilket han hade makt till varje natt, men han måste vara björn om dagarna. När kung Ring kom hem, ställde han på uppmaning av Vit till jakt mot björnen som härjat bland hans boskap. Dessförinnan berättade Björn för Bera att han nästa dag skulle dö, tillsade henne att hon efter jakten skulle be om det som fanns under björnens vänstra bog, nämligen en ring, samt att hon skulle akta sig att äta av björnköttet, vilket drottningen säkert skulle söka tvinga henne till, ty om hon åte av köttet, kunde de tre söner, hon snart skulle föda, få lyte. Likaledes bestämde han vad namn sönerna skulle ha, och gav anvisning på vapen som de skulle finna i grottan. Björnen dödades på jakten. Bera fick ringen och bjöds på björnkött av Vit. Då hon ej ville, trugade drottningen henne att äta en munsbiter och smaka på en till, som hon dock spottade ut. Då hon sedan födde sina tre söner, var den förste, Älgfrode, skapt som en älg från fötterna till naveln, den andre, Tore, hade hundfötter, men den tredje,

Bodvar, var ett det vackraste barn. Sönerna växte hastigt till starka ynglingar. Vid 12 års ålder hade de nått en sådan styrka, att ingen av kungens män kunde stå sig mot någon av dem. Då ville Frode fara bort. Hans moder förde honom till grottan, där han fick hämta ett vapen. Ett svärd satt fast i klippan och kunde ej rubbas, en yxa likaså, men ett kortsvärd (hept, skálm) lossnade. Han tyckte det var ett för tarvligt vapen och ville i förargelsen bryta sönder det mot klippan men det bröts ej utan trängde in i stenen. Därefter begav han sig bort och levde som stigman vid Kölvägen. Tore hundfot gav sig därefter bort, sedan han hämtat yxa i grottan, och begav sig till sin broder Frode som först ej kände igen honom, men tog väl mot honom när han fick veta vem det var. Frode rådde honom att ge sig till Gautland där kungen nyss dött och man skulle välja ny kung. Därvid skulle man sätta fram en stor stol som rymde två män, och den som ensam kunde fylla stolen, skulle tagas till kung. Tore kom till väljartinget, passade i stolen och blev kung över Gautland. När Bodvar blev 18 år gammal, fick han av sin moder veta vem hans fader var och hur han gått under genom Vits trollkonster. Han lät kungen veta hur allt hade gått till och dödade den elaka drottningen. Då kungen kort efteråt dog, blev Bodvar kung, gifte sin moder med en jarl, överlämnade riket till dem, hämtade svärdet i grottan och gav sig bort. Först kom han till Frode, som ej kände igen honom. De brottades tills Bodvars hatt föll av och brodern kände igen honom. Då han efter en tid ville fara vidare, rådde Frode honom att ge sig till Rolf Krakes hov, men först tappade Frode blod ur sin vad och lät Bodvar dricka. Därav blev han starkare än andra män. Sedan trampade Frode ett djupt spår i klippan, i vilket han skulle kunna se om något ondt träffade Bodvar: om han doge sotdöd, skulle spåret fyllas med jord; om han doge i strid, skulle det fyllas med blod; och om han drunknade, skulle det fyllas med vatten. Bodvar gav sig därefter till sin broder Tore som ej för tillfället var hemma. Så-lik var han sin broder att alla trodde att det var Tore som hade kommit hem. Sedan han vistats en tid hos Tore, gav han sig vidare till Lejre.

Ungefär det samma berättas i R. Där heter emellertid Bodvars farfar ej Ring utan Bjór jarl. Bjór har tre söner: Bodvar, Frode och Tore. Styvmodern Vit ger de tre sönerna var sin kjortel, varigenom Frode blev förvandlad till älg,

Tore till hund och Bodvar till björn. Älgen och hunden dödade varandra, och björnen härjade bland faderns boskap. Bonddottern Hild som vaktade sin faders ko, gick vilse i dimman och kom till en grotta. Dit kom björnen, lade av sin björnhamn och visade sig vara Bodvar. Hild födde åt Bodvar tre söner: Frode, Tore och Bodvar. En gång visade sig hennes man för henne i drömmen, talade om sin stundande död och om vapengåvorna till sönerna. Björnen dödades och Vit sände av köttet till Hild. Emedan sönerna råkade i moderns frånvaro smaka eller röra köttet, fick Frode älgfötter, Tore en hundtå och Bodvar en björnklo på ena tån. I övrigt är innehållet ungefär detsamma som i Hr utom beträffande Tore som har helt andra öden.

Framställningen är sålunda alltigenom starkt fantastisk såsom oftast i styvmoderssagor. Den till björn förvandlede prinsen som är man om natten, påminner om den förtrollade prinsen i vissa till „Amor och Psyke“-typen hörande sagor, t. ex. den norska sagan om Hvitebjörn kong Valemon (Asbj. 30), där det är en av en trollkvinna till björn förvandlad prins som tilltvingar sig en prinsessa och är man om natten men björn om dagen. Tabu-motivet att hustrun ej får äta av björnköttet återfinnes ej i Amor och Psyke-typen som eljes brukar vara rik på tabu, men det påminner om ett tabu i den med denna typ besläktade sagan om Kung Lindorm, där drottningen får två lökar med förbud att äta dem oskalade, men hon råkar äta en med skalet på, och när hon sedan skall föda tvillingar, är det ena barnet en välskapad gosse, men det andra en lindorm. Björnens ord till Bera att hon skall be om vad som finns under hans vänstra bog, påminner om vissa Askungsagor, där Askungen uppmanas av en bagge eller tjur som hjälpte henne och därför av styvmodern slaktas, att taga någon viss del och använda på visst sätt. Dessutom förekommer liknande motiv i folkvisor. Bodvars besök hos Tore, där han tages för brodern t. o. m. av dennes hustru, liksom Frodes fotspår som lifstecken, påminner om sagan om tvillingbröderna (Aarne 303).

Hela denna fantastiska sagovävnad har alltså en del beröringspunkter med kända typer utan att dock kunna föras till någon särskild av dem. Den förefaller mig att vara starkt påverkad av irisk sagodiktning. I den riktningen torde främst följande motiv tyda: styvmoderns bruk av ulvhandsken eller kjortlarna, hennes förbannelse över björnen

att han måste hämta sin föda från faderns hjordar (alldeles vad som i iriska sagor kallas *geasa*), tabu att förtära björnens kött, och vapenhämtningen ur klippväggen i grottan. Det hela måste vara en sen och tämligen lös komposition av sinsemellan förut ej samhöriga sagomotiv. Den förut behandlade delen av Bjarkes historia, „Bjarke och Hjalte“, är tydligen gent emot denna del en saga för sig av fullkomligt annan stiltyp.

Då det gäller att pröva i vad mån Bjarkediktningen kan ha haft något med björnsonsagan att göra, är det tydligen meningslöst att söka ett dylikt sammanhang med mer än en av dessa två till hela sin stiltyp fullkomligt olika sagor, som ej kunnat stå i någon ursprunglig förbindelse med varandra.

Bjarke-Hjalte-sagan har jag förut visat vara en väl komponerad helhet där allt är sammanfogat med klar och säker logik. Ingenting behöver där förklaras med hjälp av någon annan saga, och någon den allra minsta likhet med björnsonsagan kan där ej upptäckas. Då man såsom Panzer vill förklara Hjalte som en av de fega trolösa kamraterna, är detta ingenting annat än vilda „*sic volo sic jubeo*“-fantasier. Man skulle lika gärna i vilken saga som helst kunna tolka vilken andrahandshjälte som helst såsom uppkommen ur de båda falska kamraterna i björnsonsagan, t. ex. Gunnar och Hogne i Volsungasagan, eller Sinfjötle eller jag vet inte vad, ty min fantasi räcker inte till att göra så orimliga kombinationer.

Bjarkes ungdomssaga bjuder däremot på något som påminner om björnsonsagan: Hans far är ju en till björn förvandlad prins, och det är väl snarast av detta förhållande som hjältens styrka härledes. Frågan är blott i vad mån detta kan antagas vara en tillfällig likhet eller ett bevis på verklig släktskap med Björnsonen.

Björnsonsagan låter sin hjälte få en björn till fader för att på det sättet förklara hans övernaturliga styrka. Samma sak kan i sagor förklaras på många andra sätt: att hjälten ammatas av ett djur, att han fått dia sin moder i sju år, att han ej blivit född på vanligt sätt, att han blivit smidd av järn och sedan fått liv o. s. v. En del av dessa motiv måste anses såsom rena fantasimotiv, andra motsvaras av en folktro, som fortfarande kan träffas levande bland folket. Tron att långvarig amning ger en särskild styrka, kan sålunda träffas på många håll. Och ända in i sen tid har

man förklarat ovanlig storlek och styrka med en övernaturlig börd. Så berättas om den på 1800-talet levande småländske bonden Jöns i Potteboda, „Pottebo here“, att hans far var en jätte som besökt hans mor i hennes mans gestalt, eller att hans mor var en skogsfru som besökt hans far i hustruns gestalt. Det kan knappast vara något tvivel om att det funnits en folktro att björnar kunnat röva bort kvinnor för att med dem avla barn, och avkomman måste bli alldeles särskilt stark. Det är på denna folktro som björnsonsagans inledning är byggd. Finner man en sådan uppgift om en stark kämpes börd, behöver den därför alls icke vara hämtad just från den saga som här kallats björnsonsagan, utan den kan ha hämtats ur folktron eller folksägnen. Följaktligen har man ej någon rätt att sluta sig till att björnsonsagans övriga innehåll också berättats om samme kämpe. En sådan slutsats har man för övrigt ej rätt till även om inledningsmotivet om hjältens björnhärkomst skulle vara hämtad just från björnsonsagan, ty lånet kan mycket väl ha inskränkt sig till blott ett inledningsmotiv, då just sådana mycket lätt lånas från saga till saga.

I Bjarkes ungdomshistoria kan inledningsmotivet ha satts dit som förklaring på hjältens styrka och till hans namn som betyder björn. Det står emellertid i fullkomlig samklang med „styvmodersagorna“, i vilka hjälten gärna förvandlas på olika sätt eller ödesdigra tabu begagnas för att göra hjältens eller hjältinnans ställning mera ömkansvärd och därigenom också starkare framhäva den slutliga triumfen. Den till björn förtrollade prinsen i Hvitebjörn kong Valemon har ingenting alls att göra med björnsonsagan, men han har fått björngestalt för att öka spänningen för prinsessans del: arma prinsessa som blir bortförd av en björn! hur skall det gå för henne? Det är ej samma tankegång i här föreliggande diktmotiv, ty det är ej Björns och Beras öde som träder i förgrunden utan deras söners, men hela motivet kan konsekvent ha utvecklats ur styvmodersagornas tankevärld utan påverkan från björnsonsagan som tillhör en helt annan stiltyp. Å andra sidan är det naturligt att björnsonsagans och styvmodersagans berättelser om hjältens börd lätt blandas samman, såsom det t. ex. skett i en isländsk variant av björnsonsagan, och det kan sålunda tänkas om än ej bevisas, att björnsonsagan påverkat inledningen i Bjarkes ungdomshistoria.

Hur det än härmed må förhålla sig, så är det i alla händelser påtagligt att björnsonsagan ej lämnat något annat spår efter sig i hela ungdomshistorien. Hos de båda bröderna Frode och Tore finns nämligen ej den minsta likhet med stenkrossaren och träduppryckaren, och att jämnställa bloddrickningen hos Frode med styrkedrycken i trollets flaska är en ren orimlighet.

Under alla förhållanden måste hela ungdomshistorien vara ett sent tillägg till Bjarkediktningen, så att även om Beowulfsången kunde visas innehålla några element av björnsonsagan — vilket den ej kan — så skulle man på den vägen ej kunna få till stånd någon förbindelse mellan Gr och Bj.

Iriskt ursprung för Gr. I det föregående har jag ej kunnat undvika antydningar om att Gr härstammar från en irisk saga. Jag kan här ej taga upp frågan i hela dess vidd, ty det iriska materialet är för stort, och på grund av de vida variationsgränser iriskt sagomaterial alltid har, kräver denna fråga en hel bok för sig själv. Redan 1910 hade jag säkra bevis för Grs iriska ursprung och har sedan dess ej släppt saken ur sikte. Jag skulle också längesedan ha offentliggjort mina resultat om jag ej velat få tillfälle att först studera frågan i Irland, vilket på grund av världskriget ej var mig möjligt förr än 1920, då jag vistades där några månader. Jag fick därvid åtskilligt nytt material av stort värde. På grund av offentligt uppdrag och av ekonomiska skäl har det sedan ej varit mig möjligt att färdigredigera mina undersökningar, då det nya materialet måste inarbetas i det övriga. För att ej låta saken stanna vid blotta påståenden utan möjlighet för läsaren att inse vad jag menar, skall jag här lämna några antydningar.

Den iriska saga som ligger till grund för Gr, är en helt annan saga än björnsonsagan. I „Verhandl. der 52 Versamml. deutscher Philologen in Marburg 1913“ (s. 177—80) har jag gett ett kortfattat referat av mina dåvarande resultat. Ifrågavarande iriska saga berättar om hur hjältens följe sänkes i en magisk sömn och blott hjälten själv lyckas hålla sig vaken; om hur hjälten sliter (eller hugger) av trollets ena arm så att det måste fly till sin boning i havet, där hjälten sedan uppsöker trollet; om det magiska ljuset i trollboningen och brottning med trollmodern; i ett par varianter omtalas även den magiska skinnsäck vari

trollet bortför krigarna till sin moder, liksom det i *Beowulf*-sången (v. 2085 ff.) berättas om hur Grendel förgäves söker stoppa *Beowulf* i en med djävulskonster tillverkad „glof“ av draksinn. Förutom de antydningar jag i nyss citerade föredragsreferat har gett, måste jag här begränsa mig till ett par specialanmärkningar.

Den iriska sagan har ej med alldeles oförändrat innehåll överflyttats till den fornengelska hjältedikten, utan undergått en del anpassningar till anglosaxisk folktro och folksägen om ett i vattendragen boende naturväsen. Därigenom har också skildringen av Grendels boning blivit något grumlad genom att olika föreställningar trängt in bredvid den ursprungliga boningen i havet. Naturligtvis har även sägnens vattenväsen fått sin karaktär förvanskad genom identifieringen med den iriske hafsjätten. Så t. ex. är nordbornas näck eller engelsmännens *Jenny Greenteeth* farlig blott för badande eller roende, medan Grendel i enlighet med den iriska sagan ger sig in i kungens slott för att röva bort människor. Se härom även min uppsats „Grendel i anglosaxiska ortnamn“ (*Namn och Bygd*, 2, s. 160—4).

Det i *Gr* förekommande motivet att Grendels blod är så skarpt att svärds klingan smälter bort och endast hjaltet stannar i *Beowulf*s hand, saknar i germansk diktning motstycken. Huruvida motivet förekommit i den iriska saga som ligger till grund för *Gr* är ovisst, men det har säkerligen hämtats från irisk diktning. I en gealisk saga berättas om en hind med så skarpt blod, att den som skall jaga den, måste med en särskild salva bestryka varje kroppsdel som riskerade komma i beröring med blodet (*Mac Dougall*, s. 105). Detta är visserligen ej samma motiv som i *Gr*, men det grundar sig på en likartad tankegång. — I en annan gealisk saga berättas hur hjälten, när han huggit av trollets huvud sätter det på en järnek, och så hett var blodet att trädet genast fattade eld och brann ned till marken (*Curtin, Myths*, s. 279). — I en till den forniriska *Cuchullin*-cykeln hörande saga berättas hur *Conall Cernach* kämpade mot *Mesgegra*, konungen av *Leinster*, som förut fått sin ena arm avhuggen. *Conall* lät binda fast sin ena arm vid sidan för att ej ha någon fördel framför sin motståndare. Då han huggit av *Mesgegras* huvud, satte *Conall* det på en stor flat sten, och så skarpt var blodet, att det frätte ett hål tvärs genom stenen (*Hull, Cuchullin*

Saga, s. 91). — Även om de här anförda motiven ej måste anses fullt identiska med motsvarande motiv i Beowulf-sången, är dock likheten så stor att motivet bäst förklaras såsom ett iriskt lån. Egendomligt är det förhållandet att fienden med det skarpa blodet i den sist citerade sagan liksom Grendel kort förut förlorat sin ena arm.

Ett drag i Gr som ej kan vara av germanskt ursprung, är användningen av talet 30 såsom konventionell beteckning för ett obestämt stort antal. Så dödar Grendel 30 krigare (v. 123), Beowulf har 30 mans styrka i sin hand (v. 379), och han simmar hem från striden med hetwarerna med 30 rustningar. Dessutom förekommer talet 15 i liknande användning på ett par ställen: Beowulf far till Danmark själv femtonde (v. 207), och Grendel äter upp 15 sovande krigare och för med sig lika många (v. 1583). Denna talanvändning är något alldeles enastående inom germansk diktning, som eljes i motsvarande fall säkert skulle använda talet 12. Talen 30 och 15 begagnas däremot med förkärlek på irisk botten i diktning och lagtexter. I detta fall måste Beowulfdikten vara påverkad av irisk saga.

Till dessa korta anmärkningar rörande iriskt stoff i Beowulf måste jag här begränsa mig och för övrigt hänvisa till det utförliga arbete härom som jag framdeles kommer att offentliggöra.

Orsaken till att Beowulfskalden fogat in en irisk saga i för övrigt nordiska omgivningar kan ej vara glömska eller förväxling från hans sida, utan han måste ha gjort det fullt medvetet och avsiktligt. Det finns en viss sannolikhet för att han satt in den iriska sagan i stället för någon nordisk saga, vars innehåll han ej funnit tillräckligt intressant eller högstämt för att firas i hans hjältedikt. Om innehållet i denna nordiska saga kan naturligtvis ingenting säkert sägas, men den bör ha handlat om Bjarke och varit förlagd till den danska kungsgården. Det ligger därför närmast till hands att antaga, att den varit just prototypen för Bj. Det sammanhanget — och blott det — kan sålunda ha bestått mellan diktningen om Bjarke och Gr.

Det låter emellertid också tänka sig att skalden satt in den iriska sagan i dansk omgivning blott därför att Danmark på hans tid för engelsk fantasi stod fram som hjälte-landet framför andra. För att en saga riktigt skulle slå an, skulle den vara förlagd till skjoldungahovet och berätta om där befintliga hjältar. Detta är synpunkter som i alla

händelser gjort sig starkt gällande, beroende på att sagoarvet från det gamla hemlandet till så stor del just rörde sig om skjoldungar och deras hjältekrets samt sagokretsar från jutska halvön. Om de varit ensambestämmande eller om det dessutom gällt ett utbyte av en förut till skjoldungskretsen knuten saga mot den iriska, låter sig naturligtvis ej med säkerhet avgöra.

Återblick och sammanfattning. Resultatet av min undersökning är alltså att det förvisso finns en viss sannolikhet för att Beowulf och Bjarke ursprungligen varit en och samma historiska person. Men den nordiska sagan om hur Bjarke gjorde Hjalte till en av Rolf Krakes bästa kämpar, är i allo en helt annan saga än den i Beowulfdikten berättade sagan om hur Beowulf dödade Grendel i Heorot och trollmodern nere i hennes boning på havsbotten. Likaså saknar såväl Gr som Bj allt sammanhang med den över hela Europa spridda sagan om Björnsonen. Och den i Grettissaga omtalade episoden om Grettes strid med de båda trollen är visserligen släkt med Gr, men den saknar värde för en rekonstruktion av Gr, emedan den själv måste härstamma indirekt från Beowulfsången, ej från en gemensam källa. Hela Gr härstammar från en irisk saga och innehåller åtskilliga egenheter och motiv, som även om de ej hämtats från just den iriska saga som ligger till grund för Gr, dock måste ha hämtats från irisk tradition. Utom det iriska elementet i Gr, kan emellertid också rent engelska element i den påvisas, hämtade ur engelsk natur, åskådning och folksägen.

Redan utan närmare detaljgranskning stod en stor del av dessa resultat klar för mig från början, men på ett par punkter har jag måst frångå av mig själv tidigare hysta meningar. Så har jag förr delat Olriks åsikt att Saxo i dessa stycken öst ur en rent dansk sägentradition, och att vad han berättar, var den kärna ur vilken den isländska traditionen utvecklats. Här var det särskilt Chambers diskussion av frågan som gjorde mig uppmärksam på att Saxo måste ha vetat mer än han meddelar, och en närmare granskning har övertygat mig om att vad han berättar, i det stora hela måste gå tillbaka till den berättelse som ur de båda isländska källorna kan rekonstrueras. För så vitt en sagodiktning av den typen ej kan anses vara dansk eller gemensamt-nordisk — en möjlighet som ej har prövats, men

som ej kan anses utesluten blott och bart på grund av att man ej har något sådant material upptecknat från Sverige eller Danmark — måste Saxo alltså ha hört sin berättelse av en isländing.

Vidare hade det ständigt upprepade påståendet att Bjarke enligt Hr hade att utkämpa en strid mot ett osårbart, bevingat troll, också gett mig den föreställningen att så var förhållandet. Att det ej kunde vara det ursprungliga, visste jag förut, men jag kan ej neka till att jag blev förvånad över att finna, att jag var den förste av alla dem som refererat Hr som upptäckt att den ej berättar om någon trollstrid utan om en björnjakt.

Beträffande förhållandet mellan Gr och Grettissagas trollepisod, har jag tidigare ansett dem båda härstamma från en gemensam irisk källa, men det har länge förvånat mig och gjort mig tveksam, att man i Grettissaga ej, såsom i Ormsþátt, finner något iriskt drag som ej också finns i Gr under det att Gr har många sådana som ej finns i Grettissaga. Då jag nu blivit övertygad om att Beowulf-sången indirekt är källan för Grettissaga, beror detta dels på nyssnämnda faktum, dels på de båda motiven hæftmeceheptisax och runinskriften. Om denna överensstämmelse icke uppkommit genom rena tillfälligheter utan inbördes sammanhang, måste den ovillkorligen bero på att Grettissagas episod indirekt härstammar från Gr, emedan den sortens motiv endast mycket kort tid kan hålla sig kvar i traditionen.

Min bestämt avvisande hållning gentemot teorien om björnsonsagans betydelse för Gr och Bj har jag haft från dess första framkomst, och ingen på traditionsområdet hemmastadd forskare kan gärna intaga någon annan hållning i frågan. Att en sådan teori kunnat av Panzer framställas, beror på att han ej känt till många andra sagor än björnsonsagan, och att han ej alls har någon kännedom om folksagornas liv eller om valören hos olika slags motiv eller olika slags överensstämmelser. Då han ej känt till den iriska sagan och alltså ej kunnat iakttaga dess stora och väsentliga överensstämmelse med Gr, har han låtit lura sig av de små och betydelselösa likhetspunkterna mellan Gr och björnsonsagan. En Beowulf-forskare är i regeln renodlad germanist utan bekantskap med annat än germanskt material, utan kännedom om muntlig tradition, alltså utan annan kännedom om folk-

sagorna än den han får hos Panzer, och därför utan möjlighet till verkligt sakkunnig kritik gentemot honom. Att detta är ett allvarligt missförhållande, som hämnar sig beträffande forskningsresultaten, är tydligt.

Jag hoppas att jag med min bevisföring i denna uppsats har lyckats klargöra, hur oumbärlig kännedom om den muntliga traditionen, dess liv och egenskaper är för ett säkert omdöme om all sådan litteratur, som i likhet med *Beowulfsången*, *Bjarkapått*, och *Grettis-saga* vuxit fram direkt ur muntliga traditioner. I detta hänseende är det mycket som brister i filologernas utbildning — och utbildningsmöjligheter! Detta har jag även i tidigare skrifter framhållit, och med anledning därav fick jag en skrivelse från en framstående filolog, vari han erkände det berättigade i min kritik, men tillade ungefär följande: „man fordrar så mycket av oss filologer; från ett håll klandrar man oss för bristande insikter i arkeologi, från ett annat för okunnighet i religionsvetenskap: men man kan ju inte vara hemma i allting“. Nej, det är naturligtvis alldeles riktigt, och en filolog kan vara en utmärkt forskare utan att vara hemma vare sig i arkeologi eller folkminnesforskning, men då ger han sig icke in på sådana problem som måste fordra kunskaper på resp. områden såsom nödvändig förutsättning, lika litet som en ögonspecialist ger sig ut att vara auktoritet i fråga om t. ex. bröstsjukdomar eller benbrott. Och det är uppenbart att en filologisk fakultet som saknar fackman på traditionsområdet, är mycket otillräckligt utrustad, hur väl tillgodosett varje specialfack än må vara.

Fortisbetoningens orsaker och läge i svenska sammansättningar.

(Föredrag vid Svenska filolog- och historikermötet i Helsingfors
den 17—19 augusti 1922.)

Av ARNOLD NORDLING.

I. Betoningen på senare leden.

Både Kock (Acc. s. 254 f.) och Noreen (V. Spr. II s. 314 ff.) anta, att betoningen på senare leden i svenska sammansatta uttryck som *Förenta staterna* beror på logisk och analogisk betoning, och Kock har uppställt delvis samma förklaringar också för den äldre svenska betoningen med efterledsfortis. Noreen (a. a. s. 335 f.) invänder emellertid själv: „Emellertid finnas många . . fall, där anledningen till upptakten synes oklar, men icke gärna kan vara av 'logisk' art“, t. ex. *den rike mannen, tredje män* (i kortspel); „för flertalet [av dessa] fall är det [också] svårt eller omöjligt att upptäcka någon speciell anledning till . . analogibildning“. Noreen (a. a. s. 338) finner det naturligt, att vid enhetsbetydelse denna får sitt uttryck i betoning med endast en fortis. „Men hvad som förblir svårbegripligt är, att detta hufvudtryck [i så många logiskt icke motiverade fall] förlägges till förbindelsens sista ord.“ Han (a. a. s. 338 f.) kan ej godkänna någon av de specialförklaringar som uppställts utan finner, att „vetenskapen ännu icke lyckats lösa det här föreliggande problemet“. Också Kock (Acc. s. 255) medger, att förklaringarna med logisk och analogisk betoning komma till korta i många nsv. fall. Det bör avskräcka från att fullt lita på dem i fråga om den äldre svenska betoningen med efterledsfortis.

För att emellertid veta, vad vi skola förklara, måste vi veta, i vilken utsträckning efterledsbetoning av komposita har förekommit. Man har för fastställande därav haft att tillgå äldre accentuppgifter, dock ej äldre än från 1600-talet, ljudutvecklingen, varigenom man dock kunnat komma åt betoningen endast i enstaka sammansättningar, och användningen i vers, som dock givit upplysning om betoningen i versen huvudsakligen blott vid enstavig förled. Kock har även i hög grad givit vitsord åt betoningen i sydligaste Sverge, men det är föga sannolikt, att dess dialekter, som äro nära befryndade med den långt hunna danskan, skola upplysa om de ursprungligaste betoningsförhållandena.

Jag tror mig i sammanskrivningen och särskrivningen av lederna ha funnit ett medel att utröna betoningens fördelning redan i de äldsta fsv. texternas språk. Denna metod har fördelen framom andra att nå allra längst upp i tiden och träffa det allra största materialet. Jag har i min avhandling 'Om sammanskrivning och särskrivning av sammansättning' gjort gällande, att i uttryck, där förleden är en genitiv på normalfsv. *-a* eller *-ar* och efterleden ett substantiv, i de äldsta fsv. texternas språk i synnerligen stor utsträckning förekommit betoning med starkaste trycket på senare leden. Jag har tillika där visat, att denna betoning i texterna fått sitt uttryck i särskrivning av lederna. Naturligtvis har detta skrivsätt vid betoning på senare leden icke använts blott i detta slags uttryck. Vi äga fastmer i särskrivningen ett medel att avgöra, i vilken utsträckning sammansatta uttryck i de äldsta fsv. texternas språk i allmänhet haft starkaste trycket på senare leden.

Jag har alltså sammanställt material, representerande alla de tre olika slagen av sammansättningar som Kock uppställer: äkta sammansättningar (representerade av äkta sammansatta substantiv med oböjd substantivförled), uttryck sammansatta av partikel och verb (representerade av typen äkta adverb + verb) och övriga juxtapositioner (representerade av genitiv på *-s* + substantiv).

Hos uttryck av typen äkta adverb + verb finnes enligt skrivsättet inom tre undersökta texter (U, Sml o. Ä. Vgl) mycket litet rum för annan betoning än med starkaste trycket på senare leden, för så vitt en viss enhetsbetydelse förelåg. Kock (Acc. s. 183) har påvisat, att i 1600-talets svenska vers betoningen i versen låg på senare leden ung. 2 ggr så ofta som på förra leden. I de äldsta fsv. texternas

språk har betoningen enligt särskrivningens vittnesbörd haft detta läge i ännu större utsträckning. Vi ha i Ä. Vgl, U och Sml särskrivning i resp. 89, 78 och 77 % av alla belägg. Tabell I.

Hos juxtapositioner av genitiv på -s och substantiv visar sig efterledsbetoningen, återgiven genom särskrivning, minst lika vanlig som annan betoning, detta i bjärt motsats till Kocks (Acc. s. 245) antagande, att dessa uttryck sedan äldsta tid blott i undantagsfall haft fortis endast på senare leden. Särskrivningen förekommer i dessa texter i resp. 54, 56 och 40 % dvs. i omkring hälften av alla belägg. Tabell II.

Efterledsbetoningens förekomst också hos äkta sammansatta substantiv med oböjd substantivförled är vad vi på grund av Kocks utredningar ha att vänta: att äkta sammansatta nomen i fornspråket i avgjort större utsträckning än senare haft starkaste trycket på senare leden. Texterna uppvisa särskrivning i resp. 8, 12 och 21 % dvs. i omkring $\frac{1}{10}$ av alla belägg. Tabell III.

Men vi kunna nå fram till betoningssätt ännu äldre än de som återspeglas av de äldsta fsv. texternas språk, genom att sammanbinda vår statistik över särskrivningen med en egendomlighet i frekvensen av efterledsbetoning i vissa nutida svenska dialekter. I vissa uppländska mål, som i stor utsträckning ha betoningen på senare leden i sammansättningar, förekommer denna betoning framför allt, då förleden är två- eller flerstavig men mindre utpräglad eller blott alternativt vid enstavig förled (Noreen Vårt språk II s. 422 f.). Vi få antaga, att om en olikhet i frekvensen av efterledsbetoning, beroende på förledens längd, förekommit i dessa dialekter redan i äldre tid, den skall ha gått i samma riktning. Om vi alltså i fsv. texter, som med skäl kunna lokaliseras till samma trakter, finna att lederna äro särskrivna framför allt vid två- eller flerstavig förled, ha vi däri

dels ett bevis för riktigheten av mitt resultat i avhandlingen 'Om sammanskrivning och särskrivning', att särskrivningen, för så vitt en viss enhetsbetydelse föreligger, anger betoning med starkaste trycket på senare leden,

dels visar det, att anförda nutida medelsv. dialektegenomlighet förefunnits redan i äldsta fsv. tid.

Grunden för antagandet av en sen utveckling från för-

ledsbetoning till efterledsbetoning i dessa dialekter har därmed bortfallit. Vi kunna med säkerhet blott leda oss tillbaka till äldre betoningsförhållanden, då efterledsbetoningen förekom i ännu större utsträckning än senare, och få antaga, att också uttrycken med enstavig resp. kortare förled tidigare haft efterledsbetoning i samma utsträckning som senare blott de med två- eller flerstavig resp. längre förled. Skrivsättet vid längsta förled avspeglar i så fall den äldsta betoning vi på detta sätt kunna nå.

Jag har alltså uppdelat mitt material efter om förleden är enstavig eller två- eller flerstavig. Härvid kommer framför allt U men också Sml med dess angränsande dialekt i betraktande, men icke blott i dessa texter utan också inom Ä. Vgl har jag i enlighet med föregående resonemang funnit, att särskrivningen förekommer i större utsträckning vid längre än vid kortare förled.

I det material, som omfattar typen äkta adverb + verb, är olikheten i frekvensen av särskrivning inte överväldigande stor, men att den verkligen sammanhänger med förledens olika längd — och att vid enstavig förled på ett ännu äldre stadium än det som föreligger i de äldsta fsv. texterna i ännu större utsträckning än i dem förekommit betoning på senare leden — visar sig vid en ytterligare uppdelning av beläggen med tvåstavig förled efter om den är gammal tvåstavig eller blivit tvåstavig genom uppkomsten av svarabhaktivokal.

Tabell IV. Om vi uppdelar beläggen blott efter om förleden är enstavig eller tvåstavig, ha vi vid enstavig förled särskrivning i resp. 83, 72 och 72 % men vid tvåstavig i resp. 96, 87 och 87.5 %, dvs. särskrivningen är genomgående vanligast vid tvåstavig förled. Men om vi ytterligare uppdelar beläggen med tvåstavig förled efter om den är gammal tvåstavig eller blivit tvåstavig genom uppkomsten av svarabhaktivokal, för U och Sml, de texter som i nämnvärd mån uppvisa sådana belägg sammanskrivna, finna vi i båda texterna: vid enstavig förled särskrivning i 72 % av beläggen, vid tvåstavig med svarabhaktivokal i 80 % och vid gammal tvåstavig i alla, 100 % belägg.

Tabell V.

Beläggen med gammal tvåstavig förled i motsats till dem med enstavig visa, att det framför allt är vid tvåstavig förled som betoningen vilat på senare leden. Att beläggen med förled, som blivit tvåstavig genom uppkomsten av svarabhaktivokal, befinna sig mitt emellan med

avseende på frekvensen av särskrivning, förklaras med att också uttryck med enstavig förled tidigare med avseende på efterledsbetoningen förhållit sig som i dessa texters språk de med gammal tvåstavig förled. Så länge förleden var enstavig, ha uttrycken med senare uppkommen svarabhaktivokal i förleden deltagit i de med enstavig förled försedda uttryckens utveckling bort från efterledsbetonning, men sedan förleden blivit tvåstavig har denna utveckling hämmats.

Hos uttryck av typen genitiv på -s + substantiv finna vi i U och Sml liksom hos uttrycken av typen äkta adverb + verb, att betoningen på senare leden framför allt förekom vid två- och flerstavig förled. Olikheten är uppenbar redan vid uppdelning blott i enstavig och mer än enstavig förled: vid enstavig förled föreligger särskrivning i resp. 23 och 11 % men vid två- och flerstavig i resp. 92 och 97 % belägg, dvs. vid enstavig förled förekommer särskrivning i högst fjärdedelen av beläggen, medan den vid två- och flerstavig förled är regel. Vid växande längd hos förleden visar sig stigande frekvens av särskrivning. Vid kortstavig enkel tvåstavig förled förekommer särskrivning i U i 79 %, vid långstavig enkel och sammansatt tvåstavig förled i 94 % och såväl i U som Sml vid tre- och fyrstavig förled i alla, 100 % belägg.¹

Tabell VI.

Tabell VII.

I Ä. Vgl visar sig ett liknande förhållande inom beläggen med två- och flerstavig förled. Vi ha vid enkel tvåstavig förled särskrivning i 37, vid sammansatt tvåstavig förled i 57 och vid trestavig i 86 % av beläggen.² Beläggen med enstavig förled inordna sig icke i denna kontinuerliga räkka, särskilt icke i senare delen av texten, men icke heller i den förra. Sjöros (SNF IX.2

Tabell IX.

¹ Enkel långstavig tvåstavig förled är i U och Sml särskrivnen i resp. 96 och 98 % belägg, men sammansatt, med enstaviga underleder, blott i resp. 91 och 83 %. Jämför härmed dels att vid enstavig förled betoningen kan vila på senare leden, dels att enstavig genitiv-förled på -s såväl i U som Sml är sammanskriven oftare än tvåstavig.

Förleden är gammal tvåstavig utom U *akærs mopær* med svarabhaktivokal.

² Enkel tvåstavig långstavig förled är särskrivnen i 35 % belägg, sammansatt tvåstavig långstavig och trestavig enkel eller med tvåstavig senare underled i alla (sammanlagt 18) belägg. Av trestaviga förleder förekommer sammanskriven med efterleden endast *hindrædax*, med enstavig senare underled.

s. 3) har påvisat, att språket i förra delen av texten är i flere avseenden olika det i senare delen, varvid han drar gränsen ungefär vid sidan 40 hos Collin-Schlyter. Enstavig förled är särskrivnen i senare delen av texten i upp till 72, i förra delen i 40 och i hela texten i 51 % av beläggen. Vid mer än enstavig förled visar sig icke någon sådan olikhet. Enkel tvåstavig långstavig förled är särskrivnen i förra delen i ung. 35 % av beläggen liksom inom hela texten. Dessa förhållanden i Ä. Vgl förklarar jag med att en utveckling har försiggått bort från efterledsbetoning, tidigare vid kortare än vid längre förled, och att vid enstavig förled i Ä. Vgl denna utveckling av någon orsak blivit hämmad.

Tabell X. Också äkta sammansatta substantiv med oböjd substantivförled visa särskilt i U och Sml största frekvens av särskrivning vid längsta förled. Enstavig förled är särskrivnen i resp. 8 och 17 %, två- och trestavig i resp. 55 och 47 % av beläggen. I synnerhet är frekvensen av särskrivning stor hos längsta förledstyp

Tabell XI. med tillräckligt stort antal belägg. Enkel tvåstavig långstavig förled är särskrivnen i resp. 58 och 51 % av beläggen och särskilt ofta långstavig förled på konsonant, med särskrivning i resp. 76 och 75 %.¹ Den svagare frekvensen av särskrivning vid långstavig förled på vokal förklarar jag med att dessa belägg äga största likhet med beläggen med enstavig förled. I U har förleden *fiski-* i de flesta fall blivit *fisk-: fisktolum* 2 bel., *fiskwatn* 3 bel. och blott 3 bel. *fiskiwatn*.²

¹ Vid enkel tvåstavig långstavig förled på konsonant är särskrivningen såväl i U som Sml vanligare vid svarabhaktivokal än vid gammal tvåstavighet, detta i motsats till förhållandet inom uttrycken av adverb och verb (se s. 4 f.). Men medan av dessa uttryck de med gammal tvåstavig förled ännu befinna sig kvar vid efterledsbetoning, ha de inom äkta sammansatta substantiv med oböjd substantivförled redan börjat övergiva den. Utvecklingen från enstavighet till tvåstavighet har emellertid gått i den riktning, i vilken efterledsbetoningen i allt mindre grad har övergivits. Sammansättningsarna med svarabhaktivokal ha därigenom kunnat fastlåsas vid den gamla betoningen, ännu efter det den börjat övergivas vid gammal tvåstavig förled.

² Jämf. att t. ex. i Sml *r*-stams-genitiv i *mopor broper, syster barn* o. s. v. genomgående är särskrivnen, medan tvåstavig långstavig genitivförled på normalfsv. *-a* eller *-ar* med bortfall av *r*, t. ex. *scriptæ fapur*, är särskrivnen blott i 63 % belägg.

Beläggen med tvåstavig långstavig förled på konsonant utvisa den största och äldsta frekvens av efterledsbetoning som på detta sätt med säkerhet kan nås.¹ Vi få anta, att om vi kunde nå fram till ännu äldre betoningssätt², vi komme till ännu större frekvens av efterledsbetoning.

I Ä. Vgl liksom inom U och Sml visar sig en skillnad inom beläggen med tvåstavig förled mellan dem med kortstavig och långstavig förled. Beläggen med enkel tvåstavig långstavig förled utvisa den största och äldsta frekvens av Tabell XII. särskrivning resp. efterledsbetoning vi för denna text med säkerhet kunna nå, med särskrivning i 35 % av beläggen mot blott 5 % vid enstavig förled.³

Vid denna uppdelning av beläggen efter förledens längd har alltså visat sig enligt premisserna (s. 3 f.):

1. Att särskrivningen i uttryck, inom vilka enhetsbetydelse med säkerhet förekommit, verkligen hos uttryck med enhetsbetydelse anger betoning på senare leden.

2. Den större frekvensen av efterledsbetoning i nutida uppländska dialekter vid två- och flerstavig än vid enstavig förled har sin motsvarighet inom samma dialektområde redan i de äldsta fsv. texternas språk och har där geografiskt ännu större utbredning.⁴

3. Betoningen vid längsta förled utgör den äldsta betoning vi med ledning av särskrivningen i de äldsta fsv. texterna kunna nå.

¹ Tvåstavig långstavig förled på konsonant, enkel och sammansatt, är särskriven i resp. 78 och 80 % belägg.

² Tre- och fyrstavig förled, som förekommer vid genitiv-s, saknas vid oböjd substantivförled utom fyra belägg *wiþærbo balkær* i U.

³ På ett undantag när innehåller enkel tvåstavig långstavig förled i Ä. Vgl svarabhaktivokal eller utgår på vokal. Mellan de skilda slagens belägg visar sig ingen olikhet. I förra delen av texten förekommer dock, fränsett belägget *fostær landi*, endast förled på vokal, 6 sammanskrivna belägg och 3 särkrivna.

Här saknas även belägg med sammansatt tvåstavig förled.

⁴ Den olika frekvensen av särskrivning vid olika längd hos förleden är icke en skenföreteelse, som i verkligheten skulle bero på den olika längden hos efterleden, varom envar med lätthet kan övertyga sig med en blick på materialet.

Denna äldsta betoning (i U och Sml) är:

i uttryck av äkta adverb och verb och
uttryck av genitiv på -s och substantiv undantagslöst
efterledsbetoning och

hos äkta sammansatta substantiv med oböjd substantiv-
förled med säkerhet efterledsbetoning i 75 %
belägg.

Jag vågar på grund av anförda resultat uppställa den
arbetshypotesen, att inom en sammansättningstyp den äldsta
betoningen vid den första uppkomsten av begreppsenhet har
varit efterledsfortis, såväl hos uttryck vilkas syntaktiska
konstruktion alltjämt är tydlig som hos sådana, där den
icke mer kan nås. (Också typerna för äkta sammansätt-
ningar, där lederna icke äro syntaktiskt förenade, antar
man gå tillbaka på satsförbindelser, ehuru arten av dessa
förbindelser icke mer kan fastställas).¹

Betoning med starkaste trycket i det närmaste genom-
gående på senare leden i sammansättningar förekommer i

¹ I vilket förhållande denna betoning på senare leden hos
äkta sammansatta substantiv med substantivförled står till den
ieur. betoningen, för så vitt vi få sluta oss till dess läge av
accenten i sanskrit, är det vågat att uttala sig om. Det slags
determinativkomposita (de kausalbestämda), där första leden
är ett substantiv, som „von dem zweiten [Glieder] abhängig ist
und es beschränkt“, Whitney Indische Grammatik § 1247, ha
emellertid i regeln accenten på sista leden. Till denna bildnings-
typ höra våra äkta sammansatta substantiv med substantivför-
led; den andra möjligheten vore dvandva-komposita. Dylika de-
terminativkomposita i det äldsta, förklassiska sanskrit, där slut-
leden utgöres av „gewöhnliche Substantive (solche namentlich,
die nicht den Charakter von Verbalnomen ... klar hervortreten
lassen)“ och som äro „ganz gewöhnlich“, „sind regelmässig
und gewöhnlich auf der Schlussilbe accentuirt ohne Rücksicht
auf den Accent der beiden Glieder“, Whitney a. a. § 1267.
I de flesta står förra leden i stamform. „Das Vorkommen einer
'Casusform ist bei solchen Composita selten“, Whitney a. a.
§ 1267 c. Exempel: *indrādhānūs* 'Indra's Bogen', *brahmāgavī*
'der Brahmanen Kuh', Whitney a. a. § 1264. Undantag från
denna accentuering förekomma, men de äro få; se med av-
seende på sammansättningar, där förra leden är ett substantiv
i stamform, Whitney a. a. § 1267 a och b. Likaså Wacker-
nagel Altindische Grammatik II: 1 s. 267 ff. Även då efterleden
har verbal karaktär, vilar huvudaccenten i regeln på senare
leden, i detta fall vanligen på dess tonstavelse (samma stavelse
som hos efterleden som simplex), Reuter Die altind. Nominal-
komposita (behandlar uteslutande sammansättningar „mit einem
Verbalnomen als Schlussglied“), s. 201 o. 203. Bland dylika
sammansättningar, där efterleden är substantivisk, ett

levande dialekter i västra Nyland, inte blott vid tvåstavig förled som i *näsadū'k*, *sjömanstjísstā*, utan också vid enstavig som i *rävå'rrm*, *stiklā'dā*, *trägå'l* och (i regeln) *järnvē'g*, *höängg* (Vendell i Fi. Vet. Soc. Öfversigt 39 s. 46 ff.).

Frågan efter orsaken till efterledsbetoningen vid begrepps-enhet kommer alltså att lyda: varför har i de nordiska språken starkaste trycket förlagts till den senare leden inom en uttryckstyp vid den första uppkomsten av begrepps-enhet?

II. Betoningen på förra leden.

Också betoningen med starkaste trycket på förra leden anta Noreen och Kock delvis bero på logisk och analogisk betoning.

Om emellertid betoningen en gång genomgående vilat på senare leden, lyder frågan aldrig: varför vilar och har betoningen inom en uttryckstyp vilat på förra leden, utan varför har betoningen från senare leden flyttats till förra leden.

Jag skall också här lämna besvarandet tills vidare och endast framställa ett förhållande som visar sig hos uttryck med efterleden *maþer* och förled av obestämd genitiv på -s.

Alldeles som inom hela uttryckstypen obestämd genitiv på -s + substantiv visar sig hos gruppen med efterleden *maþer*, att uttrycken med längre förled i större utsträckning än de med kortare äro särskrivna och sålunda i högre grad representera den äldre betoningen med starkaste trycket på senare leden. I U och Sml, som en- Tabell XIII. samma uppvisa ett större antal belägg på *maþer* med tvåstavig förled, förekommer särskrivningen vid enstavig förled i resp. 13 och intet, 0 % belägg, men vid två- och flerstavig i resp. 67 och 87,5 %.

nomen actionis, men ej ett substantiv utan varje verbalbetydelse, och där förleden är ett substantiv, är det huvudsakligen endast de med suffixet -*ti* i efterleden som utgöra undantag, Reuter a. a. s. 191 f. T. o. m. hos dem finna vi huvudaccenten på sista stavelsen i sammanhang med att efterleden närmar sig till ett verkligt substantiv, utan verbal betydelse. Exempel; *ghrtāhutí* 'ghrta-spende', där efterleden *āhutí* „ist die dar-gebrachte spende, nicht die handlung des spendens“, Reuter a. a. s. 196 f., *devahetí* 'Götterwaffe', Whitney a. a. § 1274.

Lederna äro emellertid sammanskrivna i större utsträckning än inom övriga uttryck av obestämd genitiv på -s och substantiv, såväl om man tar hänsyn till hela materialet som om man endast jämför inbördes uttrycken med förled av liknande längd. Inom hela materialet äro i de tre texterna belägg på *maþer* sammanskrivna i resp. 73, 64 och 79 % fall och belägg med annan efterled i resp. 43, 40 och 56 %. Vid enstavig förled är efterleden *maþer* sammanskriven i resp. 67, 87 och alla, 100 % belägg och annan efterled i resp. 45, 75 och 86 % belägg. Mer än enstavig förled är i U och Sml sammanskriven med efterleden *maþer* i resp. 33 och 12,5 % fall men med annan efterled blott i resp. 3 och 2 %.

Detta material pekar alltså i samma riktning som materialet för hela uttryckstypen obestämd genitiv på -s + substantiv och visar, att i den äldsta enhetsbetoningen endast senare leden haft fortis. Men detta stadium har inom uttrycken med efterleden *maþer* övergivits i större utsträckning än (i stort sett) hos uttryck med annan efterled.

Vi kunna emellertid vid sammanskrivna uttryck icke veta, i vilka fall betoningen har vilat på första leden och i vilka fall den varit ungefär lika starkt fördelad på båda lederna.

III. Betoningen med lika tryck på båda lederna.

I vissa nutida svenska dialekter (Lau-målet på Gottland och flere uppländska mål, Noreen V. Spr. II s. 421 ff.) förekommer i synnerligen stor utsträckning betoning med lika tryck på båda lederna, och såväl Noreen (Altschw. Gr. § 321 anm. 1 och 3) som Kock (Acc. s. 175) anta, att en sådan betoning har förekommit redan i den äldsta fsv.

Jag tror mig i mitt arbete 'Om sammanskrivning och särskrivning av sammansättning' ha visat, att denna betoning i den äldsta fsv. använts i synnerligen stor utsträckning i sammansatta uttryck av genitiv på -a, -ar och substantiv och att lederna därvid äro sammanskrivna i texterna. Naturligtvis få vi då också anta, att denna betoning förekommit åtminstone även i sammansättningar av genitiv på -s och substantiv, och överhuvudtaget att inom sammansättnings typer, där i de äldsta fsv. texterna sammanskrivna uttryck

i lika stor eller större utsträckning vid sin sida ha särskrivna uttryck, de sammanskrivna uttrycken till väsentlig del återge en betoning med lika starkt tryck på båda lederna.

Denna betoning kan icke utgöra en fortsättning på ett uttal som skilda ord med var sin accent, såsom Kock och Noreen (anf. st.) anta i fråga om juxtapositioner. Ty den förekommer i anförda nusv. dialekter i lika stor utsträckning hos äkta sammansättningar. Här kan man dock ej anta, att den utgjorde ett minne från ett stadium, då lederna voro skilda ord — ett stadium, som man säkerligen med skäl antagit för denna bildningstyp, men som ej ens den jämförande ieur. forskningen kan skönja. Då förklaringen ej duger för dessa fall, är den därmed misskrediterad även för andra.

Men denna betoning får osökt sin naturliga plats i utvecklingen, om det här framställda förhållandet är det riktiga, att sannolikt varje sammansättningstyp en gång genomgående haft starkaste trycket på senare leden. Den inställer sig då som ett genomgångsled i utvecklingen från betoning på senare leden till betoning på förra leden, eftersom här behandlade uttryckstyper i nutida språk i regeln ha betoningen på första leden.

Övergången från betoning med starkaste trycket på senare leden till betoning med starkaste tryck på förra leden har sannolikt icke skett som ett skarpt utbyte av accent. Då betoningen vilar på senare leden i nsv. mål, som i stor utsträckning ha betoning med lika tryck på båda lederna (flere uppländska mål, t. ex. Fasterna-målet; Lau-målet på Gottland), har förra leden bitryck, och ofta är det omöjligt att avgöra, om båda lederna ha lika tryck eller senare leden den starkaste betoningen. Lika omärkliga övergångar finnas i uppländska mål, t. ex. i Fasterna-målet, och ofta i samma ord som det tidigare nämnda slaget av vacklan, mellan betoningen med starkaste trycket på första leden och lika tryck på båda lederna. (Se t. ex. Noreen V. Spr. II s. 421 ff.) Detta synes tyda på att den ursprungligen svagare betoningen på första leden vid efterledsbetoning småningom tillväxer i styrka. På ett stadium i utvecklingen ha lederna ungefär lika tryck, en balanserade betoning.

För riktigheten av min uppfattning om betoningens utveckling talar dess enkelhet. Jag opererar ej med olika ursprunglig betoning och med utveckling i olika riktningar

och med analogisk påverkan. Utan betoningens utveckling inom en uttryckstyp har i stort sett alltid gått i samma riktning: från betoning på sista leden över betoning med lika tryck på båda lederna till betoning på första leden.¹

Alla sammansättningar, som erhållit lika tryck på båda lederna eller starkaste trycket på första leden, ha dock naturligtvis ej genomgått denna utveckling, utan endast de äldsta uttrycken av varje slag, sammansättningstyperna. Sammansättningar, som bildas efter mönster av andra, ansluta sig till den betoning eller den ena av de betoningar, som för närvarande utmärka typen, såsom vi omedelbart kunna iakttaga i dag som dag är.

IV. Orsakerna till lägeförändringarna hos fortis.

Jag kan nu gå att besvara den uppställda frågan: Varför förlägges i nordiska (och jag vågar säga: germanska) språk starkaste trycket till den senare leden inom en uttryckstyp vid den första uppkomsten av begreppsenshet? Och varför flyttas betoningen från efterleden senare över mot första leden?

Vi kunna först fastslå, att vid övergången från skilda ord till ett enhetligt begrepp, betoningen icke kan ha förblivit oförändrad, ett antagande som bl. a. Kock (Acc. s. 245 och 232 f.) har gjort i fråga om juxtapositioner, bl. a. dem av partikel och verb och genitiv på -s och substantiv, men som jag härmed tror mig ha vederlagt. Om så varit, hade för åhöraren ingenting funnits, som utmärkte skillnaden. Det är ej nog med att innebörden är tydlig för den talande. Den måste också kunna uppfattas av den mottagande. Och för honom finnes intet som kan ange skillnaden annat än betoningen.

¹ Detta resultat, att betoningen med lika tryck på båda lederna är yngre än betoningen med starkaste trycket på senare leden, sammanställt med mitt resultat i avhandlingen 'Om sammanskrivning och särskrivning', att i de äldsta fsv. texterna av *a* uppkommet *æ* i förledens ändelse är mindre vanligt vid betoning med lika tryck på båda lederna än vid starkaste tryck på senare leden, innebär, att av *a* uppkommet *æ* i ändelsen oberoende av dialektblandning kunnat återgå till *a* (jfr även nedan s. 53).

Svaret på en möjlig fråga, varför betoningen icke faller lika stark på båda lederna, då inom en uttryckstyp ett enhetsbegrepp börjat uppkomma, är därmed avgivet. Också finner t. ex. Noreen (trots uttalandet i Aschw. Gr., se ovan s. 11), att betoningen med endast en fortis är ett naturligt uttryck för denna enhetsbetydelse, t. ex. *kniv och gaffel* (anfört ovan s. 1).

Frågan gäller, varför denna enda betoning faller på senare leden och icke på första leden.

Vi torde böra medge, att detta i intet fall kan bero på motsatsbetoning, såsom man velat tro. Enhetsbetoningen är till sitt väsen alldeles olik motsatsbetoningen av en enskild led. Avsikten är att framhäva enhetligheten hos begreppet, men genom motsatsbetoningen av en enskild led uppdelas ju uttrycket¹.

Däremot föreligger motsats till samma uttryck uppfattat som en förbindelse av skilda ord. Jag finner därför förklaringen vara denna.

Då hos en förbindelse av skilda ord som *bruna bönor* (jämf. *glada gossar*), *kniv och gaffel* enhetsbetydelse uppkommer, föreligger möjligheten till uppfattning som skilda ord present och enhetsbetydelsen anges som en motsats därtill genom betoning med endast en fortis. Men detta enhetsstryck hinner icke falla på första leden, ty de skilda orden, gentemot vilka motsatsen av enhetsbetydelse uttryckes, föreligga först i och med uttalandet av andra leden, och då har första leden redan uttalats. Om nu första leden uttalas med starkare betoning än den andra, är det detsamma som att senare leden uttalas med svagare betoning än den första, och faktiskt blir det genom denna betoning som enhetsbetydelsen uttryckes, eftersom båda de enkla orden föreligga och enhetsbetoningen alltså hinner falla först vid uttalandet av senare leden. Men det är otänkbart att enhetsbetoningen uttrycktes genom att icke betona. Den talande, som är angelägen om att enhetsbetydelsen skall framträda, uttrycker den naturligtvis genom att låta betoning, icke obetoning, falla på senare leden. Först då båda de skilda orden kunna överblickas, kan den semafor visas, som varnar för uppfattningen som skilda ord.

¹ Visst är det också i undantagsfall, då man t. ex. talar om *bruna bönor*, som man tillika kommer att tänka på *bruna pojkar*, eller då man talar om *kniv och gaffel* som man avser åtskillnad från *kniv och sked*.

För den analytiska betydelsen, uppfattningen som skilda ord, uppkomma småningom nya uttryckssätt. Lederna i sammansättningar som *gårdstomt* kunna ej längre förenas som skilda ord annat än i förbindelser som *en gårds tomt*, där ena leden ej är *gårds* utan *en gårds*. Ordföljden i *upp komma många* är ej längre normalprosa. Sedan denna utveckling försiggått, föreligger sammansättningsbetydelsen hos det gamla uttrycket present strax vid uttalandet. Men enhetsuppfattningen störes av uppdelningen vid den skarpa betoningsgränsen. Det första steget är då att man utjämnar olikheten i ledernas betoning, och det följande att man flyttar betoningen över på första leden. I och med att uttrycket allt mer antar en betydelse av ett enkelt ord, antar det gradvis en betoning som språkets flesta mer än enstaviga enkla ord¹.

Att accenten flyttas över mot första leden vid det ytterligare förenhetligandet av betydelsen, förklarar att uttryck med efterleden *maþer* äro sammanskrivna oftare än övriga fall av obestämd genitiv på -s och substantiv. Uttryck med efterleden *maþer* beteckna något för uppfattningen så enhetligt som en människa, och de ha därför haft bättre förutsättningar än de flesta övriga inom gruppen att tidigt anta en högre grad av enhetsbetydelse².

Att sammansättningarna med enstavig förled i nutida uppländska dialekter och tidigare även på andra håll hunnit allra längst i utvecklingen mot betoning med starkaste trycket på första leden, förklaras med att de äro kortare än sammansättningarna med två- och flerstavig förled och därigenom ha större yttre förutsättningar att uppfattas som enkla ord. I de dialekter i sydligaste Sverge, där slutresultatet är ett

¹ Utvecklingen mot betoning på första leden har varit nödvändig endast för att isolera sammansättningen från de enkla orden. Där association icke inträder, t.ex. på grund av att endera leden icke förekommer som enkelt ord, såsom i ordet *ransaka*, har den äldre betoningen längre kunnat bevaras.

² En eventuell invändning, att den vanligare sammanskrivningen i uttrycken med efterleden *maþer* endast utgör ett direkt uttryck för denna högre grad av enhetsbetydelse men ingenting har att göra med betoningen, har ej fog för sig, ty sammanskrivningen visade sig ju också här vanligare vid enstavig än vid mer än enstavig förled och visar sig därmed ha ett direkt sammanhang med betoningen (se ovan s. 9).

annat, måste det ha funnits egenskaper, som korsat denna utveckling, hos den betoning med fortis 2 på första leden, som avlöst efterledsbetoningen ¹.

Den i fsv. och alltjämt förekommande särskrivningen vid betoning endast på senare leden, den fsv. sammanskrivningen vid betoning med lika tryck på båda lederna och den fsv. och fortfarande vanliga sammanskrivningen vid betoning med starkaste trycket på första leden går utmärkt ihop med den här skildrade utvecklingen av betoningen och den gradvis skeende sammanväxningen av betydelsen. Lederna ha särskrivits, medan de ännu voro skilda ord. De ha fortfarande särskrivits, sedan uttrycket erhållit en viss enhetsbetydelse och som beteckning därför ett starkaste tryck på senare leden. De ha börjat sammanskrivas vid ytterligare sammanväxning av betydelsen, varvid olikheten i ledernas betoning har utjämnats, och de sammanskrivas alltjämt vid betoning med starkaste trycket på första leden. ²

¹ I sydligaste Sverge — så i Skåne — är fortis 2 enspetsig jämn, icke tvåspetsig, och sålunda mindre olik fortis 1, som är enspetsig avtagande, än inom flere andra trakter av Sverge (se Kock Acc. s. 13). Den första accentformen, efter den betoningen börjat falla på första leden, accent 2, förefanns ej mer utpräglad vid enstavig förled, och accentflyttningen uteblev därför. Vid två- och flerstavig förled, varvid fortisstavelsen genom minst en stavelse är skild från följande starkt betonade stavelse, är fortis 2 överallt enspetsig (se Kock Acc. s. 11, 13, Noreen V. Spr. II s. 198) och olikheten med accent 1 sålunda alltjämt lika tydlig även i dialekter med endast enspetsig fortis. Utvecklingen kunde här gå vidare från efterledsbetoning till förledsbetoning. Endast enspetsig fortis 2 användes visserligen också i flere uppländska dialekter, men enspetsigheten kan här ha uppkommit senare än i skånskan, i förhållande till accentflyttningen över mot första leden vid enstavig förled.

För den större ålderdomligheten i den uppländska betoningen på senare leden framför allt vid mer än enstavig förled talar, utom att vi funnit denna betoning redan i några av de äldsta fsv. texterna, att en dylik kan spåras i de ålderdomligaste bland de norska dialekterna (Storm i Norvegia I s. 38), däremot för det sena stadiet i den sydsvenska efterledsbetoningen huvudsakligen blott vid enstavig förled, att en sådan betoning i någon mån även visar sig i några nutida danska dialekter, i största utsträckning i fynskan (Dyrlund i Arkiv 13 s. 79 f., att döma av exemplen framför allt vid enstavig förled).

² I den nutida svenskan särskriver man gärna vid betoning med lika starkt tryck på båda lederna, så t. ex. enligt SAOrdlista⁷ alternativt *pin kär, propp full, ram svart, smäll kall, sten rik, stock döv*. Denna motsättning till bruket i den äldsta fsv. skriften kan sammanställas med den alltjämt vanliga

TABELLER.

Tabell I. Äkta adverb och verb i kontaktställning.Ex.: *inbundit, hema giort.*

	Sammanskrivna belägg.	Särskrivna belägg.
Ä. Vgl.	7	56
	11 0/0	89 0/0
U.	48	170
	22 0/0	78 0/0
Sml.	43	144
	23 0/0	77 0/0

Tabell II. Substantiv i genitiv på -s + substantiv.Ex.: *daxwærke, hemulz man.*

	Sammanskrivna belägg.	Särskrivna belägg.
Ä. Vgl.	57	67
	46 0/0	54 0/0
U.	259	328
	44 0/0	56 0/0
Sml.	262	178
	60 0/0	40 0/0

sammanskrivningen vid betoning med starkaste trycket på första leden (se t. ex. SNF XI: 2 s. 26 ff.) och dess motpol särskrivningen vid betoning med starkaste trycket på senare leden (t. ex. enligt SAOrdlista⁷ *i jons*) och att betoningen hos enstaviga och den vanligaste betoningen i mer än enstaviga enkla och avledda ord är att starkaste trycket faller på första stavelsen. I den äldsta fsv. synes det likaledes till sammanskrivningen vid betoning med lika tryck på båda lederna ha funnits en yttre anledning i en sådan betoning hos ord som ej gärna kunde uppdelas genom ord mellanrum. Men i det nutida riksspråket förekomma ej sådana ord med denna betoning, och därför särskriver man här sammansatta uttryck ännu då betoningen börjat falla lika starkt på båda lederna.

Tabell III. Äkta sammansatta substantiv med oböjd substantivförled.

Ex.: *bolby, howtdukar.*

	Sammanskrivna belägg.	Särskrivna belägg.
Ä. Vgl	255	22
	92 %	8 %
U	571	77
	88 %	12 %
Sml	342	90
	79 %	21 %

Tabell IV. Äkta adverb och verb i kontaktställning.

Enstavig förled.
Ex.: *inbundit.*

Tvåstavig förled.
Ex.: *hema giort.*

	Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.
Ä. Vgl	6	30	1	26
	17 %	83 %	4 %	96 %
U	37	96	11	74
	28 %	72 %	13 %	87 %
Sml	35	88	8	56
	28 %	72 %	12.5 %	87.5 %

Tabell V. Äkta adverb och verb i kontaktställning.

	Enstavig förled. Ex.: <i>inbundit.</i>		Tvåstavig förled med svarabhaktivokal. Ex.: <i>ater brytæ.</i>		Gammal tvåstavig förled. Ex.: <i>hema giort.</i>	
	Samman- skrivna belägg.	Sär- skrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Sär- skrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Sär- skrivna belägg.
U	37	96	11	45	—	29
	28 %	72 %	20 %	80 %	0 %	100 %
Sml	35	88	8	32	—	24
	28 %	72 %	20 %	80 %	0 %	100 %

Tabell VI. Substantiv i genitiv på -s + substantiv.

Enstavig förled.
Ex.: *banzmal.*

Två- och flerstavig förled.
Ex.: *attunx bro, aftøkis fæ.*

	Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.
U	237	71	22	257
	77 %	23 %	8 %	92 %
Sml	257	33	5	145
	89 %	11 %	3 %	97 %

Tabell VII.

Substantiv i genitiv på -s + substantiv.

Enstavig förled.		Kortstavig enkel tvåstavig förled.		Långstavig enkel och sammansatt tvåstavig förled ¹ .		Tre- och fyrstavig förled.	
Ex.: <i>banzmal.</i>		Ex.: <i>kunnun balker.</i>		Ex.: <i>hemuls man, laghmanz dome.</i>		Ex.: <i>fæpernes garð, halfhundaris bro.</i>	
Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.
U 237	71	14	53	8	132	—	72
77 0/0	23 0/0	21 0/0	79 0/0	6 0/0	94 0/0	0 0/0	100 0/0
Sml 257		Saml 257		Saml 257		Saml 257	
89 0/0		89 0/0		89 0/0		89 0/0	
33		33		33		33	
11 0/0		11 0/0		11 0/0		11 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/0		100 0/0		100 0/0	
—		—		—		—	
0 0/0		0 0/0		0 0/0		0 0/0	
53		53		53		53	
100 0/0		100 0/					

Tabell VIII. Ä. Vgl. Två- och flerstavigt substantiv i genitiv på -s + substantiv.

	Enkel tvåstavig förled. ¹		Sammansatt tvåstavig förled. ¹		Trestavig förled. ¹	
	Ex.: <i>nīpingsværk</i> .		Ex.: <i>mungæts tīpir</i> .		Ex.: <i>vkucēpins orp</i> .	
	Samman- skrivna belägg.	Sär- skrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Sär- skrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Sär- skrivna belägg.
Ä. Vgl	22	13	6	8	3	19
	63 %	37 %	43 %	57 %	14 %	86 %

Tabell IX. Ä. Vgl.

Jfr:

Enstavigt substantiv i
gen. på -s + substan-
tiv.Enkelt tvåstavigt lång-
stavigt substantiv i gen.
på -s + substantiv.

(Enstavig förled.)

(Enkel tvåstavig
långstavig förled.)Ex.: *bosran, halss bani*.Ex.: *konongsgarz*.

	Samman- skrivna belägg.	Sär- skrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Sär- skrivna belägg.
Hela texten.	26	27	20	11
	49 %	51 %	65 %	35 %
Ss. 1—39.	21	14	16	9
(Collin-Schlyter)	60 %	40 %	64 %	36 %
Ss. 40—70.	5	13	4	2
(Collin-Schlyter)	28 %	72 %		

1

Enkel tvåstavig
långstavig förled.
(*konongs, fapurs*
frånräknade)Sammansatt två-
stavig långstavig
förled.
(*hærcæz* frånräknat)Trestavig enkel förled
l. med tvåstavig senare
underled.
(*hindrædax* frånräknat)

	Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.
Ä. Vgl	20	11	—	4	—	14
	65 %	35 %	0 %			100 %

Tabell XI. Äkta sammansatta substantiv med oböjd substantivförled.

Enstavig förled. Ex.: <i>fripbrut.</i>		Enkel tvåstavig kortstavig förled. Ex.: <i>howtdukar.</i>		Enkel tvåstavig långstavig förled. Ex.: <i>fiskewatn,</i> <i>axul æmni.</i>		Sammansatt förled 2. Bel.: <i>ørtugh land,</i> <i>wipærbo balkær.</i>	
Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.
U 546	47	9	3	16	22	—	5
92 0/0	8 0/0	75 0/0	25 0/0	42 0/0	58 0/0	(0 0/0)	100 0/0)
Sml 312	63	9	—	21	22	—	5
83 0/0	17 0/0	(100 0/0)	0 0/0)	49 0/0	51 0/0	(0 0/0)	100 0/0)

Förled på vokal.		Förled på konsonant 1 2.	
Ex.: <i>fiskewatn</i> .		Ex.: <i>axul æmni</i> .	
Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.
U 12	9	4	13
57 0/0	43 0/0	24 0/0	76 0/0
Sml 16	7	5	15
70 0/0	30 0/0	25 0/0	75 0/0

1 Enkel tvåstavig långstavig förled på konsonant.
Förled med svarabhaktivokal. Gammal tvåstavig förled.
Ex.: *aker delð*.
Ex.: *axul æmni*.

Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.
U 1	5	3	8
Sml 2	10	3	5

2 Tvåstavig långstavig förled på konsonant, enkel eller sammansatt.
Ex.: *axul æmni*, *ørtugh land*.

Samman- skrivna belägg.	Särskrivna belägg.
U 4	14
22 0/0	78 0/0
Sml 5	20
20 0/0	80 0/0

Tabell X. Äkta sammansatta substantiv med oböjd substantivförled.

Enstavig förled. Ex.: <i>friþbrut.</i>		Två- och flerstavig förled. Ex.: <i>axul æmni, ørtugh land.</i>	
	Samman- skrivna belägg.		Sär- skrivna belägg.
U	546		47
	92 %		8 %
Sml	312		63
	83 %		17 %

Tabell XII. Äkta sammansatta substantiv med oböjd substantivförled.

Enstavig förled.		Enkel tvåstavig kortstavig förled.		Enkel tvåstavig långstavig förled.	
Ex.: <i>hemfylgð</i> .		Ex.: <i>þumul-fingær</i> .		Ex.: <i>fiskigarpi, akærlass, aldinuid</i> .	
Samman-skrivna belägg.	Sär-skrivna belägg.	Samman-skrivna belägg.	Sär-skrivna belägg.	Samman-skrivna belägg.	Sär-skrivna belägg.
Ä. Vgl	233	13	5	17	9
	95 %	5 %	(100 % 0 %)	65 %	35 %

Tabell XIII. Genitivförled på -s + efterleden *maþer*.

Enstavig förled.			Två- och flerstavig förled..		
Ex.: <i>lanzmaen</i> .			Ex.: <i>witnis maen,</i> <i>hundaris mannum.</i>		
	Samman- skrivna belägg.	Sär- skrivna belägg.		Samman- skrivna belägg.	Sär- skrivna belägg.
U	52	8		15	30
	87 %	13 %		33 %	67 %
Sml	51	—		2	14
	100 %	0 %		12.5 %	87.5 %

MATERIAL.

(Förf. svarar ej för att materialet är absolut komplett och likformigt för alla texter men anser sig kunna påstå, att det i allt väsentligt ger en riktig bild av förhållandena.)

I. Uttryck bestående av äkta adverb och verb i kontaktställning.

Förleden är ett lokaladverb, efterleden ett huvudverb. *Hær* och *þær* frånräknas, vidare sammansatta adverbialuttryck som *U þær.j., aff staþ, handæ mœllum, ater .j.gen, inrikis, utlændis, utrikis*. Alla dessa äro särskrivna från ett följande verb. Likaså bortlämnas 1) t. ex. *U 243: 4 a garþ ut liggia*, där *ut a* 'utmed' hör ihop, *275: 5 sum leþungær ær utt gangin aff*, 2) fall som *U 169: 6 atær ællr fram lepæ*, *258: 14 fram faræ. ok æi atær* med samordnade adverb (så i ex.) eller verb.

De beläggställen, där förleden och efterleden stå på skilda rader, kunna varken tagas för sammanskrivna eller särskrivna. De borde alla bortlämnas i denna undersökning. Men den förteckning, som jag (SNF XII: 4 s. 21 ff.) meddelat för Sml, är icke fullständig. Jag upprepar den här, utan att avskilja dess belägg från materialet. Lederna äro i Sml uppdelade på skilda rader med bindestreck i 1) *vp-|skera* 174: 11, *vp-|taka* 151: 19, 2) *ater-|lösæ* 73: 15, och stå på skilda rader utan bindestreck i 1) *bort|føre* 120: 10, *in|took* 92: 6, *vp|brinnæ* 105: 15, *vt|gangin* 130: 11, *vt|cræwer* 81: 18, 2) *ater|giællæs* 129: 13, *ater|coma* 133: 6, 3) *inni|takin* 37: 6, *nipri|liggia* 94: 4.

Upplandslagen.**Enstavig förled.**

inbindæs 169:14. inbundit 195:19. inborit 251:8. inført 231:11. ingangæ 172:5. 172:6. 172:9. inriþæ 224:5. intakæ 218:5. 224:5 not 92. intakæs 224:4. intakit 225:4. 225:5. 225:12. 225:13. inwrækæ 224:6. 224:9. inwrækit 224:12. upkliwin 135:3. upsaghþir 100:15. uppsaghþir 252:14. uptald 86:4. utförþin 98:8. utgangæ 96:4. utgangin 157:14. utgiwæ 196:10. 218:6. 224:13. 224:17. utgaff 206:12. utgiwit 189:13. utgiøræs 95:10. 96:8. 191:14. uttgior 97:13. utsættiæs 189:6. utsættis 189:7.

bort faræ 97:12. bort farr 245:16. bort gangæ 249:9. bort løpæ 220:7. 226:19. 266:6. bort løpær 266:13. bort sighlæ 144:15. bort takis 265:19. fram giørs 134:2. fram haldæ 280:8. fram höræ 56:1. fram komæ 170:12. 183:15. 195:8. 279:4. fram kømæ 170:14. fram laght 209:14. fram witæ 258:21. hem bæræs 208:11. hem faræ 12:8. hem komæ 99:9. 99:11. hem komber 51:3. hitt komæ 275:10. in akæ 227:1. in bindæ 169:12. in bar 23:1. in leþæ 39:5. in takæ 242:15. in tok 225:9. upp buþin 182:5. up brinnæ 22:10. up gangin 101:7. upp giøræ 249:17. up haldæs 27:7. up hiøgg 223:8. upp hængiæ 164:20. 244:2. upp kastæ 248:3. upp kastæþi 241:15. vpp kombær 246:1. upp latæ 227:20. upp læsæ 172:4. 172:15. upp mælt 205:7. up nõt 200:14. upp nõt 201:9. up saghþær 25:6. upp saghþ 251:5. upp skiæræ 258:11. upp standæ 258:6. up takæ 46:7. 57:3. vp takæ 117:12. upp takæ 216:12. 244:8. up tæliæs 83:4. up taldær 84:3. upp taldær 147:13. 147:15. upp tald 116:11. 141:11. upp talt 92:18. upp wæxæ 42:4. ut biuþæ 94:12. ut bæris 221:2. ut bøtes 139:1. ut dræghæ 56:5. utt fa 204:11. utt fik 168:12. ut fangit 168:11. ut faræ 94:14. ut föræ 45:6. utt gangæ 162:9. ut giwæ 51:6. 70:4. 195:7. utt giwæ 127:14. utt giwin 127:15. ut giwit 96:14. ut giøræ 97:3. ut giørs 94:9. ut giøræs 95:4. ut komin 116:9. utt kræffwær 224:14. utt letæ 121:10. utt mætæ 265:3. ut rønt 61:7. utt rønt 264:3. ut sendæ 94:11. utt sættiæ 100:7. ut sættiæs 189:7. ut søkiæs 98:2. utt tax 174:6. þit komæ 106:10.

Tvåstavig förled med svarabhaktivokal.

atærgangæ 188: 8. atærgiældæ 22: 9. 24: 3. atærkiøpti 187: 5. atærløsæs 189: 7. atærløsir 189: 4. atærløst 189: 3. 189: 8. 189: 9. 189: 10. 189: 11.

atær biupæ 209: 3. atær biupæs 182: 12. atær brytæ 52: 3. atærbrytæs 260: 9. atær fa 80: 1. 208: 7. atær gangæ 257: 16. 264: 11. atærgiwæ 107: 17. atær gifwit 193: 4. atærgiwit 277: 12. atærgiældæ 22: 6. 24: 2. 30: 10. atær giørs 134: 2. atær kallæ 206: 14. atær komæ 121: 9. 148: 4. atær kombær 199: 6. atær komin 199: 6. atær la 220: 4. atær løsæ 209: 3. atær løsir 128: 11. atær løst 54: 1. 54: 2. 226: 8. atær sighiæ 191: 9. atær standær 80: 2. atær takæ 204: 11. 266: 9. atær takær 268: 16. atær tæppir 216: 6. atær wændæ 56: 1. 144: 1. niþær fallin 75: 7. niþær fællæ 229: 4. 247: 14. niþær fællir 216: 7. 248: 18. niþær fæld 249: 3. niþær kombær 134: 7. niþær leggiæ 57: 3. niþær læggær 244: 10. niþær sættiæ 219: 3. 244: 8.

Gammal tvåstavig förled.

frammi liggiæ 164: 17. hemæ giørs 99: 4. hemæ sitiæ 98: 16. hemæ sitær 185: 1. hæþæn faræ 275: 10. inni standit 45: 2. 45: 5. inni takin 64: 8. niþri liggiæ 75: 2. 221: 6. niþri standær 135: 5. offwæn byggir 247: 17. uppi haldæ 20: 9. 40: 2. 43: 8. 137: 8. 137: 11. 137: 13. 138: 11. 149: 11. 200: 5. 200: 12. 200: 13. 210: 8. 213: 13. uti lyctær 201: 16. uti standæ 228: 8. þæþæn faræ 106: 11. þæþæn farændi 83: 8.

Södermannalagen.

Enstavig förled.

framcoma 165: 18. inbundit 38: 9. inføder 160: 19. infødde 61: 5. 67: 6. inganga 169: 11. vpbøz 75: 10. vpbuþin 72: 4. 75: 7. vpbuþit

bort bær 104: 6. bort far 77: 6. bort føre 113: 7. 120: 10. burt gangin 75: 15. bort wræker 96: 2. fram ganga 173: 18. fram coma 80: 12. fram leþæ 166: 15. in bær 16: 9. in føris 169: 14.

75: 10. vpbuþna 75: 8. ater
vpbyggja 12: 5. vpbyghð
11: 8. vpburg)h(it 92: 16. vp-
bæræ 12: 4. 62: 7. vphænggiæ
163: 7. vpcasta 111: 18. 112: 17.
vpcastær 92: 21. vpcastaþe
114: 10. vplæsæ 169: 3. 169: 8.
169: 10. 169: 20. vpskera
173: 11. 174: 11. vpskeras
173: 16. vpstanda 173: 4. vp-
støtæ 170: 1. vptaka 117: 8.
151: 19. 153: 20. vtgangin
155: 12 not 62. vtskiuter
150: 1.

in fœrþis 60: 5. in comin 60: 2. in
laþas 91: 3. in sæter 81: 15. in satti
81: 16. in sat 81: 18. in taka 100: 7.
102: 2. 115: 7. in takas 52: 16. 91: 15.
in taker 122: 1. in tok 91: 19. in took
92: 6. in takin 95: 11. 95: 13. 95: 14.
101: 17. in takit 91: 5. in warþa 126: 5.
in witnat 81: 19. vp biuþa 75: 4. vp
biuþer 83: 15. vp brinnæ 105: 15 vp
giærþir 87: 10. vp halda 24: 9. vp
hoggin 95: 21. vp læsæ 90: 4. vp mælt
126: 19 not 48. vp sighiæ 77: 15. vp
sagþan 100: 14. vp sagt 128: 15. vp
skera 151: 9. vp skars 21: 6. vp taka
63: 7. vp takit 63: 9. vp talt 51: 2. vt
biuþæ 48: 7. vt biuþa 147: 2. vt biuþer
147: 4. vt bœþ 147: 12. vt fik 126: 8. vt
fæstus 178: 9. vt gangin 130: 11. 183: 3.
vt giwa 59: 13. 63: 10. 80: 11. 81: 8.
86: 13. 91: 19. 92: 1. 155: 11. vt giwi
104: 9. vt gaf 127: 1. vt gafs 60: 4. vt
giwit 60: 6. 77: 1. vt cræwiæ 86: 12.
86: 15. 139: 1. vt cræver 81: 18. vt
cræwer 81: 17. vt læntis 129: 14. vt
merct 6: 3. vt sætiæ 54: 11. 75: 1. vt
sæter 75: 2. vt satti 73: 9. 73: 11. vt
satte 75: 11. vt sat 65: 18. 75: 9. vt
takit 175: 2. vt warþa 81: 15. vt
wælliæ 5: 9. þijt coma 57: 6.

Tvåstavig förled
aterganga 8: 1. 79: 9. ater-
lösæ 75: 2. aterlösæ 73: 8.
73: 15. atersighiæ 68: 8. 77: 13.
niþersænkir 123: 19.

med svarabhaktivokal.

ater brytæ 56: 6. ater brytæ 180: 12.
ater bæres 129: 12. ater fangit 126: 7.
ater giældæ 90: 16. ater giællæs 129: 13.
ater gullit 91: 4. ater giorþis 140: 19.
ater kalla 39: 5. ater kalla 33: 6. 128: 1.
ater calla 39: 7. ater coma 133: 6.
ater kræwiæ 81: 16. ater lösæ 33: 1.
122: 7. ater løses 101: 15. ater star
139: 1. ater taka 118: 10. ater taka 126: 1.
127: 14. ater tæppæ 94: 20. ater warþa
130: 1. ater wnna 34: 2. niþer falla 17: 9.
18: 5. niþer fællæ 117: 8. 118: 12.
niþer fellæ 99: 21. niþer sætiæ
87: 18. 99: 11. niþer satte 100: 11.

Gammal tvåstavig förled.

hema dræpin 155:8. hema giort 165:10. hæþan fara 183:11. inni takin 37:6. niþan bygger 112:11. niþri liggia 86:6. 93:18. 94:4. owan byggir 112:10. owan byggia 112:12. vppe halda 10:10. 82:7. 82:10. 131:15. 151:2. 151:7. 151:12. 157:18. vppi halda 11:10. 83:3. 96:4. 100:19. vppi haldit 77:14. þeþan fara 57:6.

Äldre Västgöotalagen.

Enstavig förled.

bortfarin 7:16. ingangæ 54:18. 54:20. inlaght 30:16. intakæ 50:9. intakin 63:14.

bort.flytia 9:9. bort skiptæ 34:21. bort skutit 30:1. bort stolet 30:16. bort takæ 65:10. bort uitæ 50:16. fram bæræ 17:11. fram laght 30:1. fram laghat 41:19. fram lagþ 45:4. fram sækæ (= sælia) 31:10. hem dømæ 10:12. 47:15. 50:19. hem flyties 40:22. hem fylghia 31:4. hem giuit 31:5. in gangit 5:5. in haldæ 47:13. rum kallæ 54:13. vpp latæ 54:14. vpp lætæ 54:17. up resti 16:21. up runnum 64:2. up takæ 33:14. vp taka 50:6. vp yrkir 47:2. vt.dømæ 17:13. ok (=vt) tacæ 12:22. vt takæ 18:13.

Tvästavig förled.

hemæföt 57:8.

aptær bötæ 12:2. 12:3. 16:5. 16:6. 64:19. aptar bötæ 39:27. aptær fa 41:3. apter gialdæ 6:2. aptær gialdæ 39:18. atær gialdæ 39:22. aftær gialdæ 66:3. aftær standæ 9:8. aptar sælia 44:1. framnit (=frammi) havæ 56:21. hemæ föt 56:11. 57:18. 58:2. 60:2. hemæ føder 58:17. heman for 28:7. inni brænþær 35:25. inni liggia 8:5. niþær guggæ (=huggæ) 64:15. vppi hængia 53:8. þingat fylgia 36:18. þingat sökær 16:13.

II. Uttryck bestående av substantiv i genitiv på -s och substantiv.

Förleden utgår i stammen icke på -s eller -st och efterleden börjar icke med s-. Vidare bortlämnas 1) U 259: 9 *innæn hundæris mæn*, Ä. Vgl. 13: 5 *innan konongs-rikis.man*, 2) genom slutartikel bestämd genitiv, 3) fall av typerna U 117:10 *fæþærnis frændær ok mœþærnis*¹ och 259:13 *kununx breff. ællr buþ*, 4) nomina propria².

För Sml avdragas ytterligare enligt SNF XII: 4 s. 21 ff. (jämf. ovan s. 23): 1) *dax-|wærke* 10:1, *lanz-|laghum* 181:12, *læns-|maþer* 116:12, *læns-|man* 174:5, *mals-æghande* 116:13, 162:22, *mals-|eghande* 65:13, *mals-eghande* 65:13, *mals-|æghanda* 27:4, 128:9, *walz-gerning* 133:3, *pinx-|dagh* 163:18; *walz-|mæn* 133:9; *bols|mærke* 121:1, *harms|wilia* 123:12, *mals-æghande* 179:6³, *pinx|witnum* 75:14, *pinx|wæg* 50:11, *piufs|ræt* 170:14; 2) *afalz|drap* 149:5, *bolstaz|maþer* 175:2, *broþurs|barn* 61:12, *eriks|gatu* 47:9, *fapurs|faþer* 61:12, *hemuls|man* 72:14, 166:14, *inlax|fæ* 81:13, *kununx|buþscap* 176:7, *kununx|ezøre* 50:15, 51:2, *kununx|vt gierþir* 52:16, *kununx|vt gierpum* 86:9, *cœpstaz|mæn* 125:4, *lytis|bot* 139:21, 3) *bruðløpis|timum* 56:13, *frillu barns|arf* 63:3.

Upplandslagen.⁴

Enstavig förled.

banzmal 10. 66. bazfarm 233. bols-mærki 254. 255 (2). daxwærki 13. 226 (2). 229. dagxwærki 13. dax-wærkum 229. dözdrapinu 156. guz-likamæ 82. guþzlikæmæ 10. guz-likæmæ 33. lanzlagh 81 (2). 99. lanz-lagh 17. 34. 47. 61. 66 (2). 82. 99. 127. 151. 152. 156. 250. 274. 275.

banz malit 74. 85. 86. barns ærfwingi 141. duls eþen 184. duls eþinum 184. döz drap 133. 266. ganx eþer 76. ganx eþ 274. guz naþum 3. harms hændi 142. 256. yærls man 151. karls bo 109. 110. lanz lagh 258.

¹ U 130:3 *viliæ wærks drap ok giæsti* (= giæstæ). — ² Även U 4:15 *laghmansson*. — ³ Sml 100:10 *wiz|orþ*. — ⁴ Materialet i huvudsak efter Schagerström Upplandslagens ordsfatt. Förkortningarna (t. ex. i *daxwærki* 13) äro därför icke utmärkta och proveniensens angiven blott med sida och antal belägg på sidan. Beläggen från cod. B (Schlyter 13:5—17:4 o. s. v.) äro dock bortlämnade.

lanslaghum 148. lanzwist 93. lans-
 witnum 208. lænsmaþær 95. læns-
 man 86. 97. 98. 134. 149. 171. 212.
 213 (2). 221. 249. 258 (4). 259 (5).
 260. 261 (2). 265 (2). 266. 267. 268.
 lænsmanni 140. 221. 263 (2). 264. 265.
 lensmanni 96. biskups lænsman 70.
 71. 72. 75. 126. biscups lænsman 67.
 kununx lænsman 146. malseghandi
 62. 66. 69. 70. 164. 244. 250. 254.
 265. malseghande 66. 69. 70. 138. 139.
 141 (2). 147. 148. 150. 154. 164 (3).
 173. 201. 250¹. 260 (2). 261. 264.
 265 (4). 267. malseghandæ 72. 73.
 93. 157. 161. 170. 264 (2). 265 (2).
 274. malseghanda 134. malseghandær
 249. malseghændæ 74. malsegande
 140. 142. 146. 150. malsegandæ 153.
 malseghandin 99. 156. 159. 231. 233.
 malsegandin 68. malseganden 152.
 malseghandens 269. malseghandanum
 157. malseghandænum 73. mæzmæn
 268. mæzmannæ 133. 220. 222. 224.
 225. 256 (2). ransbot 238 (2). 267.
 277. ransbøtær 267. ransbotenæ 265.
 ransman 161. ranswærk 161. taxeþer
 76. walzgiærning 212. wizerþ 49. 100.
 117. 141. 154. 160. 162. 166. 167 (2).
 172 (4). 182. 185. 186 (2). 188 (2).
 193. 206. 208. 223. 234². 236. 237.
 238. 239 (3). 240 (2). 243 (2). 246.
 248. 253. 255. 258. 260. 266. 272.
 273. wizerþæ 165. 261 (2). 278.
 wizerþum 169. 210. 234. 260. 261.
 273. wizerþom 279. þinxdagh 258.
 262 (2). 263 (5). 263: 10 not 54.
 263: 10 not 56 (fel för þinxstaþ).
 269 (4). þinxdag 263. þinxdaghæ 180.
 þinxwæghær 250. hælghæ þorsdagh
 249. 275. hælghæ þorsdagh nat 57.

264. lanz laghum 76. 86. 145.
 lanz ræt 123 (2). lanz wit-
 num 196. liffs giæld 131.
 liks ut færþ 35. loffs witni
 217³. 234. loffs witnum 196.
 læns hærræ 258. 259. læns
 man 56. manz bani 144. manz
 banæ 144 (3). manz byrþi 232.
 233. manz fæ 256. manz lotær
 249. 250. mæz mæn 177. 268.
 269 (2). mæz mannæ 231.
 spiuz fali 144. tax eþ 264.
 274. walz giærning 91. walz
 wærkum 215. witz orþ 110.
 þinx dagh 165. 262. þinx
 fall 261. þinghs falld 257.
 þinx friþær 92. þinx friþ
 131. þinx mæn 165. þinx
 witni 192. 200. 241. þinx
 wægh 92. þiuffs rætt 167.
 173. 257. þiuffs ræt 172. 175.
 176. 213. skiærþors dagh 83.

¹ s står över raden, Schl. not 67.

² Står: wipzorþ, Schl. not 9.

³ Står: loff witni, Schl. not 77.

Enkel tvåstavig kortstavig förled.

huwzmandær 267.	faþurs broþir 120. faþurs daghum 118
huwzman 77 (2). 78.	(4). 261 (2). kununx balker 11. kununx
90. 159 (3). 160. huwz-	balkær 87. 101. kununx balkinum 276.
manz 77. huwzmanni	kununx borþ 97. 146. kununx breff 212
76. 77 (2). huwzman-	(2). kununx brefwi 258. kununx buþ 258.
ninum 77.	kununx buþi 259. kununx dom 81. kununx
	dømis 88. kununx ensak 100. kununx
	eþsøre 8. 90. 92 (4). kununx eþsøri 89.
	kununx eþsøræ 90. kununx eþzøri 267.
	kununx garþær 212. [af] kununx alwm 258.
	kununx leþung 87. kununx lænsman 146.
	kununx man 151. 164. kununx manni
	101. 138 ¹ . 266. kununx raþ 147. kununx
	raþmanz þiænistuman 151. kununx rættin
	148 (2). kununx wighilsi 87. kununx wistæ-
	hus 95. kununx wistæ hus 96. kununx
	utgiærþir 96. 98 (3). kununx utt giærþir
	94. kununx utgiærþum 96. kununx utt
	giærþum 275.

Enkel tvåstavig långstavig förled.

hemulzman 170. le-	akærs moþer 218. attunx lotær 250.
þungslamæ 99. mikiæls-	attunx maþær 96. attonx maþær 96. attunx
mæssu 274.	mæn 97. 98. 277. attonx mæn 95. attunx
	mannum 96. biskups bot 77. biskups dom
	59. biskups dome 126. biskups ensak 57.
	biskups garþær 212. biskups lænsman 70.
	71. 72. 75. 126. biskups lænsman 67. biskups
	man 65. biskups orloff 48. botes (= bøtes)
	warþ 100. broþors lot 116. gangænz fæ
	268. hemulz man 170. 195. 199 (2). hemolz
	man 279 ² . hemuls mansz 170. hemulz manni
	170. leþungs lamæ 98. lighris bot 125 (2).
	126 (3). lighris bötær 124. 125. lighris
	bøter 103. lækiærs giæff 154. lækis tilbuþ
	130. læstis bot 155 (3) ³ . 157. læstis bötær
	130. læstis bøter 156. læstis boten 154.
	læstis botenæ 158. læstis botænæ 154.
	martens mæssu 189. 229. martæns mæssu
	229. mikials mæssu 262. pænnix bot 131.
	pæninx land 216. pænninx øls 92. skiptis

¹ Står: kununxi manni, Schl. not 10. — ² man överhoppat, Schl. not 32, följ. ord: fram. — ³ Står: læstis bot 155:11, Schl. not 23.

fastæ 186. skiptis fastum 186. 188. skiptis
 • lot 112. træþis lön 179. 185. 191. 192.
 193. træþis æriu 191. wigers flokkum 6.
 wighis walli 140. witnis mal 238¹. 257. 269.
 270. 273. witnis mæn 65. øris land 216.
 øþis by 239 (2).

Sammansatt tvåstavig förled.

affrazdaggh 190. 191.
 affrazdagghær 190. aff-
 razdagghær 189. østens-
 bro 88.

a fallz drap 129. affraz daggh 191. affraz
 dagghær 192: 4 not 65. bloþsars wapi 152
 (2). bolax fastær 196 (2). bolax fastæ 196
 (2). bolax fastum 110. 196. bolax fastænæ
 196. bolax fæ 179. 269. bolax man 264.
 brylløps giærþir 102. brulløps kost 115.
 brylløps timæ 105. brylløps timum 106.
 erix gatu 87. 88. 89. farwæx ra 216. 239.
 243. folklanz hærræ 98. 259. folklanz
 mannum 98. 146. folklanz þingi 132. 176.
 183. folklanz þingum 132. 136. 140. 252
 (2). forbuz witni 192. forbuz witnum 192.
 forfallz eþ 259. forfallz witni 199. forfalz
 witni 195. inlax fæ 179. 269. offhalz witni
 225. olaffs mæssu 32. 191 (3). 274. stok-
 holms bro 250. urfiælz ra 243. østens bro
 250.

Tre- och fyrstavig förled.

atærfanx witni 167. atærkiøps fastær
 187 (3). 189. atærkiøps fastæ 179. 187 (3).
 189. aþælkiøps fastær 189 (2). aþælkiøps
 fastæ 189. boskiptis eþ 117. boskiptis fastær
 117. disæþinx daggh 275. disæþinx friþær
 274. sanctæ erix daggh 83. eþsøris bøtær
 87. kirkiu formanx breff 79. fullsæris wapi
 152 (2). fæþærnis frændær 111. fæþærnis
 iorþ 182. fæþærnis witu 118. giærningis man
 32. hindræ dax giæff 114. hundæris kirkiu
 96. hundæris næmpd 89 (2). 91. hundaris
 þinx 240. hundaris þingi 240. hundæris
 þingi 133. 165. 176. 180 (3). 183. 241. 246.
 hundæris þingum 132. 136. 140. 252 (2).
 hussætis folk 173. hussætis man 33. illgiær-

¹ Står: witnis. mal.

ningis manni 85. kununx raþmanz þiænistu-
man 151. manhælghis balkær 129. man-
hælghis balker 11. manhælghis balkinum
278. manhælghis mal 178. møþærnis fræn-
dær 117 (2). ofsinnis arff 102. 122. offsinnis
arff 121. offsinnis watn 249. pilægrims
færþ 185. 199. sanctæ martæns dagh 189.
sanctæ stæphæns dagh 6. twebøtis drap
130. øræsuns bro 250. þilæsunz bro 250.
þingwitnis mannum 153. 201. 253. 263.

Södermannalagen.

Enstavig förled.

banzmaal 8:3. banzmalit 42:9. banzmaled
35:2. bazfarm 104:15. bosdræt 167:19.
167:20. daxwærke 9:12. 10:3. daxwærkin
10:4. daxwærken 10:6. 10:11. daxwærken
10:6. daxwærkum 118:12. dözdrapeno
138:19. guzlikama 10:10. 44:3. 44:10. 45:1.
guzlika (fel för guzlikama) 44:4. lanzlagh
44:2. lanzlaghum 5:8. 53:13. 89:19. 145:14.
146:14. 154:8. 178:20. 180:1. 181:2. 183:5.
lanzmaen 125:5. lanzwist 39:2. 51:4 lanz-
witne 181:16. lofswitne 181:16. lænsmaþer
73:17. lænsmaþer 86:14. 141:1. 173:4.
173:10. 174:21. 174:22. 176:13. 176:14.
178:4. 178:14. 181:6. læsmaþer (fel för
lænsmaþer) 173:11. lensmaþer 86:20.
lænsman 73:18. 134:13. 134:15. 151:14.
163:3. 174:3. 174:7. 174:9. lensman 45:10.
biscups lænsmaþer 39:4. biscups lænsman
37:7. kununx lænsmaþer 116:16. kununx
lænsmanni 132:22. owormagha malsman
148:3. malsæghande 111:19. 113:17. 114:3.
116:17. 117:2. 117:15. 138:15. 139:4.
139:19. 152:20. 163:7. 170:14. malsæghande
117:16. 158:5. malsæghande 143:19.
153:8. 153:17. 154:4. 155:17. 155:18.
157:12. 158:13. 162:16. 163:1. 163:8.
163:10. 169:17. 175:11. 179:11. 181:6.
malsghande (fel för malsæghande) 144:1.
malseghande 54:16. 89:21. 104:13. 108:4.

banz maal 42:1. bols
mærkit 121:3. döz
drap 157:1. gudz buþi
4:12. guz buþi 9:5.
guz þiænist 14:9. lanz
lagha 43:11. lanz la-
ghum 35:5. 36:1. 43:12.
67:13. manz bani
147:15. manz byrþi
104:5. strøms watn
110:19. teghs moþer
98:5. þinx dagh 173:8.
174:8. þinx dagha
73:15. 165:18. þinx
daghum 77:6. þinx
friþ 50:10. þings friþ
46:9. þinx witni 77:17.
þinx witnum 70:21.
145:12. 152:12. 177:16.
178:10. þinx wægh
50:14. þiufs ræt 135:1.
165:1. 168:12. 169:18.

malseghande 53:16. 88:2. *malsæghanden*
 158:14. *malseghanden* 51:10. 51:10. *mals-*
æghanda 115:13. 115:18. 117:12. 161:7.
malsæghanda 143:4. 145:6. 145:16. 153:6.
 164:15. 167:7. 178:15. 182:13. *mals-*
æghanda 132:1. *malsæghanda* 141:21.
malseghanda 38:1. 42:4. 42:5. 72:6. *mals-*
eghanda 52:11. 53:6. 56:20. 86:5. 87:7.
malseghanda 86:7. *malseghandanum* 45:2.
malsæghandar 159:9. *malseghanda* mark
 65:14. *malsæghanda* rætter 154:6. *mals-*
æghanda ræt 158:10. *manzlot* 119:6.
miæzmæn 163:19. *miezmen* 92:3. *miæz-*
manna eþe 171:10. (*miæznna*, rätt. t.) *miæz-*
manna eþe 126:10. *miezmannanna* eþe 88:5.
 88:18. 90:6. 93:9. 93:15. 94:10. 100:20.
miæzmanna orþum 123:7. 147:17. *miez-*
manna orþum 92:3. 95:6. 109:6.
miezmannanna witnum 91:9. 93:12. 123:13.
ransmaþer 128:8. 144:17. *walzgierning*
 50:8. *walzgerningær* (fel för *walzgerning*)
 133:14. *walzgiærninga* 124:19. *walzger-*
ninga 133:2. 173:17. *walzgerningæ* 132:16.
walzgiærningum 131:14. *walzmanna* 71:17.
walzwerkum 111:17. 132:18. *wizorþ* 68:19.
 72:10. 80:8. 90:8. 97:15. 97:19. 97:20.
 97:21. 98:4. 98:5. 98:6. 98:7. 99:7.
 99:9. 99:10. 100:3. 102:9. 103:10. 103:13.
 104:2. 105:8. 105:10. 107:20. 110:9. 110:11.
 110:21. 114:15. 114:16. 114:18. 117:7. 121:1.
 121:3. 121:13. 126:2. 129:15. 138:1. 138:3.
 141:15. 142:5. 142:21. 143:1. 146:8. 158:18.
 164:18. 165:9. 165:13. 166:23. 169:5. 174:14.
 176:15. 177:14. 178:8. 180:12. 182:2. 182:3.
 182:6. *wizorð* 54:20. 59:10. 59:12. 64:11.
 65:18. 73:3. 75:18. 78:1. 79:1. 80:5. 90:1.
wizord 79:2. *wizorþa* 164:3. 164:10. 176:19.
 177:4. 177:7. 179:5. *wizorþum* 39:1. 142:7.
 147:18. 165:12. 166:16. 166:17. 166:21.
 169:14. 177:6. 178:17. 178:18. 179:17.
 180:9. 182:7. *wizorþom* 125:17. *wrezhænde*
 119:18. *þinxfriþ* 136:10. 143:16. *hælgha*
þorsdax 182:20.

Tvåstavig förled.

bolstazmæn 119:9.
 151:12. inlaxfæ 68:13.
 181:16. ascu ofinsdagh
 182:18.

a falz drap 136:18. afalz drap 149:5.
 attunx bro 116:18. biscups buð 29:6. bis-
 cups gengierð 7:2. biscups gengiærþ 19:4.
 biscups lænsmaþer 39:4. biscups lænsman
 37:7. biscups orluf 13:3. biscups raþe 14:3.
 bolax fasta witnum 81:12. bolstax (fel för
 bolstaz) maþer 174:16. borghans maþer
 131:3. borghanz man 131:2. broþurs barn
 61:11. broþers lot 82:13. bryðløps gierþir
 55:15. bötis warþer 54:14. bötis warð
 54:19. eriks gatu 46:4. 47:10. 48:2. faþurs
 arf 63:19. faþurs broþer 61:14. faþurs
 gierninga 66:12. faþurs moþer 61:12. fiar-
 þunx bro 116:19. forfalz witne 175:10.
 176:5. 176:8. forfalz witni 80:12. hemuls
 man 166:3. hemmuls man 166:1. hemuls
 manz 80:11. hemuls manne 167:16. hormals
 bot 36:8. hovz man 49:1. kununx balker
 6:5. 46:1¹. kununx bref 133:10. kununx
 buþ 173:14. 173:16². kununx buþscaper
 174:5. kununx dom 43:13. kununx ezøre
 50:12. 50:20. kununx fall 52:8. kununx
 leþung 46:12. 52:1. kununx lænsmaþer
 116:16. 175:3. kununx lænsmanni 132:22.
 kununx man 151:22. 160:11. kununx raþ
 160:14. 161:2. kununx ræt 158:9. kununx
 vt gierþir 52:7. kununx vt gierþir 53:1.
 cøpstaz maþer 166:9. cøpstaz mæn 125:4.
 laghmanz dømme 133:19. lytis bot 139:14.
 139:17. 139:18. 140:2. 140:4. 140:8. 140:9.
 142:9. lytis bøter 139:3. lækærs til buþ
 143:9 o. SNF XII.4. martins mæssu 118:14.
 martins messu 92:14. mikiæls mæssu 116:14.
 182:16. mikiæls messu 108:2. mikiels
 messu 92:20. 98:18. michiæls messu 20:5.
 23:9. olafs mæssu 119:1. 182:16. pæters
 messu 45:5. skiptis fastum 79:1. træþis
 løn 76:17. witnis maal 172:20. 180:14.
 witnis mæn 125:6. æskils messu 45:6. øris
 bøter 104:13. øris bøter 139:3.

¹ 46:1 kununx balker. — ² 173:16 kununs buþ.

Tre- och fyrstavig förled.

aftøkis fæ 124:20. 129:11. 134:9. asøris
 eþar 40:3. aterkøps fasta 68:4. ater cøps
 fasta 73:6. 73:13. atercøps fasta eþ. 74:3.
 brøløpis giærþer 56:12. ezøris brut 51:13.
 ezøris bøter 46:11. 51:1. eþzøris malum
 112:3. fastwirkis wærkæ 110:15. freadax
 quæld 182:18. frillubarns arf 61:1. fæþernes
 eþ 83:14. 83:14. fæþernes frænder 56:4.
 63:19. 66:14. 66:16. faþernes frænder
 66:18. fæþernes garð 60:5. halfhundaris
 bro 116:20. himirikis ro 124:6. hundaris
 bro 117:1. hundaris mannum 151:13.
 hundaris næmd 117:8. hundaris næmð
 48:15. 50:2. hundaris þinge 148:8. hundaris
 þingum 150:13. 154:4. høghtiþis dagha
 24:1. kirkiu bols garð 13:2. manhælghis
 balker 135:15. manhelghis balker 6:11.
 møþernes frænder 64:6. møþernes frændæ
 56:5. ofsimis (fel för ofsinnis) arf 61:4.
 66:1. oquæþins orþ 137:8. 160:3. 160:5.
 oquæþins orþe 58:19. twæbøtis drap 136:24.
 twæbøtis malum 143:4. wiliawærks bot
 105:19. wiliawerks bot 141:5. wiliawerks
 botum 148:13. þræbøtis drap 137:1. 156:1.

Äldre Västgöotalagen.

Enkel tvåstavig förled.

kononggarz 53:21. konongsrikis
 13:5 ¹. lækirsgæf 17:7. kiursgæf (fel
 för lækirsgæf) 20:8. mikyalsmæssæ
 66:12. niþingsværk 5:4. 23:2. 23:5.
 23:7. 23:10. 23:13. 23:15. 24:2.
 24:3. 24:5. 37:5. niþinsværk 23:7.
 niþingsvark 23:3. styrisfæstær 42:13.
 vittnismaþær 40:4. vittnismæn 53:12.
 ærvitøl (fel för ærvisøl) 15:17.

biscups lof 6:16. 34:13.
 biscups lensprester 7:2. fa-
 þurs arvi 24:8. fiarðungs
 næmd 20:19. hælghis bot
 12:21. conongs bolcær 67:11.
 lækis gæf 19:19. martens
 mæssu dagh 35:15. niþings
 værk 4:2. scanungs bor 70:3.
 oræss (=øræss) land 45:14.
 øris mun 8:6.

¹ innan konongsrikis. man.

Sammansatt tvåstavig förled.

hæræþshøfþingi 22:2. hæ-	hvarþax clæþum 33:23. hæræðs
rasshøfþingæ 15:8. hæræsz-	hyfþingæ 11:11. hærærs (fel för
høfþingæ 55:16. hærasz-	hæræz) næmd 29:7. hæræsz namd
høfþingæ 54:26. hærasz-	27:21. hæræz ræpst 61:13. mungæts
næmd 22:11. hæræssnæmd	tíþir 35:16. mungats tíþæ daghi 35:17.
22:17.	noregs conongær 68:9.

Trestavig förled.

hindradaxgæf 26:6.	[i]almænnisz vattni 52:10. fornamix bol-
33:11. 33:12.	kær 63:15. fæþærnis frænþer 25:13.
	hindradax gæf 22:7 ¹ . 33:13. 33:15. 35:21.
	hindradagx gief 32:9. siunættings dagh
	47:8. siunættings gyarþ 20:14. siværings
	bat 62:7. vkuæþins orþ 38:5. 38:8. 38:9.
	vkvæþins orþ 38:18. vkuæþins orþ 38:11.
	vkvaþins orþ 38:13. vkuæþins ord 38:20.
	38:21.

Enstavig förled.

Sidorna 1—39 hos Collin-Schlyter.

arffæstu (fel för arsfæstu) 30:6.	gusz miskvn 37:12. gusz
bosløt 33:23. bosran 36:1. dözsdægghi	ræt 27:17. gusz rætti 34:18.
27:16. gardsliz 9:1. garzslip 15:19.	36:8. guss rætti 27:6. halss
guszrætti 34:16 ² . haldsbenð 10:11.	bani 12:19. halss. bænd 12:20.
lansuist 23:9. biscups lensprester 7:2.	halss ørum 31:10. trols ham
lænsprests 6:20. raþsbani 10:11.	38:19. vrez uiliæ 38:24. þings
raszbanæ 12:15. razbænd 12:20. vræs-	gangu 10:6. þings mæn 10:6.
viliæ 17:18. vrassviliæ 12:14. þings-	þings mannæ vittni 12:9.
mæn 17:6. þingsmannæ vittni 12:8 ³ .	þræls læstir 19:21.
17:8. þingsmannæ uittni 20:17. þings-	
hamna (fel för þingsmanna) vittni	
10:13.	

Sidorna 40—70 hos Collin-Schlyter.

(sylswat, ändrat till)	fyls wath 58:11. fyls uat 59:13. lanz
fylswat 56:21. holms-	a syn 49:19. lanz asyn 52:9. mans handæ-
køp (væl fel för holms-	værki 40:12. mots manni 59:4. þings
topt) 48:3. hælgha-	domæ 47:9. þings uittni 48:15. þiufs bötær
þorsþagh 46:2. hælgha	53:5. þiufs handum 59:3. þivfs haptum
þorsdagh 63:17. þings-	58:22. þiufs vituløsor 54:4. þiufs vitur
mænna vittni 48:11.	54:6.

¹ 22:7 hindradax.gæf. — ² Sammanskrivet, se Börtzell-Wieselgren. Likaså Sjöros. — ³ 12:8 þingsmannæ.vittni.

III. Äkta sammansatta substantiv med oböjd substantivförled.

Materialet omfattar även substantivsammansättningar med verbal förled, för så vitt den har utseende av stamform; däremot ej sammansättningar som *bæru elder*, där förleden har likhet med genitiv av svagt femininum.

Som oböjt räknas också 1) synkoperande enstavigt substantiv på vokal, 2) förleden i U *bræpæ uitni* (med alla kasus lika), 3) förled på -s eller -st, eller vid efterled som börjar med -s, om den är ett fem., eller ett mask. med gammal genitiv på -ar¹, 4) förlederna i U *kirkmæssæ*, U Sml Ä. Vgl *frænzæmi* (*fræncimi*, *frænsim*), Ä. Vgl *brytstokss*, uppkomna av gen. *kirkiu*, *frænda*, *brytia*, däremot icke förleder som *broþor*, *faþur* (r-stammar med inre böjning).

Materialet omfattar icke 1) nomina propria, 2) lånord, 3) felskrivningar som Sml 148:15 *handkum* för *handwerkum*, 182:17 *køpninga friþer* för *køppinga f.*, Ä. Vgl 62:5 *andrum dægghi* för *anværk d.*, 47:20 *sa marku* för *fæ m.*², 4) förkortningar som Ä. Vgl 17:13 *hær æþ*.

För Sml bortlämnas dessutom *lagh wærn* 86:1, där *lagh* står över raden, och enligt SNF XII.4 s. 21 ff. (jämf. ovan s. 23): 1) *bup-|cafle* 173:21, *bup-|kaula* 173:11, *fæ-|bota* 40:3, *fæ-|huus* 11:7, *guð-|moþer* 26:1, *hand-|werke* 156:18, *hem-|følgð* 59:8, *korn-|hærberghi* 11:6, *lagh-|man* 47:5, *lagh-|þingum* 181:1, *lanð-|boan* 49:19, *malt-|mælæ* 155:1, *morp-|wapnum* 154:22, *raþ-|bana* 155:15, 3) *festi-|kunu* 56:17, *hwete-|brøð* 19:12, *styre-|manni* 52:19;

garþ-|sto 100:14, *hem-|følghþir* 59:7, *cøp-|man* 75:7, *skip-|laghi* 52:17;

1) *friþ|brut* 138:14, *fæ|giælð* 29:3, *hand|werke* 149:6, *iarp|eghander* 9:12, *man|drap* 148:10, *nor-|manna* 4:13, *ring|røre* 100:9, 114:17, *warþ|hald* 54:3, *watn|fynder* 171:11, 3) *fæste|pænninger* 118:18, 5) *ørtugh|lanð* 76:19.

¹ Likaså fall av förledsord, som är plur. tant., ex. U *wæpsætning*, ehuru svårt att iakttaga konsekvens.

² U 88 not 12 *laghum* för *laghmaþær*, 54 not 3 *wæpning* för *wæpsætning*.

Upplandslagen.¹**Enstavig förled.**

anfriþær 274. anfriþ 263. ankosti 257.
 anwærk 57. bakwaþæ 134. bakwaþæ drap
 129. benlösning 155². bloþlæti 130. 151.
 152. 154. 157. 158 (2). bloþwiti 92 (2).
 bodræt 131. 174. bokumbæl 215. bolagh
 110 (2). 196 (3). 197. bolax fastær 196 (2).
 bolax fastæ(næ) 196 (3)³. bolax fastum 110.
 196. bolax fæ 179. 269. bolax man 264. bolax
 stæmpnæ 196. bolbyær 118. bolbýnum 118
 (2). 119. bolkøpinu 113. brandwaþæ 23.
 bruþframmæ 106. bruþframmu 105. bruþ-
 kome 106. brylløps giærþir 102. brulløps
 kost 115. brylløps timæ 105. brylløps tímum
 106. bruþmæn 106. bruþmannum 105⁴.
 buþkaffli 258 (2). buþkafflæ 257. 258 (6).
 259 (3). buþkafla 258. bymali 227. byskipt
 240 (2). dombrut 261. domwillu 80. eþsøri
 89. eþzøri 267. eþsøre 8. 90. 92 (4). 93.
 276. eþsøræ 90. eþsøris bötær 87. eþsørit
 91 (3). eþsoret 84. eþwiti 76. 77 (2). 78.
 eþuiti 77. 78. eþwitis 77. eþwitinu 77 (2)⁵.
 fargaltær 226. farliþi 227. farwæghær
 217. farwægh 216. 217. 218. farwæx 218.
 farwæx ra 216. 239. 243. fisklekær 57.
 fisklek 237. fisklekum 32. 57. 237 (2).
 fisktolum 237. 238. fiskwatn 214. 237. 238.
 flotholmbær 239⁶. flotholm 239. folkland
 87. 95. folklandi 4. folklande 264. folklandæ
 170. 207. 245 (2). 248. 249 (2). 264. folk-
 landum 3. 5 (2). folklandinu 146 (2). folk-
 lanz hærræ 98. 259. folklanz mannum 98.
 146. folklanz syn 240. 241 (7). folklanz
 þingi 132. 176. 183. folklanz þingum 132.
 136. 140. 252 (2). folkwapn 141. fontkar
 56. 58. friþbrut 276. friþbrutit 85 (2)⁷.
 frænzæmi 61. frænzæmis spiæl 10. 62. 64.
 127. frænzæmis spiæll 59. fræstmark 202.
 207 (6). 208. frestmark 207. fæbotum 263.

bak arff 102. 116.
 ben brut 156. buþ kaffli
 101. by mal 236. eld
 føre 253. friþ brut 99.
 friþ brutit 84. fæ botæ
 139. fæ lat 266 (2).
 267. 279. fæ latit 267.
 giæff þræls 206 (2).
 hem giærþ 169. hiorþ
 löt 242. hær op 100.
 iorþ eghande 193. korn
 tyund 30. krok ra 239.
 kiøp fastær 186. kiøp
 fastæ 186. køt atu 79.
 lagh þing 261. lagh
 þingum 252. 262. lot
 ran 163. men føre 217.
 mæn føre 217. skafi
 þiuff 131. skuld arff
 102. skyld arff 118.
 skiøt arff 102. sæghl
 træ 135. torgh køp
 202. torgh kiøp 207.
 wagh rakkæ 227. war
 friþær 275. warþ hald
 87. watn fyndir 132.
 177. watn quærn 248.
 watn tæppur 247. wæþ
 fæ 172. wæþ sætning
 167⁸.

¹ Materialet efter Schagerström enligt noten s. 28. — ² Står: benlösning, Schl. not 28. — ³ bolax fastænæ 1 gg. — ⁴ Står: buþmannum, Schl. not 14. — ⁵ Står ena gången eþwitimi, Schl. not 62. — ⁶ Står: flothombær, Schl. not 64. — ⁷ Står ena gången friþbutit, Schl. not 21. — ⁸ Står: mæþ sætning, Schl. not 75.

fægiæld 47. gulgiærning 204. haldbani 139. haldbanæ 139. 141. hemfriþ 165. hemfriþi 131. 158. hemfylghir 102. hemføþo 167 (2). 169. hemgiærþ 167 (2). hiorþlöt 242¹. hiorþlötir 215. hiorþlötum 137. 240. hiorþwaldær 242 (3). hiorþwaldær 220. hiorþwal 242. hiorþwalli 225. hirþmanni 207. horbarn 115. horbotenæ 65². horma 62. hundræþ 6. 29 (2). hundræþæ 107. 122. 130 (2). 137. 142. 144 (2). 145. 146 (2). 150 (2). 151. 158. hundræþum 142 (4). 143 (6). 144. 145 (2). 146. iorþeghandi 13. 195. iorþeghande 194. 195. 201. iorþeghandæ 190. 195. 216. iorþeghandær 238. 244(2). iorþriki 214. kirkmæssæ 40. krokraum 239. kiøpfastæ 186. kiøpfastum 188. kiøpmalæ balkær 11. kiøpmalæ balkær 202. køpmannum 202. kiøpþingæ 275. køpwitni 207. kiøpwitnum 173. 205. 207. kiøpørum 207. laghgiæld 215. 250. 255. laghgiældum 220 (2). 224. 226. 251. 255 (2). 256. laghmalum 5. laghmaþær 6. 145. 275. laghman 3. 4. 80. 88. 213. 264. 265 (2). 272 (3). 280. laghmanz 265 (2). 272 (3). 280. lagmanz 81. laghmanni 4. 78. laghmansson 4. laghþing 279. laghþingum 134. 156. 160. 181 (3). 195. 199 (2). 259. 262. 263. 265. 267. 279. landboi 192. landboe 179 (2). 190. 191 (5). 192. 193 (2). 194. 195 (2). landboæ 91. 190 (2). 191. 192 (2). 193. landboær 17. 97. 258. landboæ 213. landbom 179 (2). 185. 190. landboen 191. 192. landboin 193. 194 (3). landboænum 194. 195. landboæn 91³. landgiømo 100⁴. likamæ 83. guzlikamæ 82. guþzlikæmæ 10. guzlikæmæ 33. likran 130. 139. linlak 113. lotran 131. lybiskupum 89. manhælghin 72. 86. manhælghis balkær 129. manhælghis balkær 11. manhælghis balkinum 278. manhælghis mal 178. manhælghþ 74. mantali 95. 96 (2). markland 96. 216. marklan 95. marklandæ 247. menføre 217. 218. morþgiæld 137. morþgiældæ 109. 148. morþgiældum 148. mætorþe 261.

¹ Står: hiorþwald, Schl. not 68. — ² Står: horbøtænæ, Schl. not 46. — ³ Står: landbo.æn, Schl. not 16. — ⁴ Står: landgiomø, Schl. not 98.

mætorþinu 261¹. rabrut 215. raþmanz 151.
 runþiuþ 131. 171. rorteoghær 218. rorteghe
 218. rorteoghæ 218. sakøre 157. 264. sak-
 øri 97. 184 (2). silfgiærning 204. siþwæniæ
 31. skattmæn 145. skiplagh 149. 274 (3).
 275. skiplaghi 98 (2). 275. skiplaghit 100.
 skipwist 94. 95 (5). 97. skipwistir 8. 95 (2).
 skipuistir 87. skipwistin 96. skipwistinæ 97.
 skipuistinæ 98. skoghteghær 218. skogh-
 teghe 218. solskipt 216. 217. 218 (2). spor-
 giæld 139. 140. sporgiældæ 171. spor-
 giældum 140. 141 (2). 142. 143 (4). 148.
 staffkarl 37. stafkarlæ 38. stamboæ 144.
 ? stænizæ 113. torghkiöp 205. torghkiöpi
 208. warfriþ 263. warþhaldum 100. warþ-
 maþær 100. warskoghær 245² (= warþ·?).
 warskogh 245 (2). warskoghe 245. warwærk
 57. watntæppur 215³. weruld 12. wighwal
 143. wighwalli 144. windøghæ 172. wit-
 willingær 50. 95. 184. witwilling 184. 188
 (2). witwillingi 184. wærþøræ 188. wærþ-
 ørum 180. wæþsætning 168 (3). 179.
 189. 202. ykornum 236. ængteghær 218.
 øldrykki 157. ørtogh 33. 151. 180 (2).
 185 (2). 190 (2). 193 (2). 200 (2). 202.
 251. 255. ørtugh 98. 192. ortogh 38. 132.
 177. ørtoghær 96. 138 (2). 192. 232. 250.
 255. ørtoghæ 183. 228 (2). 231 (2). 240.
 243 (2). 245. 247. 251. 256. ørtoghum 152.
 226. ørtoghom 152. ørtogh land 200. ør-
 toghæ land 216. ørtøghæ land 181. þingfall
 259. þinglagh 274 (2). þinglax syn 274.
 þinglamæ 98. þingmal 8. þingmalæ balker
 11. þingmalæ balkær 257. þingmalæ bal-
 kinum 279. þingwitni 76. 261. 264. 272. 280.
 þingwitnum 132. 263. 264 (2). þingwitnis
 mannum 153. 201. 253. 263. þingwægh 92.

Enkel tvåstavig kortstavig förled.

himiriki 202. 214. hymiriki 129. huwþ-	sumar tenlungær 251.
dukær 113. ? sudhærmæn 88. ? suþær-	256. wæþær quærn 248.
mannæ 88. ? suþærmannum 89. þumul-	
fingær 153. 155.	

¹ Står: mætorþi.nu, Schl. not 87. — ² Står: warskogh, Schl. not 42.
 — ³ Eller: watutæppur, Schl. not 18.

Enkel tvåstavig långstavig förled på vokal.

fiskiwatn 237 (2). fæsti-	breþæ witni 273. bötæ warþ 100.
konæ 106 (2). fæstikono 106.	böte warþ 101. fiski watnum 237.
styriman 94. 99 (2). 100 (2).	fæsti konæ 106. fæsti kono 106. fæsti
144. styrimanni 99.	pæning 228. fæsti pæningæ 228.
	? þyþi lagh 68.

Enkel tvåstavig långstavig förled på konsonant.

aldærhefþ 169. kyndil-	akær mali 236. aldin karlær 226.
mæssæ 40. kyndilþingum	fostær moþer 127 (2). morghon giæff
94. morghongiæff 102.	102. 107 (2). 108. 112 (2). 277. offær
	dagh 40. offær daghær 40.

Sammansatt förled.

wiþærbo balker 11. wiþærbo balkær
214. 257. wiþærbo balki 279. ørtogh
land 200.

Södermannalagen.

Enstavig förled.

anbyrgð 95:4. anhærwe 95:1. ancostum	an friþer 182:15. bæc
95:6. ancoste 124:2. antima 95:7. bardaþi	arf 62:15. blok hoggum
(fel för bardaghi) 53:9. bardagha 132:19.	141:19. 142:18. 143:3.
136:6. 141:7. 141:18. 153:13. benbrut	far wægh 97:18. flut
143:12. bikar 121:15. byugbrøð 19:12.	fielder 79:12. flærþ
blokhoggum 143:2. 154:19. bloþlæte 142:1.	salu 126:16. folk wapn
143:21. 144:1. bloþlæti 136:7. bloðwiti	60:14. friþ brutit 45:8.
50:13. bolagh 68:12. 81:1. 81:2. 81:3. 81:3.	53:15. fræst mark
81:7. 81:10. bolax fasta witnum 81:12.	128:13. fræst mark
bolax stæmnu 77:18. 81:5. bolby 62:5.	128:11. garð hunð
bolbynum 62:2. 62:3. 62:4. bolbyæ 62:4.	123:20. gef þrælz
boløxe 103:21. bruðgumi 57:5. 57:22.	127:17. halð bani 153:3.
58:2. 58:4. bruðguma 58:1. bruðløpe 58:7.	hald bani 153:6. 153:10.
bryðløps gierþir 55:15. brøløpis giærþer	hiorþ hunð 123:21. hær
56:12. bruðløpis timum 56:13. bruðmæn	op 54:21. iarn bogha
57:15. 57:17. buþcafle 173:16. 173:17.	120:17. iorþ eghande
buþcafla 173:15. 173:19. 174:1. 174:11.	80:10. iorþ eghanda
174:12. 174:13. 174:16. 174:18. 175:5.	77:6. crok rep 95:1.
buþkafla 151:9. 151:13. 172:13. dombrut	cøp fasta 79:2. cøp

177: 2. ezøre 48: 10. 49: 1. 49: 18. 51: 16.
 ezore 49: 13. ezørit 49: 19. 49: 20. kununx
 ezøre 50: 12. 50: 15. 50: 20. 51: 2. ezøris
 bøter 46: 11. 51: 1. ezøris brut 51: 13. eþzøris
 malum 112: 3. farcost 113: 6. farkost 113: 4.
 farlið 94: 4. farliþi 94: 5. farliþum 94: 3.
 folkland 47: 2. folkwapnum 154: 22. fræncimis
 spiæll 36: 10. 63: 17. fræncimis spiælð 7: 13.
 frænsçimis spiælð 35: 7. fræstmark 124: 13.
 128: 16. 129: 1. fæbot 107: 3. fæbota 39: 9.
 39: 11. 40: 4. fæbota 40: 10. 175: 20. fælaþi
 91: 6. 91: 11. fælæþi 115: 16. gardsto 94: 20.
 guðfaþer 26: 1. halbana 155: 15. handwirki
 93: 20. handwerke 109: 3. 109: 6. 149: 8.
 151: 10. 151: 11. 151: 11. 151: 14. han-
 werkum 108: 14. 130: 2. manna handwirki
 93: 23. hemfriþ 136: 10. 143: 16. 163: 16.
 hemfølgð 59: 13. 60: 1. 60: 3. hemfølð 59: 15.
 hemfølgþir 55: 18. hemføþo 165: 10. hiorþlöt
 115: 8. hiorþlötæ 115: 5. hiorþwalder 115: 2.
 115: 4. hiorþwalþer 100: 4. 100: 6. hiorþwalle
 100: 8. hiorþwall 100: 5. hirþmæn 129: 2.
 hormals bot 36: 8. huþswerf 138: 6. hundraþa
 58: 3. 67: 4. 144: 8. 151: 8. 156: 3. 156: 7.
 156: 19. 157: 4. 158: 5. 159: 10. hundraþa
 marka bot 160: 15. hærmæn 129: 2. iorþriki
 124: 6. iorþæggho 9: 13. cøpman 75: 3. 75: 12.
 75: 13. 127: 1. cøpmannum 74: 18. cøpwitne
 181: 17. cøpwitnum 170: 10. køpmala balker
 6: 10. køpmala balker 124: 7. laghmaþer
 173: 13. 183: 13. laghmander 13: 7. 180: 15.
 laghman 134: 14. 175: 17. 180: 3. 180: 5.
 180: 13. laghmanzsins 43: 13. 44: 2. lagh-
 manzins 180: 13. laghmanne 180: 4. 180: 6¹.
 vplanda laghman 47: 3. øsgøtæ laghman
 47: 5. laghmanz dømme 133: 19 laghmans
 skilu 180: 10. laghwærn 85: 17. 100: 17.
 lagþing 181: 1. laghþingum 80: 12. 107: 4.
 117: 14. 130: 12. 141: 3. 179: 1. lagþingum
 147: 2. 176: 16. 177: 1. 179: 16. 181: 3.
 landboe 68: 8. 68: 11. 70: 2. 70: 4. 76: 18.
 77: 4. 77: 7. 77: 19. 80: 2. 80: 7. 80: 11. 80: 13.
 lanðboe 77: 18. 80: 9. lanboe 77: 13. 80: 1.

fastum 79: 1. lagh man
 133: 19. lagh þingum
 71: 4. 176: 16. leþ sunð
 111: 13. lik ran 136: 23.
 153: 15. lot kafla 146: 14.
 lot raan 146: 12. lut ran
 136: 14. løn script 40: 7.
 man held 57: 6. mat
 gierð 79: 20. nøð syn
 88: 1. nøð þrangum 49: 9.
 ra førning 84: 6. 88: 20.
 raþ bani 153: 3. 153: 5.
 ring rør 114: 16. ring
 røre 100: 10. 114: 16.
 sar økæ 144: 7. scogh
 ængium 104: 8. scruk
 witnit 180: 17. stigh øre
 113: 5. sægl træ 149: 17.
 torgh cøp 128: 3. waar
 friþer 182: 19. warþ
 halð 46: 14. warð maþer
 54: 6. watn fynder
 162: 11. wæþ fæ 169: 19.
 179: 22. øldryckio 142: 3.
 þing buþit 174: 2. þing
 fall 173: 15. 175: 3.

¹ supermanna laghman 47: 4.

landboans 70:9. landboanum 76:17. landboa
 49:17. 77:14. 77:16. 80:2. lanðboa 70:11.
 77:12. landboar 70:8. landboa 134:13.
 173:19. kirkiu lanboa 13:4. leznfall 162:4.
 lydbiscupum 48:4. maymanaþe 116:15.
 manheld 42:2. manheldena 42:10. man-
 hælghis balker 135:15. manhelghis balker
 6:11. marklanda 112:8. matgiærþ 183:3.
 matkniwer 155:1. morþgiældum 151:7.
 morþpraþ 157:9. morþwapn 154:22. morþ-
 wapnum 154:20. notwak 110:2. raførning
 88:16. 114:9. raþbani 153:10. rugbrøð
 19:12. rynþiuf 162:7. 168:8. rætwisi 4:14.
 rætwissu 5:5. skiplagh 52:15. 52:15. 157:17.
 skiplaghi 52:11. 183:2. skiplaghum 183:4.
 skipwister 55:10. skipwistenæ 54:9. scruk-
 witni 38:1. solskipt 98:4. 98:8. 98:11.
 spordagha 168:20. sporgiælð 152:6. 152:22.
 154:11. sporgiæld 136:21. stafkarl 31:8.
 stangfall 99:11. stiupbarn 66:13. 66:19.
 stokfiska 20:2. ?stæniszæ 60:12. størmal
 87:12. symnhuus 11:7. trægarþ 97:10.
 warfangum 84:4. 86:22. waarfangum 86:21.
 watnquarn 113:2. watnquærn 111:17. wind-
 øghæ 169:13. 169:15. witwilling 76:11.
 withwilling 79:3. withwillingæ 76:8. wiþ-
 caster 149:17. wærþøre 62:18. 62:19.
 øldyrke (= øldrycke) 37:2. ørtugh 11:3.
 70:6. 70:6. 70:6. 80:2. 83:15. 86:22. 91:17.
 91:17. 91:17. 101:16. 116:10. 138:12.
 ørtughum 101:14. ørtugha 25:7. 34:9.
 112:6. 152:9. 152:21. ørtughin 82:8. half
 ørtugh 80:3. ørtugh lanð 76:20. 77:3.
 82:7. yrtugh lanð 62:16. þingfall 174:8.
 þingfiællum 38:4. þingmala balker 6:13.
 172:10. þingwitni 77:17.

Enkel tvåstavig kortstavig förled.

himiriki 55:11. 83:18. himirike 135:14.
 himirikis ro 124:6. howtdukar 60:12. wæþer-
 quærn 113:1. þumulfinger 139:20. þumul-
 finger 139:17. 139:19.

Enkel tvåstavig långstavig förled på vokal.

fiskeleke 113:6. fisketolum 109:12. festi-	fiske garða 110: 20.
kunu 56:17. 57:1. festikuno 56:14. fæsti-	fiske lek 109: 13 o. SNF
pænningar 129: 3. fæstipenning 118: 7.	XII.4. fiske tool 113:10.
styriman 53: 16. 53: 20. 54: 4. styreman	fiske watn 109:11. 111:7.
52:17. 54: 7. styrimanz 53:12. styræmanz	fæsti penning 129: 4.
52: 10. styremanni 53: 5. tælghekniwer	festi penning 118: 5.
154: 22.	

Enkel tvåstavig långstavig förled på konsonant.

arkerharwi (fel för akerharwi) 87:4.	aker delð 88:4. aldin leggho
fingergull 60:12. kyndilmessu 108:5.	120:12. aldin træ 121:13. axul
oþalbrut 75: 14 oþulbruti 98: 2.	æmni 101:3. kyndil messu
	dagh 24:3. morghin gif 58:5.
	næwer buncka 104: 7. offer
	dagh 24: 6. timber hog 84:19.
	timber hogh 103: 14. winter
	dagha 98:19. winter nat 114:2.
	118: 2. winter not 109: 16.
	þiuþer hell 95: 21.

Sammansatt förled.

af tect witne 104: 2. ørtugh
lanð 76:20. 77:3. 82:7. yrtugh
lanð 62: 16.

Äldre Västgötalagen.

Enstavig förled.

banorþi 10: 7. 16: 2. banorþæ 16: 10.	biorn spiut 16: 19.
banorð 10:8. 10:15. bardaghæ 20:10. 20:17.	bruþ vaþir 35: 25. fæ
bardagha 30: 10. bocarlær 3: 5. bolga(r)	löt 50:8. fæ lötæ 50:9.
(<*bolgarþ) 63: 19. brullöp 15: 17. brud-	hall bana 12: 7. han
færþ 32: 14. bruþmæn 35: 17. brytstokss	(=hand?) fæstnæþær
29:12. daghurþi 11:10. daghor 66:17. dalbo	stæmnu 32:19. hof fæ
70:4. falby 64:14. fardaghæ 25:9. 30: 4.	60:21. nam fæ 64:17.
32: 2. fardagha 25: 9. fiorlæsting 39: 25.	stoþ hors 29:13. uin
fridbrut 7: 3. friþgerþi 63:10. fræn[d]sim	gæf 33: 11. vin gæf
34:15. frænsim 34:13. 36: 7. goruarghær	33:14. þing lot 69: 1.
24:2. gullfingrini 37:9. gudfaþir 3:9. 3:11.	69: 2.
guðfæþur 3:6. gudmoþer 3:9. 3:12. guð-	
moþor 3:7. handran 38:26. hemfylgð 42:4.	

hemfylghz¹ 30:19. hemfylgh 26:2. hemgæf
 42:3. hemkynnum 28:6. hemkynnæ 28:8.
 holagh 52:5. horbarn 26:19. hornfæ 60:21.
 hortutu 38:20. hælræþum 12:16. harskip
 (=hærskip) 24:3. hærad 7:7. 12:21. 50:2.
 50:2. hærad 16:13. 49:17. 49:20. 55:8.
 hæraz (=hærad) 49:20. hæraz 59:9.
 61:13. haraz 59:8. hærad 14:3. 22:3.
 hæreþe 5:5. hærad 11:12. frokinshærad
 69:6. frøkinshærad 69:6. guðems harad
 69:5. guðems hærad 69:7. kinda hareð
 69:3. ualla harad 69:5. valla harad 69:4.
 vilskæhærad 69:7. hæradshøfþingi 22:2.
 hærasshøfþingæ 15:8. hæraszhøfþingæ
 55:16. hæraszhøfþingæ 54:26. hærasznæmd
 22:11. hærasznæmd 22:17. iardeghendi
 6:6. iarþeghændi 49:6. iorþærghændi 49:4.
 karmaþar 43:15. karmans 19:12. kløftroþ
 47:14. quiggrindu 38:18. köpfærþum 30:13.
 köpfæstum 42:8. 43:18. köpruf 42:19.
 köpruui 42:9. laghbok 3:3. laghmaþær
 36:16. laghmaþer 37:14. laghmaþær 37:3.
 laghmaþer 37:12. 37:13. galman (står för
 lagman) 57:13. laghmæli 31:15. lagmæli
 27:16. 43:17. 45:13. 47:13. lægmæli 26:16.
 26:19. 47:15. laghmale 49:9. lagnmæli
 50:16. lagnælum 27:1. landboe 32:2. lan-
 boe 32:5. landboæ 9:10. 30:5. landbor 4:7.
 landfæstu 52:12. 52:17. ligwægh (står för
 likwægh) 46:17. lottakæræ 53:23². man-
 drapi 10:1. 13:7. mandrap 30:9. manhælghi
 20:15. matskammæ 54:15. mungæts tiþir
 35:16. mungats tiþæ 35:17. munhaf 11:3.
 11:4. natværþi 11:10. nathorþ 11:14. næt-
 orþ 66:16. natvaku 8:7. natuaku 8:3. nõt-
 hus 54:16. retlosæ (= subst. n. rætløse)
 36:12. rætløsæ (subst. f.) 61:17. 65:20.
 66:2. rætmæli 40:7. saksøkæ (subst.)
 21:3. 21:8. 38:1. 61:16. saksøkæn 13:17.
 22:8. saksøki 37:18. saksølæ (fel för sak-
 sökæ) 18:21. saksolæ 12 not 32. saksokiæ
 35:23. skæptarva 31:5. stafkarl 8:8. stiborþ
 52:4. stiupbarni 29:6. sørgatæ 62:13. tag-

¹ = hemfylghþ. — ² Står: lotta kæræ, se Sjöros o. jämf. Schl., not 5.

bændu 62:7. torghkøpe 61:2. uatnras 50:12.
 uaþuæ 19:7. vighuælli 12:14. vighualli
 17:18. vingæf 33:1. 34:6. vingævær
 33:3. vingævæ 30:10. vinordz 60:14.
 uinordz 60:15. ælgspiut 16:19. øknøte 61:6.
 61:18. ølbe'nk 21:16. ølbenk 24:1. ørtogh
 8:5. 8:7. 12:20. 18:17. 18:17. 19:17. 21:1.
 62:7. 62:12. ørtugh 9:4. 21:8. ortogh 8:3.
 (-)ørtoghær 19:17. 21:1. 39:10. (-)ørtoghær
 39:19. 61:13. 61:16. 62:8. 62:16. 62:21.
 63:5. 63:9. 63:12. 65:16. 66:4. 66:18. 66:19.
 (-)ørtoghor 7:8¹. 11:13. 21:9. 62:12. 62:15.
 62:19. ørtogher 13:6. ortoghær 39:2. or-
 toghær 47:8². 63:18. -ortoghor 47:2. ørtøghr
 11:19. -ørtoghæ 38:6. 38:15. 65:15. -ørtoghæ
 61:12. ørtogho 61:12. -ortoghæ 38:12. 38:14.
 38:17. (-)ørtoghum 50:10. 51:2. 51:6. 57:1.
 61:8. 64:7³. 64:10. 65:11. -ørtoghom 55:18.
 ørtoghor 59:19. -ortoghom 47:1. ? odmarkær
 (står för øþmarkær) 9:9. þangbre'ccu 23:8.
 þingmæn 43:12. ? dræskulli 52:4.

Enkel tvåstavig kortstavig förled.

houodtiundæ 4:7. konongrikiss 17:20⁴.
 konongrikiz 32:13. ? suþærman 13:13.
 þumulfingær 18:1.

Enkel tvåstavig långstavig förled.

akærgærþi 47:12. akargærþi 47:14.	akar nam 63:5. 63:6. fiski
akærlass 63:2. 63:2. 63:2. akarnam	uærkum 51:11. fostær landi
63:8. aldinuid 61:16. fiskigarþi 51:12.	28:6. foþær fæ 64:17. fæsti
fiskigardi 16:17. fiskigarþ 51:11. 66:2.	konæ 33:6. fæsti kono 35:16.
festiband 5:1. fæstikono 35:22. 35:24.	sændi mæn 36:15. uiþi quist
fæstimaþær 33:7. slokifrillu 27:1.	51:4.
tiuþærfæ 64:9.	

¹ Står: ørthoghor. — ² Står: -ortohær. — ³ Står: -ørthoghum. —
⁴ innæn konongrikiss *maþær*.

Efterskrift.

Genmäle till prof. Emil Olson.

Prof. Emil Olson anmäler i senaste häfte av Arkiv (39 s. 342 ff.) min avhandling „Om sammanskrivning och särskrivning av sammansättning i fornsvenska och äldre nysvenska urkunder såsom ett medel att beteckna olika betoning“.

Enligt anmälaren är „sammanskrivningen tämligen undantagslöst . . uttryck för verklig sammansättning . . . särskrivning i första hand för en lösare förbindelse“. Att sammanskrivning växlar med särskrivning inom en uttryckstyp med syntaktiskt förenade leder kan endast innebära, att alla uttryck ännu icke blivit sammansättning. „Delvis användes emellertid särskrivningen — väsentligen på grund av skrifttradition — otvivelaktigt även i sådana fall, där sammanskrivning varit det riktiga.“ I de icke så alldeles få fallen av stamsammansättning (jfr ovan tabell III, sid. 17) skulle särskrivning sålunda ingenting betyda utan vara oriktigt använd. Men jag har funnit, att här icke föreligga blotta skrivarnycker utan ett omedvetet uttryck för olika slag av betoning.

I sammanskrivna uttryck förekommer betoning med lika tryck på båda lederna, medan de särskrivna uttrycken ha starkaste tonvikten på senare leden. Detta innebär naturligtvis ej, att alla sammanskrivna sammansatta uttryck skulle haft lika tryck på båda lederna. Särskrivna äro även skilda ord, och man sammanskrev även sammansättningar med starkaste trycket på första leden. Detta föreföll mig så självklart, att det ej behövde särskilt påpekas. Jag har i min avhandling 'Om sammanskrivning och särskrivning av sammansättning' endast i stora linjer skildrat en uttryckstyp, där sammanskrivning och särskrivning i stor utsträckning växla med varandra. I sammanskrivna uttryck som grupp, där förleden är en genitiv på normalfsv. *-a* eller *-ar*, är betoning med lika tryck på båda lederna vanlig, medan hos de särskrivna som grupp förekommer betoning med starkaste trycket på senare leden.

De sär-
skrivna
beläggens
betoning.

Att de särskrivna uttrycken haft stark tonvikt på senare leden bevisar jag med den bakåtverkande vokalharmonien från efterledens rotstavelse på förledens ändelsestavelse. Anmälaren avfärdar denna bakåtverkande vokalharmoni med orden: „Den statistik, varigenom förf. söker leda den ifrågasvarande [bakåtriktade] vokalharmoniska påverkan i bevis, är av mycket tvivelaktigt värde“. Jag hänvisar lika summariskt till prof. Pippings belysning nedan s. 65 ff.¹

I det anmäl. enligt sin egen tydliga utsago håller sig till de särskrivna beläggen², säger han: „Författaren söker bevisa, att huvudtonen legat på senare leden, väsentligen genom att påvisa, att i SödML o. HälsL en vokalharmonisk påverkan på vokalen i förledens ändelse från vokalen i efterledens stavelse [bör vara stamstavelse] ägt rum.“ Att jag funnit den bakåtverkande vokalharmonien framträda endast i Sml och H gäller emellertid endast de sammanskrivna beläggen (avh. s. 102). Inom alla texter finner jag den hos samtliga belägg sammanräknade (avh. s. 82 ff.) och även, icke minst tydligt hos de särskrivna tagna ensamt för sig (avh. s. 104 ff.). Den framträder särskilt påfallande i beläggen från Ä. Vgl, där den alldeles fördunklat den framåtverkande vokalharmonien från förledens rotstavelse (se avh. s. 34 f.). Härom har anmäl. ej ett ord.

Anmälaren säger, att denna bakåtriktade vokalharmoni i ingen händelse kan vittna om att efterledens rotstavelse haft fortis: „antaget, att förf. häri [i den bakåtriktade vokalharmoniska påverkan] hade rätt, så följer härav emellertid ingalunda, att den påverkande vokalen [i efterledens rotstavelse] nödvändigtvis haft fortis. Att semifortis varit tillräckligt, är alldeles uppenbart, och detta är den akcent som efterledens stamstavelse haft under förutsättning av huvudakcenten på första sammansättningsleden. Principiellt sett finner jag f. ö. intet hinder för att en ännu svagare akcentuerad vokal kunnat påverka en föregående (från om-ljuds- och tilljämningsprocesser i äldre och nyare tid finnas ju många exempel härpå).“

¹ Siffrorna här och i det följande för Sml förändras något enligt SNF XII.4 s. 16 ff. not 2.

² Anmäl. behandlar nämligen därvid „huvudakcentens plats i den grupp, som enligt förf. (se ovan) haft enhetlig accent“, dvs. endast en fortis, och enligt anmälares utläggning i det föregående, som han härmed hänvisar till, har han riktigt uppfattat, att det gäller de särskrivna beläggen som grupp.

Anmäl. menar säkerligen ej, att det icke är en skillnad mellan omljud och tilljämning och denna bakåtriktade vokalharmoni. I de förra fallen rör det sig om en påverkan från en ändelsestavelse på vokalen i en föregående stamstavelse (eller avledningsstavelse), i här föreliggande fall om påverkan från en stamstavelse på en föregående ändelsevokal. Vid denna bakåtriktade vokalharmoni har i varje fall den verkande vokalen varit starkare betonad än den påverkade, men tills vidare anser man ej att vid omljud och tilljämning den verkande ändelsevokalen haft den starkaste betoningen. Det anser ej heller anmälaren.¹

Att det är „alldeles uppenbart“ att „semifortis [på efterledens rotstavelse] varit tillräckligt“ för bakåtverkande vokalharmoni på förledens ändelse, finner jag endast såtillvida som en tydlig framåtverkande vokalharmoni visar sig t. ex. i Sml även i särskrivna belägg. Den framåtverkande vokalharmonien är där t. o. m. den starkaste, i det efter *a*, *o*, *u* endast förekommer *a* oberoende av vokalen i efterledens rotstavelse. Om efterleden i de särskrivna beläggen haft starkaste trycket, har den framåtriktade vokalharmonien alltså verkats av semifortisvokal. Men härav få vi ej sluta att efterleden lika väl kunnat ha semifortis och den bakåtriktade vokalharmonien sålunda verkas av semifortisvokal. Ty denna bakåtverkande vokalharmoni utgår från en annan uttrycksled, och i förhållande till olika uttrycksleder kan ändelsevokalen förekomma i grannskapet till olika vokaler. Denna bakåtverkande vokalharmoni är icke i samma mån som den framåtverkande gynnad av fastheten, vanligheten i förbindelsen. Då den i alla fall framträder, måste den ha varit gynnad genom starktonigheten, som utmärker den påverkande stamstavelsen vid båda slagen av vokalharmoni, i det den är starkare betonad än den på-

¹ Av jämförelsen med omljudet kan dragas en alldeles annan slutsats än anmälarens. Alldeles som man i fråga om omljudet, som utgår från en svagare betonad stavelse och verkar på en föregående starkare betonad, antar att det verkats desto tidigare, ju svagare betonad (på gränsen till bortfall) den verkande vokalen har varit, kunna vi omvänt i fråga om den bakåtverkande vokalharmonien, som utgår från en starkare betonad stavelse och verkar på en föregående svagare betonad, vänta den desto säkrare, ju starkare betonad den verkande vokalen har varit, alltså framför allt där den haft fortisbetoning.

verkade ändelsestaveln. Endast under antagande av att efterledens rotstavelse haft fortis kan det också förklaras att i *Ä*. Vgl i förleden tydligt endast visar sig bakåtverkande vokalharmoni.¹ Om vi ha att välja mellan att vid denna bakåtverkande vokalharmoni tilldela endast förleden eller endast efterleden fortisbetoning, måste vi avgöra den till förmån för efterleden. Detta resultat i fråga om de särskrivna beläggen stödes av slutsatserna i här publicerade föredrag (se särskilt ss. 3 o. 7).

De samman-
skrivna
beläggens
betoning.

Att de sammanskrivna beläggen som grupp haft lika starkt tryck på båda lederna gentemot de särskrivna, som haft blott en fortis (vilken såsom visats legat på senare leden), bevisar jag med att *æ* förekommer oftare i särskrivna belägg än i de sammanskrivna. Anmäl. förnekar emellertid detta faktum, att *æ* förekommer rikligast vid särskrivning.

- I. I. Inom hela materialet (varvid Smlagens belägg med *a*, *o*, *u* i förledens rotstavelse oriktigt medräknas²) finner anm. en liten övervikt för *æ* i särskrivna belägg. „En dylik relativ övervikt är .. [emellertid] icke nog“; „för att göra författarens tes om olika betoning av sammanskrivning och särskrivning trolig“ „fordras ... att *æ* i särskrivning, liksom *a* i sammanskrivning, bör vara i absolut majoritet inom skrivningarna“. Ju större denna olikhet är, desto villigare måste medges att en verklig olikhet föreligger.

¹ Att i *Ä*. Vgl endast visar sig tydlig bakåtverkande vokalharmoni, medan i Sml den framåtverkande vokalharmonien är den starkaste, kan kanske sammanställas med att särskrivningen av tvåstavig genitivförled på *-a(r)* är mycket vanligare i *Ä*. Vgl än i Sml. I Sml förekommer, med beläggen med *a*, *o*, *u* i förledens rotstavelse, mot 108 sammanskrivna belägg 189 = 64 % särskrivna belägg, i *Ä*. Vgl mot blott 21 sammanskrivna 101 = 83 % särskrivna belägg. Om jag har rätt i att betoningen med lika tryck på båda lederna (varvid man använt sammanskrivning) utgör en övergångsbetoning mellan betoningen med starkaste trycket på senare leden (varvid man använt särskrivning) och betoningen på första leden (varvid man likaledes använt sammanskrivning), och att utvecklingen har skett så att förledens betoning småningom tillväxt i styrka, se föredraget, bör vid den vanligare särskrivningen i *Ä*. Vgl efterledsbetoningen här ha varit mera deciderad.

² Se nedan s. 58 f.

Men på vilka grunder kan anmälaren uppställa den fordran, att „*a* i sammanskrivning“ „bör vara i absolut majoritet“? Vid lika starkt tryck på båda lederna har ändelsen samma betoning som i tvåstaviga långstaviga enkla, i satssammanhanget icke undertryckta ord (vad Kock betecknar som 'svag levis'). Och i t. ex. Sml, fränsett ord med *a*, *o*, *u* i stamstavelsen, är *æ* den vanligaste vokalen i enkla långstaviga ord. Inom en vokalharmoniskt likställd grupp med sammanskriven förled är då icke oftast att vänta *a* på grund av samma betoning.¹

Medan olikheten mellan sammanskrivna och särskrivna belägg sålunda redan genom övergången till *æ* även i enkla ord är begränsad, inskränkes den ytterligare genom att även belägg med förledsbetoning äro sammanskrivna². En naturlig stor grupp från Sml och H med till väsentlig del denna betoning är sannolikt den med efterleden *måper*. Sammanskrivningen är här vanligare än vid annan efterled³, och om fortis läge har förändrats från efterledsbetoning (med särskrivning) över lika tryck (med sammanskrivning) till förledsbetoning (med sammanskrivning), se föredraget, bör förledsbetoningen vara vanligare i samma mån som efterledsbetoningen blivit ovanlig. I de sammanskrivna beläggen är *æ* vanligare än i sammanskrivna belägg med

¹ Att *a* verkligen förekommer betydligt oftare i sammanskrivna belägg än i enkla ord, visar jag nedan s. 52 ff. i fråga om Sml. Men detta förhållande kräver en särskild förklaring.

² Ytterligare en anledning till att icke vänta enbart *a* i sammanskrivna belägg är att betoningen kommer till synes endast indirekt i ljudutvecklingen, framträdande i ljudbeteckningen. Annorlunda ställer sig skillnaden mellan sammanskrivning och särskrivning med ett material, inom vilket förekomma förleder av olika längd, se ovan publicerade föredrag. Här framträder den olika fortisbetoningen direkte i sammanskrivningen och särskrivningen. Se föredraget.

³ Substantivuttryck med tvåstavig genitivförled på normal-fsv. -*a(r)*.

	Efterleden <i>måper</i> .		Annan efterled.	
	Samman- skrivna belägg.	Sär- skrivna belägg.	Samman- skrivna belägg.	Sär- skrivna belägg.
Sml (utom förled med <i>a</i> , <i>o</i> , <i>u</i> ; jfr s. 58 not 3)	48 96 0/0	2 4 0/0	15 27 0/0	41 73 0/0
H (och U's ärvdabalk)	11 65 0/0	6 35 0/0	22 18 0/0	101 82 0/0

annan efterled¹, i överensstämmelse med att ändelsen haft levissimus vid förledsbetoning som vid efterledsbetoning. De återstående sammanskrivna beläggen ha i större utsträckning haft, lika tryck och uppte en tydlig olikhet med de särskrivna beläggen, vilket framgår av nedanstående tabell.

Annan efterled än *maþer*².

	Sammanskrivna belägg.		Särskrivna belägg.	
	<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>a</i>	<i>æ</i>
Sml	9	6	16	25
(utom förled med <i>a, o, u</i>)	60 %	40 %	39 %	61 %
H ³	7	15	21	80
(och U's ärvdabalk)	32 %	68 %	21 %	79 %

II. II. Anmäl. anmärker på att materialsamlingen omfattar samtliga uttryck från Sml, Biæ och Ä. Vgl, bland vilka „syntaktiska förbindelser [kunna ha] medtagits, som icke äro sammansättningar“. Jag kan för Sml meddela tal för *a* : *æ* i öppen stavelse i tvåstaviga enkla ord med lång första stavelse. Till jämförelse meddelas motsvarande tabeller över sammanskrivna och särskrivna förleder.

¹ Sammanskrivna substantivuttryck med förled på *-a(r)* : *-æ(r)*.

	Efterleden <i>maþer</i> .		Annan efterled.	
	<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>a</i>	<i>æ</i>
Sml	23	25	9	6
(utom förled med <i>a, o, u</i>)	48 %	52 %	60 %	40 %
H	2	9	7	15
(och U's ärvdabalk)	18 %	82 %	32 %	68 %

² Jag bortlämnar härvid såväl sammanskrivna som särskrivna belägg med efterleden *maþer*, ehuru det senare strängt taget icke är nödvändigt, eftersom det blott var inom de sammanskrivna beläggen som vi hade att vänta oss en avvikelse från flertalet sammanskrivna och särskrivna belägg. Om särskrivna belägg med *maþer* medräknas, bli procenttalen för särskrivna belägg oförändrade. I Sml 17 *a* : 26 *æ* = 60 % *æ*, i H 22 *a* : 85 *æ* = 79 % *æ*.

³ Se tillägget till materialet, avh. s. 129.

I Biæ förekommer efterleden *maþer* blott i *fanga man*, *fangæ manz*, i Ä. Vgl i *saræmaþær*, *sopnar mannum*, *næmdæ mannæ*, *næmdær mannæ*, *sopnær mæn*.

Ändelsestavelsen öppen. Första stavelsen lång.

	Samman- skrivna förleder.		Särskrivna förleder.		Enkla ord.	
	<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>a</i>	<i>æ</i>
Stamvok. <i>e, i</i>	5	—	5	7	73	182 ¹
	100 %	0 %	42 %	58 %	29 %	71 %
Stamvok. <i>æ, y, ø</i>	4	6 ³	8	16 ³	17	437 ²
(annan efterled än <i>maþer</i>) ³	40 %	60 %	33 %	67 %	4 %	96 %
Summa	9	6 ³	13	23 ³	90	619
	60 %	40 %	36 %	64 %	13 %	87 %

Som en förklaring av att *æ*-frekvensen är störst i enkla ord och att *a* förekommer proportionsvis oftare i särskrivna förled och oftast i sammanskrivna föreslår jag följande. Av *a* uppkommet *æ* i levissimusstavelse i icke fortisbetonad förled, oskyddat (i öppen stavelse) omedelbart före fortisstavelsen skulle ljudlagsenligt falla. Jfr Noreen, Aschw. Gr. § 156, 1 c och a. Bindevokalen har emellertid återställts som *a*. I det betoningen på förleden småningom tillväxte och ändelsens betoning blev gynnsammare för *a*, uppträder *a* oftast i de sammanskrivna beläggen.⁴

¹ Se R. Larsson Sml spr. s. 59 ff. Växlingen *-ia* : *-iæ* undantagen. Likaså adverbena *illa*, *he(y)ma*. Vidare *minnæ*, *mera*, *-e*, *sinnæ*, *sinnæ*, *þera*, *-æ*, *-e* — belägg som blott kunde höja talet för *æ*.

² Efter *æ* förekommer i enkla ord 13 *a* (frånsett 4 *ænga*), 174 *æ* (dessutom 12 *e*), efter *y* 1 *a* (frånsett 2 *fyrre*, adv.), 86 *æ* (och 1 *e*), efter *ø* 3 *a* och 177 *æ*. Jag svarar dock ej för siffrornas absoluta korrekthet.

³ Med efterleden *-maþer*:

	Sammanskrivna förled.		Särskrivna förled.	
	<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>a</i>	<i>æ</i>
Stamvokal <i>æ, y, ø</i>	25	31	9	17
	45 %	55 %	35 %	65 %
Summa	30	31	14	24
	49 %	51 %	37 %	63 %

⁴ I nutida uppländska mål har bindevokalen fallit. I de sörmländska finnas blott spår av synkope (Ericsson, Södermanlands folkmål s. 81 f.; bland ex. *Daghära* = Daga härad).

Dessa antaganden synas mig vara mindre vågade än att (som man enligt prof. Olsons anmärkning bleve tvungen anta) enkelt ord, som icke var genitivförled, oftast skulle ha haft levissimus på ändelsen på grund av att ordet vore undertryckt i satsen. Och alltjämt förbleve det oförklarat, varför *a* förekommer ännu oftare i sammanskriven förled än i särskriven.

Ett liknande förhållande som i Sml mellan frekvensen av *æ* i förled och i enkla ord synes råda i H. Hultman Hälsingelagen s. 120 f. har funnit, att *a* förekommer särskilt rikligt efter nasal¹, men endast i förled².

III. III. På materialet från H³ anmärker anmäl., i motsats till hans anmärkning vid Sml, Å. Vgl och Biæ, att „endast de förbindelser kommit med, som av . . . Hultman i . . . [hans] bekanta monografi . . . upptagits såsom sammansättningar“. „En ojämnhet i materialet“ föreligger häri. Men denna ojämnhet innebär enligt hans mening ett plus för H. „Siffrorna [från såväl H som Biæ³ äro emellertid] alldeles för små, för att man av på dem byggda procenttal skulle ha rätt att draga vittgående slutsatser.“ „Det behövs endast förskjutning av några få belägg, för att förhållandena skola procentuellt högst betydligt förändras.“ Anmäl. utgår härvid från att *a* resp. *æ* föreligger, och om lederna därvid äro sammanskrivna eller särskrivna får anses bero på en tillfällighet. Jag låter sammanskrivningen och särkrivningen gälla för vad den är, men medger att växlingen *a:æ* kan influeras av många olika orsaker. Men jag påvisar att olikheten icke alltigenom kan bero på orsaker som ingenting ha att göra med sammanskrivningen resp. särkrivningen.

I flere uppländska mål råder vid tvåstavig förled alltjämt den efterledsbetoning, vid vilken bindevokalen enligt detta antagande skulle falla, i de sörmländska är denna betoning nu sällsynt.

¹ Vid tvåstavig långstavig förled är nasalen härvid *n* i alla belägg utom 1 med *m*.

² *a* förekommer därvid oftare i sammanskrivna belägg än i särskrivna belägg. I sammanskrivna belägg stå mot 9 *a* 4 = 31 % *æ*, i särskrivna mot 14 *a* 25 = 64 % *æ*, se avh. s. 55 noten.

³ Jag utesluter Da i fråga om den olika frekvensen av *æ* i sammanskrivna och särskrivna belägg, och också vad anmälaren säger om min statistik från denna text, se s. 59.

I den mån vi känna olika inflytelser på växlingen *a:æ* har jag sökt renodla dem genom att efter resp. synpunkter sammanföra beläggen i grupper, och därvid kvarstår i allmänhet skillnaden mellan sammanskrivna och särskrivna belägg. Se avh. s. 36, 47 och 55 noten. Jag meddelar här ytterligare några tabeller över beläggen med öppen ändelsestavelse och annan efterled än *maþer*. Grupper som endast uppvisa *a* eller *æ* eller endast sammanskrivning eller särskrivning bortlämnas.

Förledens stamvokal i det närmaste identisk.

Förledens stamvokal		Sammanskrivna belägg.		Särskrivna belägg.	
		<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>a</i>	<i>æ</i>
H	<i>a</i>	4 57 %	3 43 %	15 42 %	21 58 %
Sml	<i>æ</i>	4 80 %	1 20 %	2 18 %	9 82 %
H	<i>o</i>	3 50 %	3 50 %	4 21 %	15 79 %
Biæ	<i>o</i>	3 (75 %	1 25 %)	— (0 %	7 100 %)
Sml	<i>i</i>	2 (100 %	— 0 %)	— (0 %	4 100 %)
Sml	<i>e</i>	3 (100 %	— 0 %)	5 (62.5 %	3 37.5 %)
Sml	<i>y</i> ¹	—	5	5	4
H	<i>æ</i>	—	1	1	18
Biæ	<i>a</i>	—	1	2	10

¹ Smlagens belägg med *y* i förledens rotstavelse innehålla långt *y* i 3 belägg (förleden *synæ*). Tillika föregås ändelsevokalen av *n*. Jfr att samma förled vid efterleden *maþer* i sammanskrivna belägg alltid uppvisar *æ*, 20 ggr, medan uttryck på *maþer* med annan förled, innehållande kort *y* och annan konsonant före ändelsevokalen (*þ*), 19 ggr ha *a* (18 *byrþa*, 1 *byrgþa*) och blott 5 ggr *æ* (*byrþæ*). Även långt och kort *i* verka i Sml vokalharmoniskt olika (se t. ex. Kock Sv. ljudh. IV s. 187), och en föregående nasal i förled i H leder till andra talförhållanden för *a* och *æ* än annan konsonant (anfört ovan s. 54). De två återstående beläggen ha förleden *fyndæ*.

Hela förleden densamma ¹.

Förleden:		Sammanskrivna belägg.		Särskrivna belägg.	
		<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>a</i>	<i>æ</i>
H	<i>hiona</i>	3	1	1	3
Sml	<i>quærna</i>	4	—	—	2
H	<i>barna</i>	2	—	8	8
Ä. Vgl	<i>bonda</i>	1	—	2	5
H	<i>wagna (= wapna)</i>	1	—	1	1
Sml	<i>epa</i>	1	—	4	1

I alla dessa grupper äro olika uttryck sammanskrivna och särskrivna. I de två återstående:

Sml	<i>fynda</i>	—	2	1	2
H	<i>agna</i>	—	1	1	—

är hela uttrycket detsamma (*agnæbaker* o. s. v.; jämte *fyndælut* o. s. v. förekommer dock även 1 belägg *fyndæ løn*). Också i nutida (t. ex. uppländska) dialekter med efterledsbetoning kan samma sammansättning uttalas med olika läge för fortis och t. o. m. vackla mellan alla tre fortislägena: på efterleden, på båda lederna och på förleden. Men största sannolikhet för att *a* resp. *æ* sammanhänger med en fortisbetoning, som varit just den som skrivningen anger, föreligger i de fall, då det är olika uttryck som äro sammanskrivna resp. särskrivna.

Också efterledens rotvokal likartad.

Indelningsgrund:		Sammanskrivna belägg.		Särskrivna belägg.	
		<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>a</i>	<i>æ</i>
H	Såväl förleden som efterleden innehåller annan vokal än <i>æ</i> , <i>y</i> , <i>ø</i> .	6	11	18	44
		35 %	65 %	29 %	71 %
Sml	Endast förleden innehåller <i>æ</i> , <i>y</i> , <i>ø</i> , <i>e</i> , <i>i</i> .	8	5	10	16
		61 %	39 %	39 %	61 %

¹ Efterledens stamvokal kan alltså vara olika. Sålunda är den *a* i Smlagens 4 sammanskrivna *quærna* men *y* i de två särskrivna *quærnæ*. Efterleden är *laghum* vid Ä. Vglagens sammanskrivna *bonda*, men *fæ*, *sun* (2), *svn*, *son* vid dess 5 särskrivna *bondæ* (*svn*, *kono* vid dess särskrivna *bonda*).

Ä.Vgl	Efterleden innehåller <i>u, ø, æ, e, y, i</i> .	1 (17 %)	5 (83 %)	1 (5 %)	18 (95 %)
H	Endast efterleden innehåller <i>æ, y, ø</i> .	1 (25 %)	3 (75 %)	1 (6 %)	15 (94 %)
Biæ	Varken i förleden eller efterleden annan vokal än <i>a, o, u</i> .	2 (50 %)	2 (50 %)	2 (22 %)	7 (78 %)
Biæ	Endast förleden innehåller <i>a, o, u</i> .	1 (50 %)	1 (50 %)	— (0 %)	16 (100 %)
Sml	Såväl förleden som efterleden innehåller <i>æ, y, ø, e, i</i> .	1 (50 %)	1 (50 %)	3 (30 %)	7 (70 %)
Ä.Vgl	Efterleden innehåller <i>a, o</i> .	1 (50 %)	1 (50 %)	6 (33 %)	12 (67 %)
Da	Endast efterleden innehåller <i>æ</i> .	1 (100 %)	— (0 %)	9 (75 %)	3 (25 %)
H	Såväl förleden som efterleden innehåller <i>æ, y, ø</i> .	—	1	1	3

Uppdelning av materialet i mindre grupper har ett negativt bevisande värde. Den utvisar, att olikheten mellan sammanskrivna och särskrivna belägg icke beror på tillfälligheter, varvid störande inflytelser spelat in, som ingenting ha att göra med olika betoning vid de olika skrivningarna.

Siffrorna äro små ej blott för H och Biæ utan också för Sml och Ä. Vgl. Inom varje grupp finnes stort rum för tillfälligheter. Men vi kunna ej anta att inom de flesta grupper dessa tillfälligheter ha vållat en förskjutning i samma riktning. Då måste vi antaga en verklig olikhet i uttalet vid sammanskrivning och särskrivning.

Nedan (s. 58 f.) visar jag, att anmäl. med orätt eliminerat Sml från mitt material, och materialet från Ä. Vgl låter förstå sig under beaktande av för denna text kända förhållanden (nedan s. 59 f.). Mina slutsatser bygga sålunda icke endast på H och Biæ.

Dessa slutsatser äro „vittgående“, men de hade säkerligen icke kommit till, om det icke funnits anledning att gå utöver råmärkena för tidigare forskningar.

IV. IV. I min statistik för Sml råder „det egendomliga förhållandet, att bortåt 200 belägg med *a* i ändelsen äro bortlämnade.“ „Beläggen äro sådana, där förledens rotstavelse innehåller *a*, *o* eller *u*. I detta fall står både i sammanskrivning och särskrivning med två undantag [där lederna äro särskrivna] *a* (i sammanskrivning 45 ggr och i särskrivning 144 ggr).“ „Tilläggas de nämnda beläggen, få vi . . . 71 % *a* : 29 % *æ* resp. 87 % *a* : 13 % *æ*, dvs. ett resultat fullständigt motsatt författarens.“

Efter vokalerna *a*, *o*, *u* förekommer i tvåstaviga långstaviga enkla ord med öppen ändelsestavelse så gott som endast *a*¹. Bland dessa ord finnas kanske sådana², som kunna väntas ha använts undertryckta i satsen och alltså med levissimus på ändelsen. Om man ser bort från två belägg med särskrivning av sammansättningslederna, uppvisar Sml vid sammansättning aldrig något *æ* efter *a*, *o*, *u*. Man kommer sålunda sanningen mycket nära, om man säger, att ett föregående *a*, *o*, *u* även vid svagaste betoning av ändelsen förhindrade övergången *a* > *æ*³. Men under dessa omständigheter är det naturligtvis otillåtligt att tolka förekomsten av *a* i en ändelse, som stod efter *a*, *o*, *u*, såsom ett bevis för att denna ändelse icke hade levissimus, och det skulle hava varit ett fel av mig att indraga belägg med *a*, *o*, *u* i rotstavelsen i en statistik, ur vilken slutsatser angående ändelsernas betoningsgrad skulle dragas.

¹ Frånsett *fullæ* Schlyter 17:6, möjligen upptakts-attribut till följande *piænist* med fortisbetonad första stavelse med *iæ*, och *e*-belägget *ware frua dagh* 24:4 förekommer *æ* blott efter *ia*, *io*, *iu*: *siattæ* 106:14, *iorpæ* 4:10, *biupæ* 28:8. 176:3, *fiuræ* 128:6, *liutæ* 108:15. 113:1, *skiutæ* 150:10. 156:6. Se R. Larsson Sml. spr. s. 56 ff.

² T. ex. hjälpverbet *warpa* Schlyter 58:17. 88:23. 154:21. 156:5.

³ Såsom jag tror mig hava uppvisat på sid. 51 f., hade utvecklingen mot förledsbetoning fortskridit längre, där den andra sammansättningsleden utgjordes av ordet *maþer* än i andra jämställda fall, och detta förhållande röjer sig genom frekvent sammanskrivning av förled med efterleden *maþer*. Även förled med *a*, *o*, *u* i rotstavelsen är oftare sammanskriven med *maþer* än med annan efterled. Här stå 13 (93 %) sammanskrivningar mot 1 särskrivning, vid annan efterled 42 (22 %) sammanskrivningar mot 145 särskrivningar. Men i de sammanskrivna beläggen med efterleden *maþer* visar förleden aldrig *æ* i ändelsen, ehuru man här, snarare än på annat håll, har att vänta levissimus på förledens ändelsestavelse.

Jfr tillägget s. 63.

Prof. Olson utgår alltså från oriktiga, endast skenbart naturliga förutsättningar, då han säger: „Förhållandet [att *a* icke förekommer efter *a*, *o*, *u*] är ägnat att stämma till eftertanke rörande den förmenta roll svagtonigheten spelat“; „ur statistiken kan det endast med godtycke uteslutas“; „siffrorna från denna text [utan beläggen med *a*, *o*, *u* kunna] icke utan vidare . . . sammanslås med dem från de andra hskr. till en gemensam tabell.“

H, Biæ och Ä. Vgl uppvisa *æ* efter alla vokaler, och endast från dem kunna samtliga belägg räknas. Dalagens belägg böra på samma grunder som ovan bortlämnas utom de med *æ* i förledens eller efterledens rotstavelse.

V. I fråga om Ä. Vgl påpekar anmäl., att den enligt min egen utsago icke uppvisar någon nämnvärd olikhet mellan sammanskrivna och särskrivna belägg. Språket i förra och senare delen av texten är emellertid i flere avseenden olika, bl. a. även i sammanskrivning och särskrivning vid olika lång genitivförled på *-s*. Därvid ansluter sig förra delen närmast till förhållandena i andra undersökta texter (U och Sml). Se ovan publ. föredr. s. 5 f. Beakta vi även inom avhandlingens material främst det från den förra delen, som vid genitivförled på *-s* i minsta grad fordrar en specialförklaring, erhålla vi följande tabell. Efterleden är en annan än *maþær*, jfr ovan s. 51 f.

V.

	Sammanskrivna belägg.		Särskrivna belägg.	
	<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>a</i>	<i>æ</i>
Ä. Vgl	4	11	11	49 ¹
(Ss. 1—39 hos Collin-Schlyter)	27 %	73 %	18 %	82 %

Beakta vi endast de belägg, där *a* : *æ* förekommer i öppen stavelse, finna vi att olikheten blott framträder skarpare. Siffrorna bli små, varom dock ovan s. 57.

¹ Med beläggen på *maþær* äro siffrorna 4 *a* : 12 *æ* (= 75 %) resp. 12 *a* : 51 *æ* (= 81 %). Ss. 40—70 hos Collin-Schlyter förekommer 0 *a* : 5 *æ* resp. 5 *a* : 32 *æ* (med belägg på *maþær* 33 *æ*).

	Sammanskrivna belägg.		Särskrivna belägg.	
	<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>a</i>	<i>æ</i>
Ä. Vgl	2	2	5	22 ¹
(Ss. 1—39 hos Collin-Schlyter)	(50 %)	(50 %)	19 %	81 %

Jag har sålunda på alla punkter styrkt en avgjort större *æ*-frekvens i särskrivna än i sammanskrivna belägg. Att en sådan olikhet anger, att hos de sammanskrivna beläggen i stor utsträckning förekommit lika tryck på båda lederna gentemot de särskrivna beläggens betoning med blott en fortis, har anmälaren ingenting att invända emot (om man frånsäger hans missuppfattning om den dubbla betoningens innebörd, varom nedan s. 61 f.).

Orsaken
till sär-
skrivningen
och sam-
manskriv-
ningen.

Anmäl. finner det „överraskande“, „svårt att tro, att våra förfäder verkligen använt ett så egendomligt beteckningssätt, att de i *ett* ord skrivit vad som uttalats med *två* huvudakcenter (dvs. i realiteten uppfattades såsom två skilda ord), men såsom *två* ord däremot vad som genom den enhetliga akcenten otvetydigt angav sig såsom *ett*“.

Om fortisbetoningen på efterleden inträdde vid den första sammanväxningen till begreppsenshet (se föredraget), är särskrivningen vid denna betoning blott en fortsättning på särskrivningen av de skilda orden. Vad som bör förklaras är, varför man ännu icke sammanskrev. Endast vid stamsammansättning bör särskrivningen direkt förklaras.

De flesta icke sammansatta och i skriften icke undertryckta ord hade fortis på första stavelsen. Denna stavelse föregicks i skriften av lucka. Om man då ville utmärka att en stavelse hade fortis, så hade man ett medel därtill i att låta den stå efter lucka. Härvid förelåg naturligtvis ej en medveten avsikt. Utan huvudtryck associerade sig lättast med 'ordbörjan', ställning efter lucka, därför att det oftast förekom i denna ställning.

Fortisbetoningen på efterleden framträder starkast om endast efterleden hade fortis. Svävande sammansättnings-

¹ Med belägg på *mapær* äro siffrorna för sammanskrivna belägg 2 *a* : 3 *æ* (= 60 %). Ss. 40—70 förekommer blott 1 belägg med *a*. Siffrorna äro 0 *a* : 4 *æ* resp. 1 *a* : 8 *æ* (med efterleden *mapær* 9 *æ*).

betoning vacklade sannolikt liksom i flere nutida dialekter med denna betoning över mot något starkare tryck på förleden, i vilket fall sammanskrivning var det naturliga. Förslagsvis antager jag även, att det funnits ord med svävande betoning som icke gärna kunde särskrivas. Om vissa avledningsändelser vet man, att de i äldre tid haft fortis. Övergången till betoning på ordbörjan bör, om min teori (se föredraget) är riktig, även här ha gått över svävande betoning. Dessa ord ha sammanskrivna tjänat som omedveten förebild. Sammanskrivningen vid denna svävande betoning är dessutom liksom i dessa ord ett direkt uttryck för den högre graden av enhetsbetydelse. Man tänkte i mindre grad på de enkla lederna vid skrivningen liksom vid uttalet. Vad som i uttryck med syntaktiskt förenade leder behöver förklaras är endast sammanskrivningen från och med uttalet med ungefär lika starkt tryck på båda lederna.

Då anmälaren tyder „vad som uttalats med två huvud-accenter“ med att det nödvändigt „i realiteten uppfattades såsom skilda ord“, så är det hans uppfattning, icke min. Att „sammanskrivningen tämligen undantagslöst är uttryck för verklig sammansättning“ är icke „tvärtemot förf:s [dvs. min] mening“, utan det är just min mening¹. På omslaget till det häfte av Arkiv, där prof. Olsons anmälan ingår, och likaså i innehållsförteckningen till hela bandet, är visserligen det viktiga ordet 'sammansättning' bortlämnat ur titeln på min avhandling, men i rubriken på anmälan är den alldeles riktigt återgiven 'Om sammanskrivning och särskrivning av sammansättning o. s. v.' Jag framhåller som min uppfattning, att „en förening av ensam [dvs. icke artikel- eller attributbestämd eller samordnad] genitiv med ensamt [dvs. icke samordnat] substantiv . . i allmänhet [är] sammansättning uppenbarligen redan i de äldsta fsv. texterna“ (avh. s. 10), och prof. Olson polemiserar mot denna uppfattning². På s. 13 i avh. utför jag när-

Den svävande betoningens innebörd.

¹ Men jag identifierar ej „verklig sammansättning“ med „sammansmältning under en huvudaccent“. Och hur kunde jag göra det, då det i flere nutida svenska dialekter — och även i riksspråket, t. ex. *stendöv* — förekommer stamsammansättningar med svävande (dubbel) betoning?

² Då prof. Olson kombinerar detta tvivel och min uppfattning om lika tryck hos sammanskrivna belägg, är det hans uppfinning. Jag anser tvärtom (se ovan publicerade föredrag

mare, „att sammansättning i allmänhet föreligger i en förening av genitiv utan slutartikel och substantiv redan i de äldsta fsv. texterna“, att „konstruktionen genitiv utan slutartikel plus ensamt substantiv i de äldsta fsv. texterna ... icke [längre] kan ha varit en förening av skilda ord“. Och i sammanfattningen s. 127 säger jag om betoningen med två fortisaccenter i sammanskrivna belägg, att den är „en sammansättningsbetoning och ej en betoning av skilda ord“.

Då jag (avh. s. 11) företog en sådan utvidgning av termen sammansättning att den kom att omfatta „allt, som icke avgjort är en sammanställning av skilda ord“, alltså även „uttryck som endast äro på väg att övergå till samman-sättning“, var det för de särskrivna, efterledsbetonade uttryckens skull¹. Jag kunde ej då tänka mig, att det kunde falla någon in att vilja se skilda ord framför allt i de sammanskrivna uttrycken². Sammansättningsbetoningen med lika tryck på båda lederna (varvid lederna samman-skrevos), långt ifrån att ens utgöra en omedelbar fortsättning på uttalet som skilda ord, var en genomgångsbetoning i utvecklingen från efterledsbetoning (varvid lederna särskrevos) till förledsbetoning (varvid lederna likaledes sammanskrévos). Se ovan publicerade föredrag. Prof. Olson har hjälpt mig med ett nytt bevis. Sammanskrivna uttryck som grupp visa sig, efter allt vad man vet, vara sammansättningar framom de särskrivna som grupp (prof. Olson), och sammanskrivningen anger betoning med lika starkt tryck på båda lederna, ej blott betoning med starkaste

vid filologmötet), något modifierande den allmänna uppfattningen, som också är prof. Olsons, att vid sammanskrivning föreligger en högre grad av sammansättning än vid särskrivning. Enda skillnaden mellan mig och denna uppfattning är att jag anser, att också vid särskrivning föreligger enhetsbetydelse.

¹ Min mening var, att om man vill kalla uttryck med upptakt som *gå ut, bruna bönor, kniv och gaffel* sammansättningar, då äro även dessa särskrivna efterledsbetonade uttryck sammansättningar. Bättre är t. ex. benämningen enhetsuttryck.

² Då prof. Olson förstått mig så, på grund av den hävdvunna uppfattningen om betoningen med två fortisaccenter, är det med allt skäl som han vänder sig mot en sådan uppfattning. I det han med material från Ögl granskar sammanskrivningens förekomst inom olika sammansättnings typer, påvisar han de orimliga konsekvenser som en sådan uppfattning skulle leda till.

trycket på första leden (jag). M. a. o.: de sammanskrivna uttrycken med lika tryck äro sammansättningar i högre grad än de särskrivna med starkaste trycket på senare leden.

Jag har skrivit min inledning (avh. s. 1 ff., jfr även s. 66 f.) om den traditionella uppfattningen av sammanskrivningens och särskrivningens betydelse, som om jag även behandlat de olika betoningssättens ställning i utvecklingen (se särskilt avh. s. 4 f.). Detta var nämligen ursprungligen min avsikt. Genom att jag senare inskränkte mig till att endast framlägga fakta, statistiskt påvisade och belysta till sin innebörd med avseende på betoningen, kan detta förhållande emellertid vålla missförstånd om vad jag egentligen avsett.

Professor Pippings utlåtande, vars belysning av mitt material jag i det föregående hänvisar till, och som i en starkt koncentrerad form ger ett utmärkt referat av min avhandling, avtrycker jag här s. 64 ff. med hans vänliga tillstånd. Några oväsentliga uteslutningar anges genom streck.

Tillägg till s. 58.

Frånsett *e*-beläggen *kununne* *gipter* *maþer* 50:8, *hærranne* *gp* 51:3 samt *domarenum* 80:18, *sannare* 39:14. 69:5 förekommer *æ* (< *a*) i öppen stavelse efter mellanstavelse med *a*, *o*, *u* blott i *tiundæ* räkneord 23:2. 23:3. 23:3 och *rættaræ* subst. *ap* 131:10. I båda fallen synes *æ* bero på första stavelsens vokal *i* resp. *æ*. En sådan vokalharmonisk påverkan över mellanstavelsen är alldeles tydlig i tvåstaviga former av artikeln. I dessa former och efter rotstavelse med *o* förekommer utom *e*-belägget *soknnenne* *gs* endast *a*: *botena* (2), *iorþena* (4), *waþabotena*, *iorþina*, men efter *æ*-gynnande vokal står *manheldena* ensamt mot *skipwistenæ*, *af tæctenæ*, *ferþenæ*, *in tectenæ*, *wæþningænæ*, *enginæ* (2). Jfr även *botwiþa* (2), men *syzkinæ* (*syzkine*; nära likartat är *stæniszæ*). Avledningsstavelsen *-ing-* följes av *a*, då rotstavelsen innehåller *a*: *aflinga* *iorþ* (4), medan alla fall av *æ* tillika kunna tydas medels påverkan från en *æ*-gynnande rotvokal. Även efter mellanstavelse med *æ* utmärkas *æ*-beläggen av *æ*-gynnande vokal i rotstavelsen. Se beläggen R. Larsson Sml. spr. s. 57 ff.

Alltså ej heller beläggen *tiundæ* (3), *rættaræ* ge skäl att i Sml vänta *æ* i genitivförled efter rotstavelse med *a*, *o*, *u*.

Bihang till SNF XIV.4.

**Utlåtande över fil. kand. Arnold Nordlings avhandling
'Om sammanskrivning och särskrivning av samman-
sättning etc.'**,

**avgivet till Historisk-filologiska Sektionen vid Helsingfors
Universitet av prof. Hugo Pipping.**

I sina 'Studier öfver fornsvensk ljudlära' har Axel Kock i stor utsträckning redogjort för de vokalväxlingar i fornsvenskan, som gå under namnen vokalharmoni och vokalbalans. Vokalbalansen bestod däri, att svagtoniga vokalers kvalitet växlade med graden av svagtonighet. Vokalharmonien bestod däri, att svagtoniga vokaler förändrades under inverkan av närbelägna starktoniga vokaler och till en viss grad likdanades med dem.

De iakttagelser, som gjorts rörande fornsvensk vokalharmoni, äro rikhaltiga, men röra sig nästan uteslutande inom ett visst, begränsat område. Nästan alltid är det fråga om framåtverkande vokalharmoni i ljudförbindelser, som i fornsvensk skrift sammanfördes i ett ord. Endast undantagsvis och merendels med tvekan har man talat om fornsvensk bakåtverkande vokalharmoni, och i dessa undantagsfall har det blott varit fråga om vokalharmonisk ombildning av enstavig förled i en sammansättning eller av obetonad första stavelse i ett lånord. De flesta av dessa sammansättningar hava dessutom varit sådana, som pläga sammanskrivas. Aldrig har man ens diskuterat möjligheten av en bakåtverkande harmoni, utgående från rotstavelsen i ett ord och verkande på ändelsestavelsen i ett föregående ord med mera än en stavelse. I synnerhet torde tanken på sådan vokalharmoni hava varit främmande för alla i de fall, då de ifrågavarande orden varit särskrivna.

Nu har kand. Nordling med stöd av förhållandena i åtskilliga fornsvenska urkunder ovedersägligen visat, att starktonig vokal i första stavelsen av senare sammansättningsled i stor utsträckning utövat en vokalharmonisk inverkan på

ett svagtonigt *a* i andra stavelsen av sammansättningsförled. Detta inflytande framträder icke minst tydligt i en hel mängd grupper av belägg, i vilka sammansättningslederna äro särskrivna.

För Södermannalagen, där vokalerne *æ, y, ø, e, i* som känt äro *æ*-gynnande vid framåtverkande vokalharmoni, meddelar kand. Nordling på sidd. 82, 102 och 104 bl. a. tabeller över växlingen *a ~ æ* i andra stavelsen av genitivförled, vars första stavelse är lång och innehåller någon av vokalerne *æ, y, ø, e, i*. Genom addition av talen i de särskilda tabellerna finner man härvid följande bild av växlingen *a ~ æ* och dess beroende av vokalen i efterledens rotstavelse.

1. Då efterledens rotstavelse innehåller någon av de främre vokalerne *æ, y, ø, e, i*, är förledens ändelsevokal oftast *æ*.

2. Då efterledens rotstavelse innehåller någon av de bakre vokalerne *a, o, u*, är förledens ändelsevokal oftast *a*.

Det inflytande, som efterledens rotvokal utövar på förledens ändelsevokal, framträder i tabellerna, även om beläggen fördelas på två grupper, den ena innehållande sammanskrivna sammansättningar (sid. 102), den andra särskrivna sammansättningar (sid. 104). Men vid sådan uppdelning blir materialet delvis rätt knappt.

Beläggsamlingen för sammansättningar med genitivförled, vars rotstavelse är lång, uppvisa i fråga om Bjärkörrätten på ett undantag när endast sådana fall, i vilka förledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a, o* eller *u*. Om det enstaka fall, där förledens rotvokal är en annan än *a, o* eller *u*, lämnas å sido, framgå följande omständigheter av tabellen på sid. 83.

1. När efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a, o, u*, anträffas i förledens ändelse 6 *a* (38 %) mot 10 *æ* (62 %).

2. När efterledens rotstavelse innehåller någon annan vokal än *a, o* eller *u*, anträffas i förledens ändelse endast 1 *a* (6 %) mot 17 *æ* (94 %).

Enligt tabellen sid. 105 framträder den bakåtverkande vokalharmonien tydligt i de fall, då sammansättningslederna äro särskrivna. Därvid får man (då förledens rotstavelse innehåller *a, o* eller *u*) följande resultat.

1. Om efterleden innehåller ett *a, o* eller *u* i rotstavelsen, anträffas i förledens ändelse 4 *a* (33 %) mot 8 *æ* (66 %).

2. Om efterleden innehåller annan vokal än *a*, *o*, *u* i rotstavelsen, anträffas i förledens ändelse intet *a* (0 %) mot 16 *æ* (100 %).

För Hälsingelagen, där rotvokalerna *æ*, *y*, *ø* som känt äro *æ*-gynnande vid framåtverkande vokalharmoni, meddelar kand. Nordling på sidd. 83, 102 och 105 liknande tabeller över växlingen *a* ~ *æ* i andra stavelsen av genitivförled med lång rotstavelse. Även här finner man, att växlingen *a* ~ *æ* står i ett tydligt beroende av vokalen i efterledens rotstavelse. Om vi beakta de fall, i vilka förledens rotstavelse innehåller någon av vokalerna *a*, *o*, *u*, *e*, *i*, framträda följande förhållanden.

1. Då efterleden innehåller någon av vokalerna *æ*, *y*, *ø*, är förledens ändelsevokal *æ* i 90 % av alla fall (18 *æ* mot 2 *a*).

2. Då efterleden innehåller någon av vokalerna *a*, *o*, *u*, *e*, *i*, är förledens ändelsevokal *æ* blott i 71 % av alla fall (66 *æ* mot 27 *a*).

Även här framträder det inflytande, som efterleden utövar på förledens ändelsevokal, till och med om materialet fördelas på två grupper, den ena omfattande sammanskrivna, den andra särskrivna sammansättningar. Men vid sådan uppdelning blir materialet väl magert.

Kand. Nordlings beläggsamling från Dalalagen är, såsom docenten Sjöros anmärkte vid disputationsakten, icke fullständig, emedan författaren blott anför de belägg, som tidigare förtecknats av Brate. Dessa belägg för sammansättning med genitivförled, vars rotstavelse är lång, äro emellertid så många (113), att man på dem kan bygga ganska säkra slutsatser, om de äro samstämmiga. Och de äro det i en mycket viktig punkt.

Det är förut känt, att rotvokalen *æ* i Dalalagen utövat framåtverkande vokalharmoni på vokalen *a* i en följande ändelse. Nu visar kand. Nordling (sidd. 84 och 103—105), att den tvåstaviga förledens ändelsevokal även påverkats av ett *æ*, som stått i efterledens rotstavelse, ty:

1. Där *æ* finnes varken i efterledens eller i förledens rotstavelse, har förledens ändelse alltid (i 85 fall) bevarat kvaliteten *a*.

2. Där *æ* finnes i efterledens rotstavelse, anträffar man 5 *æ* mot 14 *a*, och där *æ* finnes blott i efterledens, ej i förledens rotstavelse, anträffas 4 *æ* mot 13 *a*.

I alla de fyra fall, i vilka efterledens *æ* förvandlat för-

ledens ändelsevokal till æ , föreligger särskrivning av sammansättningslederna.

Vid behandlingen av materialet från Äldre Västgötalagen har kand. Nordling, såsom docenten Sjöros påpekade vid disputationsakten, företagit en oriktig gruppering av materialet. Kand. Nordling har utgått från den i och för sig riktiga statistik över den framåtverkande vokalharmonien, som jag meddelat i Arkiv XXVII, sid. 290. Men denna statistik omfattade både långstaviga och kortstaviga ord, medan kand. Nordling i sina tabeller på sidd. 86 och 116 behandlar endast de långstaviga förlederna i en sammansättning och ej heller förtecknat något fall, i vilket efterleden innehållit ett e i kort rotstavelse. Nu har docenten Sjöros i SNF IX.2, sid. 10 visat, att statistiken röjer ett olika framåtverkande vokalharmoniskt inflytande från vokalen e , allteftersom den efterföljande ändelsevokalen står i hiatusställning eller ej. Avskiljas de fall, där e omedelbart efterföljdes av ändelsevokalen $a \sim \text{æ}$, och där rotstavelsen sålunda var kort, visar det sig, att e i de återstående fallen gynnar ett efterföljande æ minst i samma grad som vokalerna y och i göra det. Procenttalen för æ vid framåtverkande vokalharmoni bliva under dessa förhållanden

$$\begin{array}{ccc} \text{efter} \left\{ \begin{array}{l} u \ 87 \% \\ \emptyset \ 86 \% \\ \text{æ} \ 85 \% \end{array} & \text{efter} \left\{ \begin{array}{l} e \ 81 \% \\ y \ 80 \% \\ i \ 79 \% \end{array} & \text{efter} \left\{ \begin{array}{l} a \ 73 \% \\ o \ 72 \% \end{array} \end{array}$$

Då kand. Nordling, som sagt, uteslutit alla de fall, i vilka rotstavelsens e innehaft hiatusställning, borde han icke hava utgått från den uppskattning av de olika vokalernas harmoniska inflytande, som jag gjort i Arkiv XXVII, utan från den modifierade gruppering, som enligt Sjöros måste göras, så snart hiatusfallen lämnas å sido.

Det kan icke bestridas, att här föreligger ett fel. Men om felet rättas, erhållas tabeller, som på ett icke mindre elegant sätt än Nordlings egna tabeller verifiera den av honom upptäckta bakåtverkande vokalharmonien. Man kommer nämligen då till följande resultat.

A. Alla belägg med lång rotstavelse i förleden medtagas. Jfr Nordling, sid. 86.

1. Om efterledens rotstavelse innehåller någon av de i Äldre Västgötalagen mest æ -gynnande vokalerna u , \emptyset , æ , visar förledens ändelse blott 1 a (4 %) och 25 æ (96 %).

2. Om efterledens rotstavelse innehåller någon av de i Ä. Vgl. medelmåttigt *æ*-gynnande vokalerne *e*, *y*, *i*, visar förledens ändelse 7 *a* (14 %) och 42 *æ* (86 %).

3. Om efterledens rotstavelse innehåller någon av de i Ä. Vgl. minst *æ*-gynnande vokalerne *a*, *o*, visar förledens ändelse 13 *a* (29 %) och 32 *æ* (71 %).

B. Av de under **A** nämnda beläggen medtagas endast de särskrivna (jfr Nordling, sid. 106).

1. Om efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *u*, *ø*, *æ*, visar förledens ändelse intet *a* (0 %) och 17 *æ* (100 %).

2. Om efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *e*, *y*, *i*, visar förledens ändelse 5 *a* (11 %) och 40 *æ* (89 %).

3. Om efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a*, *o*, visar förledens ändelse 12 *a* (32 %) och 25 *æ* (68 %).

Orsaken till, att den bakåtverkande vokalharmonien med särskild tydlighet framträder i tabellen över de särskrivna sammansättningarna, ligger väl delvis däri, att dessa äro ymnigare företrädda än de sammanskrivna. Men ett är under alla omständigheter säkert: bakåtverkande vokalharmonien har utgått från rotstavelsen i efterled, med vilken förleden ej plägar sammanskrivas.

I fråga om Äldre Västgöotalagen, där de särskrivna sammansättningarna äro långt talrikare än de sammanskrivna (99 mot 21) har kand. Nordling gjort en intressant iakttagelse. Vid sidan av den starkt framträdande bakåtverkande harmoni, som utgår från vokalen i efterledens rotstavelse till förledens ändelsevokal, kan man ej spåra någon framåtverkande harmoni, utgående från förledens rotvokal till dess ändelsevokal. Detta framgår ovedersägligt av den på sid. 34 framlagda statistiken¹. I betraktande av att framåtverkande vokalharmonien eljes är utmärkande för språket i Äldre Västgöotalagen, kräver detta förhållande en särskild förklaring. Denna förklaring är i själva verket funnen, om man med kand. Nordling antager, att särskrivna sammansättningar uttalades med en huvudton, som föll på den senare sammansättningsleden. Det är då alldeles naturligt,

¹ Det kan dock förtjäna antecknas, att förledens ändelse alltid (4 ggr) visar *æ*, om varken förledens eller efterledens rotstavelse innehåller någon annan vokal än *u*, *ø*, *æ*.

att i Äldre Västgöotalagen, där sammansättningarna till största delen äro särskrivna, det vokalharmoniska inflytandet icke i nämnvärd grad utgår från någon annan punkt än efterledens rotstavelse.

Påståendet att särskrivna sammansättningar uttalades med blott en huvudton, medan sammanskrivna sammansättningar hade en huvudton på vardera leden, finner stöd i avhandlingens första avdelning.

Kand. Nordling påminner oss på sid. 68 om Kocks teori, enligt vilken sammansättningstyperna *jordebok*, *ättelägg* å den ena sidan, *jordabalk*, *jordagods* å den andra, sammanhännga med olika betoningsformer. Vid den tidpunkt, då obetonat *a* utvecklades i riktning mot *e*, uttalades grundformerna till *jordebok* och *ättelägg* med obetonad vokal i andra stavelsen, emedan alla tre stavelserna voro förenade under en enda huvudton. Samtidigt uttalades grundformerna till *jordabalk* och *jordagods* med huvudton på sammansättningens båda leder, och detta hade till följd, att andra stavelsens *a* bibehöll en biton, som bevarade dess kvalitet.

Nu har kand. Nordling funnit, att *a* i andra stavelsen av genitivförled oftare ersatts med *æ*, då sammansättningen varit särskrivnen, än då den varit sammanskriven. Detta faktum tyder kand. Nordling sålunda, att förledens ändelse var svagare betonad vid särskrivning än vid sammanskrivning. Denna svagare betoning vill kand. Nordling förklara med antagandet, att särskrivna sammansättningar hade blott en huvudton, sammanskrivna däremot tvenne fortisaccenter. Denna förklaring synes mig plausibel, och jag anser därför, att kand. Nordling icke blott fört läran om vokalharmonien ett gott stycke framåt utan även lämnat bidrag till vår kunskap om vokalbalansens verkningar.

Jag är dock ännu skyldig att granska kand. Nordlings bevis för påståendet, att ändelsen *æ* i genitivförled är förhållandevis vanligare vid särskrivning än vid sammanskrivning.

Största vikt fäster jag vid sifvertabellerna på sid. 25, där jag emellertid skulle önska göra en del ändringar. Framför allt vill jag lämna siffrorna från Dalalagen helt å sido. Detta gör jag icke så mycket därför, att statistiken på denna punkt ej är fullständig (jfr ovan, sid. 66), som emedan kand. Nordling själv (sidd. 103—105) har visat, att Dalalagen aldrig har *æ* i genitivförled, med mindre ett *æ* finnes antingen i förledens eller i efterledens rotstavelse. Kand. Nord-

ling borde alltså ur statistiken hava avlägsnat alla de fall, i vilka *œ* finnes på intetdera stället. Restfallen äro alldeles för få för att tjäna som bevismaterial i den ena eller den andra riktningen. (Närmare härom i noten till sid. 71.)

Med utlämnande av beläggen från Dalalagen och med iakttagande av smärre ändringar, som gjorts av kand. Nordling själv på sidd. 129 och 130¹, fås följande siffror.

Vokalen i andra stavel- sen av förleden }	Sammanskrivna sammansättningar.		Särskrivna sammansättningar.	
	<i>α</i>	<i>œ</i>	<i>α</i>	<i>œ</i>
Södermannalagen	32	31	17	26
Hälsingelagen	9	24	22	82
Bjätkörätten	3	3	3	25
Äldre Västgöotalagen	4	17	17	84
	48=	75=	59=	217=
	=39%	=61%	=21%	=79%

Kand. Nordlings påstående, att ändelsen *œ* i tvåstavig genitivförled är mera gynnad vid särskrivning än vid sammanskrivning, stödes även av denna modifierade tabell.

Hörnstenarna i kand. Nordlings avhandling utgöras av de två iakttagelser, som jag här refererat, kontrollerat och funnit riktiga, nämligen

1. I sammansättningar med tvåstavig genitivförled utövar vokalen i efterledens rotstavelse ett starkt bakåtverkande inflytande på förledens ändelsevokal *α*, och detta inflytande framträder icke minst, då sammansättningarna äro särskrivna.

2. I sammansättningar med tvåstavig genitivförled uppträder ändelsevokalen *œ*, jämförd med *α*, förhållandevis ofta, när lederna äro särskrivna.

För dessa, hittills fullkomligt okända fakta söker kand. Nordling en gemensam förklaring, vilken kan sammanfattas i följande ord.

Sammanskrivning av två sammansättningsleder betecknar, att de uppbära var sin fortisaccent, men särskrivning betecknar, att båda lederna bragts under en huvudton, som vilar på den senare leden.

Då sammansättningarna av båda slagen hava en fortisaccent på den senare leden, förstår man, att vokalen i den-

¹ Fallet *markær skial* har dock tillfogats med orätt, emedan det, såsom docenten Sjöros påpekat, beror på ett tryckfel i hans utgåva av Äldre Västgöotalagen.

nas rotstavelse både i särskrivna och i sammanskrivna sammansättningar kan utöva ett bakåtverkande vokalharmoniskt inflytande på vokalen i den närmast föregående ändelsestavelsen. Och då de särskrivna sammansättningarna hava fortis blott på den senare leden, medan de sammanskrivna sammansättningarna hava en fortisaccent på vardera leden, förstår man, att förledens ändelsestavelse i den förra sammansättningstypen är svagare betonad än i den senare. Ty ju flere stavelser, som bringas under en enda fortisaccent, desto lägre sjunker betoningsgraden hos den svagaste bland de ifrågavarande stavelserna.

Sedan jag nu fyllt en granskares första och käraste plikt, den att framställa de huvudsakliga förtjänsterna hos det granskade arbetet, återstår det att yttra mig om felen och bristerna.

I detta avseende vill jag framhålla följande, tidigare delvis nämnda omständigheter.

1. De slutsatser kand. Nordling dragit angående en balans *a ~ æ* i Dalalagen synas mig byggda på osäker grund. Ty om den av kand. Nordling själv, sidd. 103—105 upptäckta bakåtverkande vokalharmoniens inverkan på en del av materialet tages i betraktande, elimineras många belägg, och återstoden krymper ihop till ett alldeles för litet omfång för att kunna tjäna som bevismaterial¹ Härtill kommer,

¹ Jfr ovan sid. 69 f. Tilläggsvis vill jag ännu framhålla följande omständigheter. Det av Brate samlade och av kand. Nordling begagnade materialet borde för att kunna tjäna som bevis för förekomsten av balansföreteelser i förledens andra stavelse hava indelats i följande fyra grupper:

1. Sammansättningar, som innehålla ett *æ* varken i förledens eller i efterledens rotstavelse. Här anträffas aldrig något *æ* i förledens ändelse.

2. Sammansättningar, som innehålla ett *æ* i förledens, men icke i efterledens rotstavelse. Inom denna grupp finnes blott en sammanskriven sammansättning.

3. Sammansättningar, som innehålla ett *æ* i efterledens, men icke i förledens rotstavelse. Inom denna grupp finnas blott två sammanskrivna sammansättningar.

4. Sammansättningar, som innehålla ett *æ* både i förledens och i efterledens rotstavelse. Inom denna grupp anträffas ingen sammanskriven och blott två särskrivna sammansättningar.

att författaren, såsom docenten Sjöros påpekade vid disputationen, i fråga om Dalalagen uteslutande hållit sig till det av Brate framlagda materialet. Detta är dock icke tillräckligt omfattande för att giva ett gott stöd åt kand. Nordlings iakttagelser rörande den bakåtverkande vokalharmonien.

2. På sid. 52 med not 1, sidd. 54 och 63 antager kand. Nordling, att digrafen *ng* i formen *fangæ(man)* betecknar ett ljud. Enligt alla andras mening föreligger här nasal + klusil, och författaren har icke anfört något skäl för sin avvikande uppfattning. Påtagligen föreligger här ett fullt misstag, som dock icke har någon inverkan på kand. Nordlings resultat.

3. Såsom docenten Sjöros påpekade vid disputationstillfället, är grupperingen av materialet ur Äldre Västgötalagen på sidd. 79—81, 86, 98—99 och 106 icke riktig, i det *e*, då en gång hiatusfallen lämnats å sido, borde hava betraktats som en *æ*-gynnande vokal i samma kategori som *y* och *i*. Om detta fel avlägsnas, framträda kand. Nordlings resultat beträffande den bakåtverkande vokalharmonien fortfarande i en synnerligen elegant form, ja måhända bättre än förut.

Att utesluta från statistiken de belägg, i vilka *e* stod i hiatusställning anser jag för väl motiverat, men författaren borde ovillkorligen hava gjort läsaren uppmärksam på att denna uteslutning ägt rum.

4. Författarens framställning av ämnet kunde hava varit på en gång kortare och klarare. Sådan den nu är, måste läsaren nedlägga rätt mycket arbete för att kunna tillgoda göra sig de resultat, som författaren vunnit genom sin undersökning.

De påpekade felen och bristerna äro ej betydelselösa, men väga dock lätt i bredd med den omständigheten, att kand. Nordling i sin avhandling framlagt en serie nya, värdefulla och oomtvistligt riktiga iakttagelser, som icke kunnat göras utan en lycklig kombination av flit och spårsinne. Genom en sinnrik kombination av sina nya fakta har författaren funnit en ny teori för sammanhanget mellan sammanskrivning, särskrivning och betoning i fornsvenskan och den äldre nysvenskan. Teorien går stick i stäv mot hittills gällande uppfattning, och kommer säkerligen att möta gen-

saga på åtskilliga håll. För min del håller jag den dock för riktig, och den vittnar under alla förhållanden om sin upphovsmans skarpsinne och vetenskapliga fantasi.

Som en anmärkningsvärd förtjänst hos kand. Nordling må ännu framhållas, huru väl han skiljer mellan skrift och levande tal. Just genom att han sammanfört, vad talet sammanför, men skriften håller i sär, har det lyckats honom att finna sina nya regler för den bakåtverkande vokalharmonien, och även uppställandet av hans betoningsteori har som förutsättning en frigörelse från skriftens suggestioner.

Helsingfors den 11. december 1919.

Hugo Pipping.

Ett försök till förklaring av ordstävet 'kaka söker maka'.

Av G. A. HEDBERG.

I vissa trakter av svenska Österbotten är det sed att baka ett slags osyrat rågbröd, s. k. kärnbröd (kärn = osyrad), i stora, tunna kakor, i vilka hålet, som till storleken är ungefär av en fingerborgs omkrets, anbringas nära kanten. För att kunna upphängas till torkning hopknippas kakorna två och två förmedels två träpinnar, vilka på mitten äro förenade med ett snöre. Pinnarna trädas igenom hålen, och kakorna hängas parvis medels snöret på brödspettet. Varje kaka måste således hava sin maka, och man torde därför kunna tänka sig, att denna sed givit upphov till ordstävet 'kaka söker maka'.

Tillägg av utgivaren.

Såsom framgår av protokollet för Svenska Landsmålsföreningens sammanträde den 14. oktober 1901, har rektor Hedberg redan för 22 år sedan framställt ovanstående förklaring av ordspråket 'kaka söker maka'. På uttrycklig uppmaning av mig har rektor Hedberg nu ställt ovanstående meddelande till mitt förfogande. Den som vill göra sig hemmastadd i den hithörande litteraturen, hänvisas till sidorna 196 och 331—342 i professor Esaias Tegnér's arbete 'Ur språkens värld', Stockholm 1922.
